

ИСОҚҶОН НИШОНОВ

8

АҚҶОН ШАМОЛ

КУЛРАНГ БЎРИЛАР

ИСОҚЖОН НИШОНОВ

АФҒОН ШАМОЛЦ

КУЛРАНГ БЎРИЛАР

Саккизинчи китоб

Тўлдирилган қайта наشري

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

ТОШКЕНТ

2016

УЎК: 821.512.133-31

КБК: 84(5Ў)7

Н – 69

Нишонов, Исоқжон

Афғон шамоли: роман. Кулранг бўрилар. Саккизинчи китоб.
Исоқжон Нишонов. Тўлдирилган қайта нашри. – Тошкент:
Янги аср авлоди, 2016. – 224 б.

ISBN 978-9943-27-826-4

«Афғон шамоли» асарининг саккизинчи қисмида ўқувчи ўзи учун Қўлдошали, Сабина, Латиф, Расул, Кутузов каби янги қаҳрамонларни кашф этади, урушнинг аччиқ қисматини улар билан бирга бошдан кечиради.

Воқеалар ривожининг асосий қисми бош қаҳрамон Бўроннинг Мулла Умар топшириғи билан Чеченистонга юборилиши билан боғлиқ бўлиб, ўқувчи чечен жангарилари билан бўлиб ўтган ҳодисалар, рус-чечен музокаралари билан боғлиқ тарихий воқеалардан хабардор бўлади.

Бундан ташқари, қалби Ватанга муҳаббат билан тўлган ўзбек разведкачиси Қўлдошалининг метин иродаси, шижоати ва хиёнат кўчасининг алдовлари олдида ўзини мардонавор тутиб, эзгулик йўлида ҳалок бўлиши, кўзига кўриниб қолган ўлим шарпаси қаршисида кўзи очилган Фафурнинг виждон азобига йўлиқиб, ўзлигига қайтиши, ўз гуноҳларини ювиш мақсадида Ватан хизматига бел боғлаши, юртфуруш Эргашнинг ўлими ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди.

УЎК: 821.512.133-31

КБК: 84(5Ў)7

ISBN 978-9943-27-826-4

© Исоқжон Нишонов, «Афғон шамоли». Саккизинчи китоб. «Наманган», 2013 йил.

© Исоқжон Нишонов, «Афғон шамоли». Саккизинчи китоб. «Янги аср авлоди», 2016 йил.

ДУБАЙ

Хизматкор кирганда Амирий гилам устида чўзилиб ётарди. Унинг буғдойранг юзидан қон қочган, пастки ияги осилган, сарғайган тишлари кўкарган пастки лабига қадалган, хиёл очилган нурсиз, сарғимтир кўзлари бир нуқтага қадалганди. Хизматкор уни кўргандаёқ юраги ортга тортиб кетди.

– Бейим, сизга нима бўлди? – у чўккалаб Амирийнинг кўкрагига қулоғини тутди. Чолнинг юраги сезилар-сезилмас тегиб турарди. Хизматкор ўрнидан турди ва телефон олдига бориб «тез ёрдам»га қўнғироқ қилди. Ярим соатлар ўтиб, шифокорлар етиб келишди. Улар ўлим уммониغا фарқ бўлаётган Амирийнинг томирига суюқлик улашди. Хаста юракнинг уриши бир оз барқарорлашди. Амирий кўзини очди. Шифокорлар бемор олдида ҳамширани қолдириб, ўзлари жўнаб кетишди. Кечга яқин анчагина ўзига келиб қолган Амирий унинг кетишига изн берди. Тепасида хизматкор қолди.

– Ўлмас, менга телефонни бер! – деди у хизматкорга.

– Бейим, сизга гаплашиш мумкин эмас, – жавоб қилди Ўлмас овози қалтираб.

– Телефонни бер дедим сенга... – овозини қўтариб талаб қилди Амирий.

Хизматкор телефонни хўжайиннинг қўлига тутқазди. Амирий титраб турган бармоқлари билан рақамларни терди.

– Баққол жаноблари, бу сизми?

– Ҳазратим, нечук овозингиз заиф?

– Ҳолим танг, азизим...

– Худо қувват берсин, хазратим...
– Тезда уйимга етиб келсангиз. Муҳим масалада сиз билан гаплашмоқчиман.

– Хизматингиздаман, бейим...

– Кутаман.

Хизматкор Амирийнинг қўлидан телефонни олиб жойига қўйди.

– Сув бер... – деди Амирий инграб.

Хизматкор хўжайинининг топширигини адо этди. Амирий сувдан бир хўплам ичди-да, сўнгра буюрди:

– Эшик олдида ҳушёр бўлиб тур, мени сўроқлаб Туркиялик мартабали меҳмон келади. Уни ҳузуримга бошлаб кир!

– Бош устига, бейим...

Хизматкор меҳмоннинг қачон келишини сўрамай чиқиб кетди. Эшик олдидаги кулбасига кириб кўзини йўлга тикиб ўтирди. Қоронғи тушди, тонг отди, бироқ Амирий айтган меҳмондан дарак бўлмади. Кечга яқин эшик қўнғироғи жиринглади. Хизматкор эшикни очди. Олтмиш беш ёшлардаги чўкки соқолли, қотмадан келган, узун бўйли кимса остонада турарди. Хизматкорга унинг афт-ангори нотаниш эди.

– Амирий жаноблари уйдадилар? – сўради меҳмон ўта мулойим ва ёқимли овозда.

– Бейим, қўнғироқ қилган одам сизми?

– Шундай, у киши мен билан учрашмоқчи эканликларини айтгандилар.

– Бейим сизни кутмоқдалар.

Хизматкор меҳмонни иккинчи қаватдаги хонага бошлади.

Амирий диванда оғир-оғир нафас олиб ётарди. Нурсиз кўзларини эшикдан кириб келган меҳмонга тикди ва уни таниб юзига енгил табассум ёйилди.

– Баққол жаноблари, таклифимни қабул қилиб келганингиз учун миннатдорман... Сизни уринтириб қўй-

ганимдан хижолатдаман. Узоқ йўл босиб келганингиз учун кадамларингизга рози бўласиз деган умиддаман...

– Сиздек инсоннинг таклифи мен учун ҳамиша бебаҳодир!

– Сизга қандай миннатдорчилик билдиришни билмайман, азизим.

– Ҳожати йўқ, ҳазратим.

– Очиғи келмайсизми деб иккилангандим.

– Хаста эканлигингизни аввалроқ эшитмаган эканман, ҳазратим. Беэтиборлигим учун каминани кечиринг.

– Ҳечкиси йўқ, азизим, – Амирий ёстиқдан бошини кўтариб меҳмонга юзланди, – аслида мен сизнинг олдингизда гуноҳкорман.

– Бандалар бир-бирларидан узр сўрашларининг ўзи кифоя, аммо Ҳақнинг олдида гуноҳ ишларга қўл урмайлик.

– Баққол жаноблари, хабарингиз бўлса керак, кенгашнинг бир неча нуфузли аъзолари сирли равишда ҳалок бўлишди. Туркон хоним ҳам, Чегечи жаноблари ҳам, Абдуллоҳ ҳам бизларни бу омонат дунёга қолдиришиб, дорилбақога рихлат қилишди. Назаримда мен ҳам ўз манзилимга етиб келгандекман.

– Рухингизни туширманг ҳазратим, ҳали ҳаммаси олдинда. Сизни ўзим энг яхши шифокорларга қаратаман. Худо хоҳласа, ҳеч нарса кўрмагандек соғайиб кетасиз.

Амирий меҳмоннинг сўзларига у қадар эътибор бермади.

– Каминанинг ягона мақсади парчаланиб кетган она Туркистонимизни ягона байроқ остида жипслаштириш эди. Шу мақсадда ўттиз беш йил курашдим. Атрофимга содиқ дўстларимни жамладим. Изимдан минглаб тарафкашлар эргашди. Уларнинг сони йил сайин ортиб бораётгани ўзингизга аён. Қўрқаманки, ўша бахтли кунларни кўриш каминага насиб этмайдиган кўринади.

– Яхши ният қилинг, ҳазратим. Сиз билан биз албатта кўзлаган мақсадимизга эришамиз. Ўша бахтли кунларни бирга нишонлаймиз. Шундай бўлгач, бундай шайтоний фикрларни хаёлингиздан қувинг!

– Баққол жаноблари, мен Аллоҳнинг хузурига пок ният ва ушалган орзуларим билан боришни ният қилгандим. Минг афсуслар бўлсинки, ниятимга етолмайдиганга ўхшайман. Шу боис сизни бу ерга таклиф қилдим.

– Мени ўзингизнинг орзуларингизга элтувчи йўлдаги чарчаб ҳоримас курашчи деб билинг, ҳазратим. Сиз бургут бўлсангиз, мен қанотингизман!

– Олдингизда гуноҳкорман, Баққол жаноблари, – меҳмоннинг мулоим овози Амирийнинг кўнглини баттар юмшатиб юборди. Унинг кўзларидан сизиб чиқаётган ёш қонсиз яноқларини ювиб, оқ чойшаб устига томарди. – Афв этишингизни сўрайман.

Баққол беозор сўзлари билан Амирийнинг тош қалбини юмшатиб юбораётганини сезар ва унга янада таъсир этадиган сўзлар топиб айтишга уринар, ўзини гина-кудурат сақламайдиган очик кўнгилли одам қиёфасида кўрсатишга уринарди.

– Бунга хожат йўқ, ҳазратим, – деди меҳмон Амирийнинг музлаб бораётган қўлларини кафтлари орасида ишқалаб. Бу илтифотлар Амирийнинг бир пайтлар унга нисбатан юрагида пайдо бўлган адоватларни, хусуматларни тан олишга хизмат қилди.

– Очиғи, бизга ўзларини дўст қилиб кўрсатган айрим кимсаларнинг сўзларига ишониб, сизни кенгашга аъзо қилиш фикрига қарши чиққандим. Энди ўйлаб боқсам, улар сиз билан бизларни бир-биримиздан жудо қилиш ҳамда бир-биримизга душман қилиб кўрсатиш мақсадида мендан фойдаланмоқчи бўлишган экан. Агар биз иттифок бўлганимизда, ҳамкорликда иш тутганимизда кўзланган мақсадимизга аллақачон эришган бўлардик.

– Бунга шубхам йўк, ҳазратим!

– Шундай фикрга келишингизга ишонардим, Баққол жаноблари!

– Ўйлашимча бу ишда сиз айбдор эмассиз. Сизнинг ўрнингизда мен бўлганимда ҳам шерикларимнинг сўзларига қулоқ тутишга мажбур бўлардим.

– Бу мен учун кечириб бўлмас гуноҳ, азизим.

– Ҳали ҳам кеч эмас. Биз албатта бирлашамиз! Мақсадларимиз йўлида астойидил курашамиз!

– Афсуски, фанимларимиз бизни дўстларимиздан айиришди, қўлларимизни кесиб ташлашди.

– Лекин ғояларимиз ўлмайди, улар абадийдир! Курашмоқ фурсати келди. Имкониятларимиз ҳали ҳам етарли. Ортимизда бели букилмайдиган, иродаси пўлатдан мустаҳкам ҳамкорларимиз турибди.

Амирийнинг қисқа-қисқа нафас олиши унинг қаттиқ хаяжонга тушганини билдирарди.

– Шу мақсадда сизни бу ерга чақиртирдим, Баққол жаноблари, – деди у худди ўзининг васиятларини баён қилаётгандек энтикиб. Баққол қариянинг бутун сир-синоатларини билиш мақсадида унга қисқа жавоблар қайтарар, кўпроқ унинг сўзларини эшитишни истар ва албатта, бераётган жавоблари билан руҳини кўтарарди.

– Хизматингиздан, бейим.

– Менинг сандигимда кенгашнинг ҳужжатлари сақланмоқда. Уларни сизга топшираман. Уйингизга борганингизда танишиб чиқасиз. Тўғри, энди у бир оз эскирди, бизга хоинлик қилган одамларнинг қўлига тушди. Аммо янги лойиҳалар ишлаб чиқишингиз учун оз бўлсада, асқотиб қолишига ишонаман.

– Йўл кўрсатинг, бейим...

– Ишончли одамларимиздан Башир билан Бўрон қолди. Мулла Умар ҳазратлари биз томонда. Усама

бин Ладен жаноблари бизнинг мақсадимиз йўлида маблағни аямайдилар. Эргашнинг қўлида юзлаб одамлари бор. Лекин у нафси шаталоқ отган, баднафс ва очкўз махлуққа айланиб қолди. Уни тезда ўртадан олиб ташланг, ўрнига Бўронни қўйинг. Умид қиламанки, тиришқоқ ва жонсарак бу йигит сизнинг ишончингизни оқлайди. Лагердаги одамларнинг таъминотини яхшилаш учун маблағни бошларидан сочинг. Менинг жамғармамда 100 миллион доллар бор. Шунинг кенгашининг ривожланиши учун сизга қолдираман. Сезиб турибман, «Нега маблағ оз» деган фикр хаёлингиздан ўтди. Ҳозир тушунтираман, азизим. Кенгашининг ҳисоб рақамида бир ярим миллиард доллар бор эди. Мен бу пулларнинг бирор тийинига хиёнат қилмадим. Олти ой муқаддам «Скад» баллистик ракеталари сотиб олдим. Улар минг чақирим масофани яшин тезлигида босиб ўтади. Бирорта радар ёки локатор уни илғаб ололмайди. Тушган жойида портлаб, ўзидан зарарли моддаларни таратади. Салгина эпкини эсиб турса бас, унинг хиди бир сонияда икки-уч чақирим масофага тарқайди. Тарқалган ҳудуддаги нафас оладиган жон борки, барчасини заҳарлайди, фалаж қилади.

– Бу қурооллар ҳозир қаерда, ҳазратим? – Баққолнинг қизиқиши унинг овозидан сезилди.

– Мен сизга уларни яширган жойимнинг чизмасини топираман. Ўйлайманки, уларни топасиз. Бизни тан олишни истамаганларга мана шу қурооллар билан нима-ларга қодир эканлигимизни кўрсатиб қўясиз деб ишонаман.

– Яширилган жойнинг номини айтинг.

– Бу юртда сизга айтган қуроолларни сақлаб бўлмайди. Одамларим уларни Афғонистонга олиб ўтиб, ишончли жойга яшириб қўйган. Сиздан бошқа ҳеч ким тополмайди. Башир билан учрашганингизда бу ҳақда

оғиз очманг, айтган тақдирингизда эса яширилган жойни фош қилманг. Бўронгина билсин. У тилини ҳамиша тишлари ортида қаттиқ ушлаб туришга қодир йигит эканига аминман.

– Бўронга ҳаддан ортиқ ишониб юбормаяпсизми, хазратим?

– Агар сиз у билан бир маротаба гаплашганингизда эди, бу саволни бермаган бўлардингиз... Ундан фақат ақлли фикрлар чиқади...

– Насихатларингизни ҳисобга оламан, хазратим...

– Бориб анави пўлат сандиқни очинг, унинг ичида яна бир сандиқча бор, уни ҳам очинг, кейин мен айтган рақамларни терасиз!

Баққол айтилган жойдан кичкинагина чарм жилдни олди-да, Амирийнинг қўлига топширди.

– Энди бу сизники, кўз қорачиғидек сақлашингизга ишонаман.

– Ишончингиз учун қуллуқ, хазратим...

– Жилд ичида қурол яширилган жойнинг харитаси бор. Унга ўта эҳтиёт бўлинг, бегоналарнинг қўлига тушиб қолса, сиримиз ошкор бўлади...

– Харитани кўз қорачиғимдек асрайман деб онт ичман, хазратим!

Амирийнинг юзи буришди. Титраётган юрагида санчиқ турганди.

– Столдаги дорини олиб беринг.

Баққол дорини олиб келди. Хаста ундан бир неча томчини кўкариб қолган лаблари устига томизиб ютди. Бир оз ўтиб ҳолати ўнгланди.

– Қутлуғ мақсадларимиз йўлида бизга ёрдам берадиган бошқа давлатларда ҳам анчагина ҳомийларимиз топилади. Улар сиз олиб борадиган хайрли иш учун миллионлаб маблағларни тикишга тайёрдирлар. Фақат уларнинг тилини топсангиз бас. Кенгашга ишончли ва

содик, сармояси бисёр одамларнигина жамланг. Бундай одамлар сизни қандай қўллашни яхши билишади... Баққол жаноблари, энди мендан умид қилманг. Бу тўшакда ўзимнинг сўнгги нафасларимни олиб ётибман. Тузалиб қолган тақдиримда ҳам сизга ёрдам беролмайман. Эртагаёқ Афғонистонга учинг, Башир билан учрашинг, кенгашнинг фаолиятини қайтадан тиклаш ҳақида унга маълум қилинг. Кейин Бўронни топинг! У сизга қанот бўлади.

– Сўз бераман, ҳазратим, албатта сиз айтган топшириқларни бажараман!

– Хотиржам ўлишим ва охиратда руҳим безовта бўлмаслиги учун сизга ишонч ҳосил қилишим керак, азизим!

Баққол Амирийнинг совуқ пешонасига кафтини босиб қасам ичди.

– Топшириқларингизни албатта бажараман, ҳазратим!

ЧЕЧЕНИСТОН

Мен ўлиб ётган икки одамнинг жасадини қон иси уфуриб турган хонада қолдириб ташқарига чиқдим. Бу жойда қолишим хатарли эди. Қотилларнинг қўлига тушиб қолгудек бўлсам, ҳеч ким мени ажал сиртмоғидан сақлаб қололмасди. Ўзимни оқлайдиган, бу ерга Мулла Умарнинг топшириғи билан келганимни исботлайдиган далилим йўқлигини билардим. Бироқ қаёққа бораман? Ким паноҳига олади мени? Орқага қайтадиган йўл тўсилган. Руслар форнинг икки томонини порлатиб ташлаган. Тоғлардан ошиб ўтадиган бўлсам, албатта чегарачилар тутиб олишади, умримнинг давоми қамоқхоналарда ўтади. Қочсам изимдан ўқлар қувади.

Қўнглимдан кечаётган ҳар турли ўйлар юрагимдаги қўрқувни баттар кучайтирарди. Ўйлаб-ўйлаб, тезроқ

уйдан чикиб кетишга қарор қилдим. Ягона йўл шу эди. Эшик тутқичидан тутдим. Кўзим қонга беланган панжаларимга тушди. Бу Расулнинг қони эди. Танасини бағримга босганимда юққанди. Ошхонага ўтиб ювиндим. Кейин ташқарига чиқдим.

Бу пайтда қоронғилик чўкқанди. Совуқ эпкини изғирди. Осмон булутли эди. Қор ёки ёмғир ёғишидан дарак берарди. Миямда ҳамон «Қаёққа бориш керак?» деган савол айланарди. Уйдан узоқлашганимда Латиф берган ханжар ёдимга тушди. «Ёлғизнинг ёри Худо» деганларидек, бошимга тушиши мумкин бўлган мусибатлардан мана шу пичоқ қутқариб қолиши мумкин» деган ўй кўнглимдаги зулмат пардасини кўтариб ташлади. Беихтиёр қўлим кўйнимдаги ханжарга югурди.

Йўл четидан келаётган тўрт одамнинг шарпасини кўриб қолдим. Улар қуролланганди. Мен томон келишарди. Гапга шу қадар берилиб кетишганди-ки, йўлга қарашмасди ҳам. Аллақачонлар қуриб, баданини ўқлар илма тешик қилиб ташлаган дарахт панасига ўзимни урдим. Бахтимга унинг йўғонлиги икки одамга жой бўладиган даражада улкан эди. Калтакесакдек ёпишиб олдим, қуролли одамлар мени кўришмади. Мен тушунмайдиган тилда гурунглашиб ёнимдан ўтиб кетишди. Дарахтни қўйиб юбормасимдан машина овозини эшитдим. Унинг чироғи тиф мисоли қоронғиликни ёритиб, юз қадамча наридаги чорраҳадан тепага қайрилиб кетди. Устида ўнлаб қуролли одамлар бор эди. Улар ароқ ичишган ёки наша чекишган бўлса керак, қийқириб бақиришарди. Уйдан чиққанимдан афсусландим. Бегона жойда кечаси юриш хатарли эканлиги хаёлимга келмаганди. Орқага қайтадиган бўлсам уйда ҳам қандайдир хавф-хатар кутиб тургандек туюлди менга. Кутузовнинг олдига тушиб, тонг ёришгунча унинг ёнида қолишга қарор қилдим. Бошқа чорам йўқ эди.

Дарахт панасидан чиқиб, бино томон чопдим. Қарши томондан келаётган олти нафар қуролли одамлар боя ёнимдан ўтиб кетган кимсалар билан нима ҳақидадир гурунглашишарди. Улар айнан Рамазон бобонинг уйи олдида учрашишганди. Мен ер остига тушишдан аввал туйнукдан уларни кузатдим. Гап таллашиб қолишди. «Ишқилиб чолнинг уйига киришмасин-да, кирадиган бўлишса, икки одамнинг жасадини кўришади» деган ўй юрагимни бурғилаб ўтди. Қуролли кимсалар мен кутганимдек бирин-кетин ичкарига киришди. Латиф хаёлимга келди. У мени бу ерга нима олиб келишимни яхши билган. Шерикларига Рамазон бобонинг уйига жойлашганимни айтган бўлиши мумкин. Балки анавилар мени излаб юришгандир?

Чамаси ўн беш дақиқалар ўтиб улар ичкаридан қайтиб чиқишди. Елкаларидаги автоматларни қўлларига олишганди. Безовта эдилар. Худди атрофда душман бордек белларини букиб, атрофга олазарак нигоҳ ташлашарди. Тахликага тушишганини ҳаракатларидан пайқадим. Улар катта-катта қадам ташлаб, келган томонларига жўнашди. Мени излашаётганига шубҳам йўқ эди.

Қалтираётган оёқларимни зиналарга қўйиб пастга тушдим. Рус мени кўриб ҳайрон бўлмади. Лекин сўради:

– Нега келдинг?

– Уй эгасини ва ўн ёшли болани отиб кетишибди, – дедим.

– Ким?

– Сенинг олдингдан чиқаётганимда кўзим икки-учта ажнабийларга тушганди. Улар Рамазон бобонинг уйдан чиқиб кетишаётганди. Ичкарига кирганимда иккиси ҳам қонига беланиб ётганини кўрдим. Бу уларнинг иши эканлигига аминман!

- Сен унинг уйида анчадан бери яшармидинг?
- Кеча келгандим...
- Қаердан?
- Афғонистондан.
- Афғонмисан?
- Афғонистондаги ўзбекларданман.

Кутузов ялтираб турган кўзларини менга тикиб, ўйланиб қолди. Назаримда ёлғон гапирганимни пайқаганди.

- Ким жўнатди? – сўроққа тутишда давом этди рус.
- Мулла Умарнинг одамлари...
- Сенга қандай топшириқ беришган?
- Буни сенга нима қизиғи бор, – дедим сиримни яшириш мақсадида.

– Билишим керак. Агар сен менга Чеченистонга қандай мақсадда келганингни рўй-рост айтсанг, ёрдамим тегиб қолиши мумкин. Лекин билиб қўй, аниқ бир қарорга келмай ташқарига чиқа кўрма, сени тутган жойлариди Рамазон бобо билан Расулнинг қотили деб отиб ташлашади.

Кутузовнинг сўзлари мени ўйлантириб қўйди. Унинг кимлиги менга аён эди. Қолаверса, ҳаётини сақлаб қолдим. Шундай бўлгач, рус менга ёмонликни раво кўрмаслигига ишонардим.

– Зелимхон билан учрашмоқчи эдим, – дедим бир оздан кейин.

– Қандай мақсадда?

Ўзим сезмаган ҳолда, қаршимда гўё яқин кишим тургандек, сиримни очиб қўйганимни бирдан тушуниб етдим. Бироқ унинг саволига тўғри жавоб қайтармасликнинг иложи йўқ эди. Ўйлаб кўрадиган бўлсам, кейинги ҳаётим кўп жиҳатдан русга боғлиқ эди. Бу ерда менга фақат Кутузовгина ёрдам бериши мумкин. Уни сотмаганимни ва бундан кейин ҳам сотмаслигим-

ни яхши биларди. Балки ҳақ гапим бу ердан соғ-омон юртимга қайтишим учун имконият эшикларини очиб берар.

– Зелимхон яқинда қурол-яроғ сўраб Мулла Умарнинг олдига борганди. У катта миқдорда қурол ва пул жўнатишга ваъда берган, мен эса пулларни, қуролларни қандай мақсад йўлида сарфланаётганини назорат қилишим керак эди.

– Қурол-аслаҳалар қачон келади? – сўзларим руснинг диққатини тортганини овозидан сездим.

– Ҳеч қачон келмайди.

– Нега?

– Қурол олиб ўтаётган одамлар фор ичида абадий қолиб кетишди. Вертолётлар улар ичкарига кирганда форнинг кириш ва чиқиш йўлларини портлатиб ташлади.

– Пул-чи?

– Мухрни олиб ўтгандим. Рамазон бобо уни қўлимдан олиб, уйининг ичига яшириб қўйганди.

– Уни топиш керак. Бусиз Зелимхон сени қабул қилмайди.

– Энди у хонага қайтиб киролмайман, қолаверса, боя унинг уйига кириб кетган жангарилар албатта чолнинг ўлигини кўришган. Бориб бошлиқларига айтишган.

– Демак, улар сенинг шу ердалигингдан хабардорлар.

– Менимча, буни Латиф айтган бўлиши мумкин.

– Латиф деганинг ким?

– Мени чегарада кутиб олган одамнинг исми шундай эди. Йўлда ўрага тушиб, оёғи қайрилиб, юришга ярамай танишларидан бирининг уйида қолиб кетганди.

– У сенга бирор гап айтдимми?

– Қўлимдаги буюмни Рамазон бобога топширишимни тайинлаганди. Мен унинг топшириғини бажардим.

– Бошқа бирор кишининг исмини айтмадимми?

– Йўк, аммо ўзининг ханжарини берди. Айтишича, бу ханжар мени ҳар қандай балолардан асрармиш!

– Қани у?

Мен ханжарни олиб русга узатдим. Кутузов уни дарчадан тушиб турган ой нурига тутиб кўздан кечирди.

– Бундай ханжар ҳар кимда ҳам бўлавермайди. Қолаверса, чеченлар ўз ханжарларини фақат туғишганларига ёки яқинларига совға қилишади. Назаримда Латиф жангарилар ичида энг обрўли, каттагина лавозимга эга одам. У сени кутиб олиш учун чиқибдими, демак, бундан айрим кимсалар хабардор бўлиши керак...

– Буни қаердан била қолдинг?

– Бу жанговор ханжар, сопидаги нақшлари бундан далолат бериб турибди.

– У «Бошингга бирор кулфат тушса, бизнинг одамларимизга ханжарни кўрсат» деб тайинлаганди.

Кутузов ханжарнинг сопини айлантирди. Соп худди резбали гайка мисоли айланиб ташқарига чиқди.

– Бу сенга қўшиб менинг ҳам ҳаётимни сақлаб қолиши мумкин, – деди у, – Кавказ жанговор ханжарлари ҳақида бирор нарса биласанми?

– Расул Хамзатовнинг «Ханжар сопидаги ёзувлар» китобини ўқиганман.

– Кавказ ханжарлари тўғрисида жуда кўплаб афсоналар, ривоятлар мавжуд. Истасанг шулар ҳақида сенга ҳикоя қилиб бераман.

– Яхши бўларди, эшитаман, – дедим.

– Ҳар қандай Кавказ ханжари устанинг қалб қўри, меҳри билан ясалади. Худди Алоуддиннинг сеҳрли чироғи каби сирли хусусиятларга эга. Маҳаллий халқ «Ханжар билан сеҳрли жинни чақириш мумкин» деб ишонишади. Жанг вақтида бу қурол жангчининг энг яқин йўлдоши, сирдоши, ҳалокатлардан қутқарувчи халоскори ҳисобланади. Шунинг учун ҳам уни тақиб

юриш ҳар бир кавказлик учун ота-боболаридан қолган удум. Жанговор ханжар ҳамиша ўз эгасига содиқ. Уни қўлига олиш биланок, руҳида кучли ўзгаришларни ҳис этади. Қўрқувни унутади. Жанговор ханжарлар ҳеч қачон, ҳеч кимга совға қилинмайди, сотиш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Акс холда унинг эгасига ёки тортиб олган одамга руҳлар жиддий таъсир кўрсатиши мумкин. Бу ҳам маҳаллий халқнинг азалий удумларидан бири. Ханжарни жангга тақиб кирган жангчи ўзини ҳеч қачон ёлғизман деб ҳис этмайди. Ғалабага бўлган ишончи ортади. Агар ханжар эгаси яраланиб қолса, у албатта ханжар билан ярани тозалайди.

Жанг вақтида ўғирланган ханжар ҳеч вақт бахт ва омад келтирмайди. У ўғрининг уйига қўнгилсизликларни олиб келади. Жанговор ханжарларнинг бошқа ханжарлардан фарқи шундаки, у ўзининг узок ўтмиш тарихига эга. Ханжарнинг асосий қуввати ундаги руҳдир. Шунинг учун кавказликлар агар жангда ҳалок бўлишса, ханжарни эгаси билан бирга қабрга қўйишади. Ҳарбий ханжарлар ўзининг ўткир тиғи билан бошқа ханжарлардан ажралиб туради. Усталар уни ўта катта маҳорат билан ишлашади. Сопларига жило беришади. Қимматбаҳо тошларни ёпиштиришади. Ҳарбий ханжарлар шу пайтгача озодлик ва тинчлик рамзи ҳисобланиб келинган. Уларни фақат эркин, истаган пайтда жангга кириши мумкин бўлган жангчигина тақишга ҳақли. Жанговор ханжар тақиб юрган одам ҳеч қачон жангга киришдан бўйин товламаслиги шарт. Агар у ўзини жангдан олиб қочса, у лаънатларга лойиқдир. Жангчи ханжарини йўқотишга ҳақи йўқ, шунинг учун ҳам доимо сергак ва ҳушёр бўлган холда уни ёнида олиб юради. У ўз ханжарини дунёдаги энг яхши ханжар деб ҳис этмоғи, соғлом ақл ила уни ишлатмоғи даркор. Безаклар бериб ишланган яхши ханжар ҳамиша ўз

эгасига шухрат келтиради ва атрофдагиларнинг хур-
мат билан қарашларини тақозо этади. Кавказ ханжар-
лари ҳақида кўплаб афсона ва ривоятлар яратилган,
китоблар ёзилган. Шундан бештасини айтиб беришим
мумкин. Буларни эслаб қолсанг ёмон бўлмайди. Кейин
бу ханжарни яшириб юрма, белинга тақиб ол. Шунда
кўпчилик сенинг кимлигингни билади.

Кутузов бир оз ўйланиб турди-да, ханжар ҳақидаги
бешта мақомни тилга олди.

– Биринчи мақом шайлик мақомидир. Белда хан-
жарнинг бўлмоғи шу қурол соҳибининг аждодларнинг
жанговор анъанасига содиқлигини билдиради. Иккин-
чи мақом – чап қўлда ханжарни ушлаб туриши қу-
рол соҳибининг вазиятни назорат қилаётганлигини ва
воқеаларни диққат билан кузатаётганлигини, теварак-
атрофдаги воқеаларга бефарқ эмаслигини билдиради.
Учинчи мақомда чап қўл ханжарнинг қинида, ўнг қўл
эса сопида бўлади. Бу эса унинг жангга шайлигини ёки
алоҳида тантанаворлигини намоён этади. Қасамёд
қилиш чоғида ҳам шундай ҳолатда турилади. Тўртин-
чи мақомда ханжарнинг бир қисми қинидан суғурилган
бўлади. Бу ханжар эгасининг қурол билан таҳдид қи-
лаётганига ишорадир. Бундай ҳолат билан ханжар эга-
си рақибини ҳақоратлаши ёки овлоқроқ жойга – жанг-
га таклиф қилиши мумкин. Бешинчи мақом ханжарни
тўла қинидан чиқариб олиш. Бу ҳамлага тайёрлигини
билдиради. Вазият яшин тезлигида амалга оширила-
ди. У қанчалик абжирлик билан ҳаракат қилса, зафар
шунчалик тез қўлга киритилади.

– Қойил, мен Кавказ жанговор ханжарлари ҳақида
ҳеч нарса билмас эканман, – дедим Кутузовнинг ҳикоя-
сидан қаттиқ таъсирланиб.

Кутузов жилмайиб қўйди, кейин гапида давом этди:

– Бахтинг бор экан, балки шу ханжар сенга омад эшикларини очиб беришга хизмат қилар.

– Мен Зелимхон билан учрашишим мумкинлигига у қадар ишонмаяпман. Чунки бу ердаги ажнабий жангарилар ҳеч сўраб-суриштирмай, дуч келганни отиб ташлашмоқда.

– Уларга фақат пул, бойлик керак. Одамларнинг уйларини талашмоқда, ўлдиришмоқда.

– Бундан Зелимхон хабардорми?

– Тишини тишига қўйиб юришга мажбур. Хўш, энди нима қиласан? – сўради Кутузов.

– Зелимхоннинг келишини кутаман.

– У билан учрашмоқчимисан?

– Афғонистонга қайтиб боришим учун бундан ўзга чора йўқ. Қолаверса, Мулла Умарнинг одамлари мени ўша ерда кутишмоқда.

– Зелимхоннинг қаердалигини биласанми?

– Рамазон бобонинг айтишича, у Москвага кетганмиш.

Шу пайт ташқарида одамларнинг бақиргани, кейин машинанинг овози эшитилди. Бунга жавобан алақа-ерда автоматлар сайради. Чарчаб хориган туннинг безовта, ташвишли онлари бошланди.

– Яхшиси эртага эрталаб йўлга чиққанинг маъқул, – маслаҳат берди шеригим, – кўчалардаги одамларга қўшилиб кетаверасан... Ҳозир ётиб дамингни ол!

Мен қаттиқ чарчаган бўлсам-да, кўзларимга уйқу келмади. Кутузовнинг кимлигини билишни хоҳлардим.

– Мен ҳақимда озми-кўпми маълумотга эга бўлдинг. Хўш, ўзинг кимсан?

– Шу ерлик русларданман, – деди Кутузов. Унинг ёлғон гапираётганини кўнглим сезиб турарди.

Тун узок, ухлаб қолиш мумкин эмас. Ҳар он ташқарида ўқ отиб юрган жангарилардан бир нечтаси бу ерга

тушиб, бизни кўриб қолиши мумкин эди. Шунинг учун ухламасликка, ҳушёр бўлишга қарор қилдим. Кутузовнинг кимлигини билиш истаги юрагимга тинчлик бермасди. У хавфсизлик хизмати ходими эканлигини бояги саволларидан сезгандек эдим. Қандай қилиб бўлмасин, мақсадини билишим керак. Хаёлимга дўстлик ҳақидаги бир ривоят келди. Шунини айтсам зора шеригим ўзининг кимлигини айтмаса ҳам ишора қилар деб ўйладим.

– Тун узок, – дедим гапни узокдан бошлаб, – зерикиб қолмаслик учун сенга бир ривоят айтиб берсам, эшитасанми?

– Жоним билан, – деди рус ёнбошлаб, мен томон юзини бурар экан.

– Искандар Зулқарнайн ўзининг саноксиз қўшинлари билан кўплаб давлатларни ишғол этди. Тез орада бутун дунё музаффар шоҳнинг оёқлари остида қоладигандек эди. Бироқ шиддаткор ҳукмдорнинг сарҳадларидаги бир кишлоқда исёнкор отлиқлар тўдаси пайдо бўлди. Улар босқинчиларга қарши яшин тезлигида ҳужум уюштирар, уларга катта талофот етказиб, яна тезлик билан ғойиб бўлишарди. Жангчилар ваҳима ва саросимага тушиб қолишди. Исёнчиларнинг кимликлари аён эди, бироқ уларни қўлга олиш йўлидаги ҳаракатлар самара бермасди.

Навбатдаги ҳужумда исёнчилардан бири яраланиб, отдан йиқилди ва душман қўлига асир тушди. Қўлоғини боғлаб, шоҳнинг ҳузурига келтиришди.

– Шерикларинг қаерга беркинишганини бизга айтсанг, беҳисоб бойликлар эгаси бўласан, – деди Искандар ва тутқуннинг оёқлари остига олтин у зарларни, марвариду ёқутларни сочди.

Бироқ тутқун шерикларини сотишни истамасди. Шундан кейин асирни калтакладилар, азобладилар,

қатл этиш билан қўрқитдилар. Шунда ҳам у дўстлари яширинган жойни сир сақлади.

Шоҳнинг боши қотди. «Қандай қилсак уни гапиртирамиз» деб яқинларига маслаҳат солди.

– Шоҳим, – деди донолардан бири. – Йигитнинг энг кадрли кишиларини унинг кўз ўнгида қийнаб ўлдиришимиз керак.

Шоҳнинг фармони билан тутқуннинг қишлоқдаги қари ота-онасини тутиб келтиришди.

– Қасоскорлар қаерга яширинганини айтмайдиган бўлсанг аввал отангни, кейин онангни ўлдираамиз! – деди Искандар.

Йигит лом-мим демади.

Кекса чолни ва кўзи ожиз онани фарзандининг кўз ўнгида қийнаб ўлдиришди.

Қасоскор жим эди.

Донишмандлар яна шоҳга маслаҳат беришди:

– Унинг гўзал хотини билан севимли фарзандини олиб келиб ўлдириш керак!

Искандарнинг лашкарлари ўша пайтнинг ўзидаёқ уларни олиб келишди. Асирнинг олдида аввал боласини, кейин аёлини қатл этишди. Шунда ҳам жангчи тилини тишлаб тураверди. Марду майдоннинг туғишганларидан бирорта тирик жон қолмади.

Искандарнинг яна боши қотди. Кимдир жангчининг кадрдон дўсти борлигини айтиб қолди. Уни ҳам тутиб келтиришди. Дўстининг шафқатсизларча қатл этилаётганлигини кўриб, асир лабларини тишлаб тураверди, фақат энди унинг кўзларидан ёш томчилари сирғалиб тушарди.

Шунда Искандар Зулқарнайн ажабланиб сўради:

– Ота-онанг, хотининг ва фарзандларинг қатл этилганида кўзингга ёш олиш тугул, кипригингни ҳам қоқ-

магандинг. Дўстинг ўлдирилганда йиғлаб юбординг. Нахотки у сенга туғишганларингдан ҳам азиз бўлса?!

Асирга тушгандан бери биринчи марта овози чиққан жангчи шундай жавоб қилди:

– Агар мен ота-онам ҳаётини хоинлик эвазига сақлаб қолганимда, улар мени дунёга келтирган кунларини лаънатлашар эди, хиёнаткорни боқиб катта қилишгани учун пушаймон бўлардилар. Ватаним озодлигини хотиним ҳаётига алмаштирсам, у мени тўшагимизни манфур кимсалар билан бўлишганликда айблаб нафратланган бўларди. Сотқинлик эвазига ҳаётини сақлаб қолган фарзандимдан эса орсиз, ғурусиз инсоннинг боласи сифатида халқ юз ўғирарди. Кўриб турганингиздек, менинг бошқа чорам йўқ эди.

Сен мендан ҳамма нарсамни тортиб олдим деб ўйладинг. Мен ҳеч бўлмаса ҳаёт синовларидан ўтган, бахт ва қайғумни бирга баҳам кўрган биттагина содиқ дўстим қолди-ку деб умид қилган эдим. Бироқ сен мен ўйлаганимдан кўра ақллироқ, бадкорроқ экансан, мени бу дунё билан боғлаб турган охирги бойлигимдан ҳам махрум этдинг...

Искандар Зулқарнайн жангчининг сўзини бўлди:

– Янги дўст топишинг мумкин эди-ку?

– Йўқ, эски дўстим ўрнини ҳеч ким боса олмайди. Юзта янги дўст унга тенг келолмайди. Кўз ёшларим – у билан видолашув ёшлари, асло сенинг олдингда ожизлигим аломати эмас.

Шоҳ баҳодирнинг сўзларини тинглаб, эҳтимол умрида илк бора чуқур ўйга чўмди. Нима ҳақда? Балки унга музаффарлик шарафини келтирган, бироқ бирор-та халқнинг бошини эголмаган уруш ҳақидадир? Ёки қурол кучи билан бутун жаҳонни эгаллаган бўлишига қарамай, унинг учун жонини беришга тайёр биттагина шундай инсоннинг дўстлигини қозона олмагани ҳақида

ўйлагандир? Балки беҳисоб мол-дунёга эга бўла туриб, ўзи учун энг қимматли бойлик – дўст ортирмаганлигини тушунгандир. Ўша онда Искандарга оддий жангчи ундан – буюк қўмондон ва жаҳонгирдан бахтлироқ кўринди.

Асир шафқатсизларча жазоланганлигини ҳис этган шоҳ уни қўйиб юборишларини буюрди. Қўли ечилган баҳодир Искандарнинг соқчисига ташланиб, унинг белидаги ханжарини суғуриб олди ва ўзининг юрагига санчди. Жон жангчи танасини тарк этарди, бироқ унинг юзи жуда хотиржам, на оғриқнинг, на қайғунинг белгиси кўринарди. Лабларидан жаҳонгирга қаратилган сўнги сўзлар учиб чиқди: «Сен менинг ҳамма нарсамни олдинг, шундай экан, ҳаётимни ҳам олақол...»

Ўтмишдаги жангчилар ҳозиргиларга қараганда бағрикенгроқ эдилар. Рақибнинг довураклилиги ва жасорати энг шафқатсиз душман қалбини ҳам забт этганди. Искандар мард жангчини иззат-икром билан дафн этиш тўғрисида фармойиш берди. Дафн маросимидан сўнг қўшинга қаҳрамон йигит ва унинг дўстлари яшаган қишлоқни тарк этишни буюрди.

Мен ривоятни тугатар эканман, негадир кўз олдимга ўғлим келди. Уни кўрмаганимга ҳам ўн беш кун бўлди. Кутузов чуқур хўрсиниб қўйди. Хомуш тортиб қолган афтидан нима ҳақидадир чуқур ўйга ботгани ҳамда менинг бу ривоятни айтишдан мақсадимни англаб етгани кўриниб турарди. Ўртадаги жимликни унинг ўзи бузди.

– Гўзал ривоят. Мен ҳам болалигимда бир ривоятни эшитгандим. Истасанг айтиб бераман.

Ташқарида милтиқларнинг овози янгради. Бақир-чақирлар авжига чиқди. Мен русга, рус эса менга қаради. Иккимиз бир биримизга тикилганча ўқ овозларининг тинишини кутдик. Бироқ отишма ярим соатдан кўпроқ чўзилди. Мен биров отишмадан қочиб

биз турган ер остига тушиб келмаса бўлди деб хавотирлангандим. Лекин бундай ҳол рўй бермади. Ўқ товушлари ниҳоят тинди. Одамларнинг овози ҳам ўчди. Лекин алламаҳалгача тепамизда даҳшатли отишма содир бўлганлигини эслатиб тургувчи порох иси димоғимизга уриб турди.

АФФОНИСТОН

Баққол кенгашнинг аллақачонлар фош бўлиб, унинг фаолияти билан қизиқиб келаётган айрим ташкилотларга сариқ чақалик аҳамияти қолмаган ҳужжатларини қўлга киритганидан мамнун бўлмаса-да, қўлига чек текканидан, бир неча йиллар муқаддам Амирий томонидан асос солинган кенгашнинг парчаланиб, унинг етакчилари ўлганидан, қолаверса, ана шу кенгашнинг тақдири ниҳоят ўз қўлига ўтганидан хурсанд эди. Ўзи икки бор кенгашга аъзо бўлишга уриниб кўрди. Отаси вафоти олдидан катта миқдордаги бойликни, тижорат дўконларини, кичкина заводини унга мерос қолдирганди. Улардан тушадиган ақчалар худди ирмоқлардан оқиб улкан денгизга қуюлаётган сув каби «Озод Туркистон» жамиятини ривожлантириш учун ташкил этилган жамғарманинг ҳисоб рақамини бойитиб борарди. Отаси бойликларининг саксон фоизини Чегечи томонидан асос солинган жамиятнинг истиқболли келажигига сарфлашни васият қилибгина қолмай, балки ёлғиз фарзандининг шу жамиятнинг етакчиларидан бири бўлиб қолишига ишонганди. Бироқ Чегечи уни яқинига йўлатмади.

Баққол Чегечининг кўнглини овлаш йўлларини кўп излади. Пуллар ваъда қилди. Отасидан қолган мол-дунёларнинг маълум бўлагини кенгаш фондига киритишини айтди. Бироқ Баққолнинг барча саъй-ҳаракат-

лари саробга айланди. Шундан кейин дунёнинг турли бурчакларига сочилиб кетган аламзада кимсаларни атрофига жамлашга уринди. Афсуски, фурсат бой берилганди. Кўпчилик Чегечи томонига ўтиб кетганди. Уларни қўллайдиган давлатлар, ташкилотлар, идоралар чиқиб қолганди. Мулла Умар, Башир, Кашмирий, қолаверса, Усама бин Ладендек қўли узун кимсалар кенгашнинг ортида қалқон бўлиб туришарди. Баққолнинг миясига «Мақсадни пул билан эмас, балки қора кучлар ёрдамида амалга ошириш мумкин» деган фикр келди. У ўзининг нималарга қодир эканлигини кўрсатиб қўйишни жуда хоҳларди.

Бу ишда Хаттоб унга ёрдам бериши мумкин эди. Бир пайтлар у билан ош-қатиқ бўлган, уни катта маблағ билан таъминлаганди. Хаттобнинг айни чоғда Чеченистонда каттагина кучларга раҳбарлик қилиши Баққолнинг қалбида ўлиб бораётган истаклар орзусига ҳаёт сувини сепди. Одамларидан бирини унинг ҳузурига жўнатди. Айғоқчи Хаттобга ҳомийсининг қуруқ саломини эмас, балки каттагина эҳсони остидаги топширигини ҳам маълум қилди:

– Топшириқ сир сақланиши, бегоналарнинг қулоғига етиб бормаслиги шарт!

– Жаноблари хотиржам бўлсинлар, у кишининг топшириқлари тирик жоннинг қулоғига етиб бормаيدди, – ишонтирди Хаттоб.

– Агар сиз айтганингиздек бўлиб чиқса, жаноблари истаган пулингизни тўлашга қодирлар!

– Мен насияни ёқтирмайман, бунини Баққол жаноблари ҳам биладилар. Шунинг учун ўзларига маълум бўлган ҳисоб рақамимга бир ярим миллион доллар ўтказиб қўйсалар бас.

– Борган заҳотим бу талабингизни жанобларининг қулоғига етказаман.

Баққол Хаттобнинг ҳисоб рақамига талаб қилинган маблағни ўтказди. Хаттоб тез орада ишга киришди. Емиш излаб юрган оч кўшпақдек унинг атрофида гирдикапалак бўлиб юрган «овчи»лари Россиянинг турли бурчакларидан Осиё миллатига мансуб ёшларни алдов ва хийла йўли билан Чеченистонга олиб кела бошлашди. Хаттоб улар учун ўрмон ичкарасидан, ўқ овозлари эшитилмайдиган жойлардан лагер барпо этди. Чигиридан ўтган ёшларни ўша ерга жўнатди. «Яроқсиз» деб топилганлар ўрмон ичида адашиб, очликдан нобуд бўлиб кетди. Айримларини ўз одамларининг сафига қўшиб, атайин ўққа тутиб берди. Покистондан чақирилган йўриқчилар лагердаги йигитлар билан ўн беш соатлаб жанговор тайёргарлик машғулотларини олиб боришарди. Баққол жўнатилган видеотасмаларни эринмасдан, диққат билан томоша қиларди. Қутирган бўрилардек бир-бирига ташланаётган йигитларни кўриб, юрагидаги алам ва қасос алангаси баттар гуриллади. У лагердагиларга «Кулранг бўрилар» деб ном берди. Уларнинг кучи билан ҳамма нарсага эришиш мумкинлигини юрагидан ҳис этарди. «Яна битта лагер ташкил этсам, Чегечи менга бас келолмайди, бошини худди илоннинг бошини янчгандек мажақлаб ташлайман» деб ўйларди Баққол.

У йигитларининг тезроқ қайтишини кута бошлади. Уларнинг қўли билан Чегечини йўқотишни ўйлаб қолди. Юрагида алам ўти кун сайин ловуллаб, аланга олаётган пайтда қулоқларига бирин-кетин кўнглини хуш қиладиган ёқимли хабарлар чалина бошлади. Чегечи, Абдуллоҳ, Червон хонимларнинг ўлими ҳақидаги маълумотлар газеталарнинг биринчи саҳифасида босилди. Асосий рақибидан қутулганидан мамнун бўлган Баққол Амирийнинг ёлғизланиб қолганлигидан шодланди. Ахир Баққолнинг кенгашга аъзо бўлишига хай-

рихоҳлик билдирган ягона одам Амирий эди. Баққол қандай қилиб бўлмасин, у билан боғланиш йўлини излади. Узоқ бош қотиришга тўғри келмади. Амирийнинг ўзи телефон орқали йўқлади. Овозини эшитгандаёқ юрагидаги тошга айланиб бораётган орзулари рўёбга чиқишига амин бўлди. Ҳа, у янглишмаганди. Нимани ўйлаган ва режалаштирган бўлса, бари рўёбга чиқди. Кенгашнинг ҳужжатлари, юз миллион (гарчи арзимас бўлса-да) маблағи бўлган ҳисоб рақами қўлида. Бу кенгашнинг бундан кейинги ишларини фақат Баққолгина бошқаришга ҳақли эканлигини билдирарди.

Амирийнинг уйдан чиққан Баққол Афғонистонга жўнашга ва Башир билан учрашишга қарор қилди. Аслида икки тийинга қиммат одам деб биларди уни. Лекин у суянадиган кучлар айнан Афғонистонда. Шунинг учун Башир билан мулоқот қилишга мажбур эканлигини тушунди. «Амирийдек одам ҳужжатларни ишониб топширдими, демак, бундан Баширни ҳам хабардор қилиб қўйиш керак» деб ўйлади.

Башир Баққол ҳақида етарли маълумотга эга эди. Кенгашга аъзо бўлиш истагида юрганидан хабар топганди. Номзоди кўрсатилганда бетараф бўлганди. Аниқроқ айтиладиган бўлса, Баққолнинг ҳисобидаги беҳисоб маблағ Баширни қизиқтириб қолганди. Шу сабабли уни эски танишларидек кутиб олди.

– Мен ҳозир Дубайдан, ҳазратимнинг олдидан келяпман, – деди Баққол оқ оралай бошлаган соқолини бармоқларининг учи билан силаб.

– Амирий жанобларининг соғлиги жойидами? – сўради Башир. Мулойим овозда сўралган саволнинг жавобига эшикнинг очилиши ҳамда қаҳва олиб кирган хизматкорнинг кириши монъелик қилди. Хизматкор ичимликларни Башир билан меҳмоннинг олдига қўйди-да, патнисни дераза олдида қолдириб, сассиз чиқиб кетди.

– Бахтга қарши сизни қувонтира оладиган хабар айта олмайман. Назаримда ҳазратимнинг бир-икки кунлик умри қолган, – ниҳоят тилга кирди меҳмон.

– Во Аллоҳ, наҳотки бизни ташлаб кетсалар!

– Қаричилик-да, – деди Баққол бош чайқаб.

– Ёшлари саксондан ўтиб қолган бўлса-да, ҳали бардам эдилар. Биз у киши билан яқинда кўришгандик.

– Назаримда юраклари хаста.

– Ҳазратимнинг юраклари умр бўйи жамиятнинг равнақи йўлида куйиб ёнди. Беҳисоб азоб-уқубат чекдилар. Бир қатор сафдошларимиз қисқа фурсат ичида бирин-кетин у кишини омонат бу дунёга ташлаб кетишди. Буларнинг бари ҳазратимнинг юрагини адо қилган.

– Шундай! У кишининг орзулари Туркистон халқларини ягона байроқ остида бирлаштириш эди. Ҳазратим бошлаган ишни давом эттириш ва ниҳоясига етказиш, халқларимизни сиз айтгандек ягона туғ остида жамлаш энди сиз билан бизнинг у кишининг руҳлари олдидаги қиёматлик қарзимиздир!

– Салламно, Баққол жаноблари. Гапларингиздан мен устозларимиз ишини давом эттира оладиган асл ва мард ўғлоннинг қиёфасини кўриб турибман!

– Биргаликда ҳаракат қиламиз, азизим, – қўлини кўксига қўйиб таъзим қилди Баққол, – ҳазратим кенгашнинг барча ҳужжатларини каминага топширдилар.

– Кенгашнинг ҳисобида анчагина маблағ бор эди, бу ҳақда индамадиларми?

– Чекни қабул қилиб олдим, Башир жаноблари.

– Анчагина маблағи бор эди, – бетоқатлик билан саволини такрорлади Башир.

– Юз миллион доллар!

– Юз миллион?! Бўлиши мумкин эмас. Биз кенгашнинг сўнгги йиғинида кўришганимизда бир ярим миллиард маблағ борлигини маълум қилгандилар.

– Гапингизда жон бор. Ҳазратим буни менга айтдилар, ўша пулларнинг деярли барчасига кимёвий қуруллар харид қилибдилар. Бу бизнинг салоҳиятимизни кўтаришга ёрдам беради. Бундай қуруллар ҳатто айрим мамлакатларнинг ҳарбий базаларида ҳам бўлавермайди. Фанимларимиз бу ҳақда хабар топишса, албатта биз билан маслаҳатлашишга мажбур бўлишади.

– Нима бўлганда ҳам, кенгашнинг маблағини Амирий жанобларининг бир ўзи ўзлаштиришга ёки истаган нарсасини харид қилишга ҳақи йўқ эди. Бу ўтакетган беодоблик. Бизларни назар-писанд қилмаслик!

Баққол Баширнинг қаттиқ асабийлашганини сезди.

– Қизишманг, Башир жаноблари, ҳаммаси жойига тушади. Бир ярим миллиард нима бўлибди, менинг ҳисобимда икки миллиард маблағ топилади. Бундан ташқари мени қўллайдиган сармоядор танишларим етарли. Ишора қилсам бас, ҳисоб рақамимизга пуллар ёмғирдек ёғилиб тушаверади.

Баққолнинг оғзидан чиққан сўзлар Баширнинг чехрасида тўнғиб қолган ғазаб пардасини юлиб ташлади. Асабини босиш мақсадида қаҳвадан ичди. Кейин:

– Кечиринг, бир оз қизишиб кетдим, – деди узрхолик билан. – Ўша қуруллар қаерда экан?

– Шу ерда!

– Афғонистонда-я?

– Шундай!

«Нахотки мен беҳабар бўлсам» деган фикр Баширнинг миясида чақин мисоли ялтиради.

– Улар қаерда? Сиз бундан хабардормисиз?

Баққол сирни фош қилишни истамади.

– Афсуски, бу тўғрида гаплаша олмадик. Умид қиламанки, қуруллар яширилган жойни тез кунлар ичида билиб оламиз.

Орага бир дақиқалик сукунат чўкди. Баққол гап мавзусини буришга шошилди:

– Атрофимизга каттагина куч жамлашимиз керак, Башир жаноблари. Шунда қўлимиз истаган жойга етади. Мулла Умар жаноблари бу ишда бизга ёрдам берадилар деган умиддаман. Балки фикрларимни ҳазратнинг қулоғига етказарсиз?

– Ҳазратимнинг кайфиятлари бузилган. Юракларига қил сизмайди. Агар у кишининг кўнглини олмоқчи бўлсангиз, бир ишда ёрдам беришингизга тўғри келади.

– Бажонидил... Бирор ёрдамим тегса ўзимни бахтиёр ҳис этган бўлардим...

Башир икки кун муқаддам Мулла Умарнинг суҳбатида бўлган, синоларнинг шаҳар ва кишлоқларни ташлаб чиқиб кетаётганини, мудофаа қудратини мустаҳкамлаш учун оғир артиллерия ҳаводек зарур бўлаётганини эшитганди.

– Чиндан ҳам ҳазратимнинг кўнглини олмоқчи, ишончларини қозонмоқчи бўлсангиз, ўн дона «Град» сотиб олишга ёрдам беринг!

– «Град» дедингизми? Негадир бундай қурол борлигини эшитмаган эканман.

– У «Катюша»га ўхшайди. Машина ортиб юради. Олисан туриб душманларни ўққа тутуди.

– Бундай қурол қаерда сотилади?

– Афсуски, у сотилмайди, шартнома асосида давлатларнинг мудофаа вазирликларига етказиб берилади. Аммо йўлини топса бўлади. Тожикистонда русларнинг ҳарбий базаси жойлашган. Шу қисмда ўттиздан ортиқ «Град» бор. Ҳарбий раҳбарларнинг тилини топиб, уларни чегарадан олиб ўтса бўлади.

– Ишончли одамларингиз борми?

– Топилади.

– Унда сиз айтган қурол чегарадан ўтди деб ҳисоблайверинг!

– Бугуноқ бу янгиликни ҳазратимнинг қулоғига етказсам бўладими?

– Албатта, лекин бир оз фурсат берсалар бас!

– «Град»лар биз томонга ўтган кундан бошлаб ўзингизни ҳазратимнинг энг суюкли ва ардоқли кишиси деб ҳисоблайверинг.

– Бу ишда Эргашбек жанобларининг одамлари бизга ёрдам бериши лозим.

– Афсуски, бизнинг унга бўлган ишончимиз кун сайин йўқолмоқда.

– Сабаб?

– Сиздан яширадиган сирим йўқ, Баққол жаноблари. Эргаш кенгашга хиёнат қилганлиги, пулларни ўзлаштириб юборгани аниқланиб қолди. У нафақат маблағларимизни ўзлаштириб юборди, балки одамлари қўлга тушиб, бизларни шарманда қилди.

Баққол ўйланиб қолди.

– Уни лагердан четлатиш ва ўрнига бошқа одам тайинлашни маслаҳат бераман, – деди бир оздан кейин.

Башир меҳмонни кўп нарсалардан огоҳ қилиш лозимлигини тушунди. Қолаверса, у бу ерга қуруқ қўл билан келмаган. Гапларидан кенгашнинг кейинги фаолиятини ривожлантиришга, Эргашнинг тўдасидаги йигитларга каттагина маблағ тикишга қодирлиги сезилиб турарди. Шундай бўлгач, унинг фикрларига қарши чиқиб бўлмайди деб ўйлади.

– Эргаш тажрибали жангчи. Ортидан юзлаб йигитлар эргашиб келган. Уни четлатсак, йигитлари тарқаб кетади, – деди Баққол.

– Кейинги пайтларда ҳазратимнинг унга бўлган ишончи сусайди.

– Сабаб?

– Ҳазратим лагердаги йигитларнинг озиқ-овқати, кийим-кечаги учун ойига икки юз эллик минг доллар

маблағ ажратардилар. Қолаверса, Усама жаноблари хам йилига уч миллион доллар берардилар.

– Бу жуда катта маблағ! – хитоб қилди Баққол.

– Албатта, аммо Эргаш маблағларни одамларига сарф қилмаган. Айғоқчиларимизнинг маълум қилишича, лагерда озиқ-овқат етишмаётганмиш, йигитлар оч-юпун яшашаётганмиш. Бунинг оқибатида эса қочоқлар сони ортмоқда.

– Зудлик билан уни назорат остига олиш керак эди! – ўзини кенгашнинг раҳбари эканлиги эсига тушиб, дакки берган бўлди Баққол.

– Эргашга ўзимизга ишонгандек ишонардик. У ишончимизни поймол қилди.

– Бирор жазо қўлламоқчимисиз?

– Бу маълумотлар ҳозирча ҳазратимнинг ва Усама жанобларининг қулоғига етиб боргани йўқ.

– У ўзлаштирган маблағларни қаерга яшириши мумкин?

– Маълумотларга қараганда, Эргаш Европадаги давлатлардан бирининг хавфсизлик хизмати идораси ходими билан яширин алоқа ўрнатган. У билан пинҳона учрашиб, қимматли маълумотларни сотган. Бунинг эвазига улар Швейцария банкларидан бирида Эргашнинг яширин ҳисоб рақамини очишган. Тўдабоши ўзлаштирган пулларини ўша банкка қўяётган бўлиши эҳтимолдан узоқ эмас.

– Агар гапларингиз исботини топса, Эргашнинг бошини дорга илиш керак!

– Буларнинг барчаси ҳозирча фараз. Исботлаш учун далиллар йўқ.

– Бу ўта қалтис масала... Тезроқ лагерга ишончли бошлиқ тайинлаш керак.

– Албатта, тез кунлар ичида лагерга айғоқчи ташлаймиз, – деди Башир чуқур хўрсиниб, – яна бир масала

бизнинг бошимизни қотирмоқда, Баққол жаноблари. Бундан кейин кенгашнинг тақдири кўпроқ сизнинг қўлингизда экан, бу масалада очиқ-ойдин гаплашиб олишимизга тўғри келади.

– Қулоғим сизда. Мен айнан шундай муаммоларни баргараф этиш мақсадида сизнинг олдингизга келганимни унутманг!

– Сизни махфий бир сирдан воқиф қилиб қўйсам. Биз Эргашнинг ўрнига янги одам топиш масаласини ҳам кўриб чиққандик.

– Хўш, ишончли одам топилдими?

– Топдик.

– Ким экан у?

– Мирзааҳмад!

Баққолнинг қошлари чимирилди.

– Кенгаш хужжатларини титкилаб бундай одамнинг исмини учратмагандим.

Башир лашкарбоши ҳақидаги барча маълумотлардан Баққолни воқиф қилди. Мирзааҳмаднинг номзоди унга маъқул келди.

– У билан кўришсам бўладими?

– Афсуски, бунинг иложи йўқ.

– Нечук?

– Бизнинг режаларимиздан у ҳозирча беҳабар.

– Сиздек одам унга ишонч билдирибсиз, шунинг ўзи менга кифоя, – деди Баққол бу ҳақдаги мавзуга яқун яшаш мақсадида, – қачон уни лагерга бошлиқ этиб тайинлайсиз?

– Боя айтганимдек, Эргашнинг айбларини исботлашим керак. Узоғи билан бир ой ичида ўз одамимизни лагерга бошлиқ этиб тайинлаймиз.

Баққол ўзини анча хотиржам тутиб олганди. У қаҳвадан ҳўплади.

Башир гап мавзусини ўз мақсадига буришга қарор қилди.

– Лагердаги йигитлар бугундан эътиборан каминанинг назоратида.

– Унда хотиржам уйимга қайтсам бўлади, – кулди Баққол.

– Лагердагиларнинг руҳини кўтаришимиз керак.

– Уларнинг таъминоти учун ойига икки юз эллик минг долларни мендан олиб турасиз. Ўйлайманки, бу пуллар уларнинг овқатланиши ва кийим-кечак харид қилиб олишлари учун етиб ортади.

– Ташаккур, Баққол жаноблари!

– Амирий жанобларининг айтишига қараганда яқинда кенгашга Бўрон исмли йигит қабул қилинган экан.

– Шундай!

– У анча мулоҳазали йигит экан.

– Фикрингизга қўшиламан.

– У билан учрашиб, суҳбатлашиш истагида эдим ...

Башир чўзинчоқ иягини узун бармоқлари билан эзфилади.

– Бахтга қарши у ҳозир бу ерда эмас. Ҳазратим махсус топшириқ билан уни Чеченистонга жўнатганлар.

– Чеченистонга? – Баққол кўзларини катта-катта очиб, Баширга тикди.

– Шундай!

– Жуда соз. У ерда менинг... – Баққол сирини фош қилишига бир баҳя қолди. Тезда тилини тишлади. Башир меҳмоннинг нимадир демоқчи бўлганлигини сизди ва қаршисидаги одамнинг кўзларига тикилди. Бироқ ундан садо чиқмагач, сўрашга мажбур бўлди.

– Нимадир демоқчи бўлдингиз, Баққол жаноблари...

Баққол устида совуқ сув қуйиб юборилган одамдек сесканди.

– Йўқ, шунчаки ўзим, – деди сохта табассум билан суҳбатдошига юзланиб. Бироқ ёлғон сўзлаётганлигини кўзлари сотиб қўйганди.

– Биз сиз билан бугундан эътиборан биргамиз, Баққол жаноблари. Илтимос қиламан, орамизда ҳеч қандай сир бўлмаслиги шарт. Ахир мақсадимиз бир бўлгандан кейин яшириладиган сўзлар сиз билан бизнинг фойдамизга эмас, зараримизга ишлаши мумкин.

Баширнинг сўзлари Баққолнинг юрагидаги тугунни ечиб ташлади.

– Бундай ўйлаб боқсам, менинг ўзгалардан яшириб келаётган айрим ишларимдан албатта сиз ҳам воқиф бўлишингиз керак экан, – оҳиста гап бошлади юзлари қизариб кетган Баққол.

– Кенгашнинг барча аъзолари бир одам. Фикрлари, қарашлари, мақсадлари бир-бирига мос келмаса, албатта мақсадга эришиб бўлмайди.

– Чеченистонда менинг «Кулранг бўрилар» лақабини олган йигитларим бор, – сўзида давом этди Баққол.

– «Кулранг бўрилар» дедингизми? Нега бундай ном қўйдингиз? – хайратланиб сўради Башир.

– Биласизми, бир пайтлар отам бўрилар ҳақида қизиқарли ҳикоя айтиб бергандилар. Ҳикоя қилишлари-ча кулранг бўрилар энг йиртқич ва шафқатсиз бўлишаркан. Овчиларнинг тузоғига, мерганларнинг ўқиға чап бериб кетишаркан, ҳатто бир парча эт деб туғишганларини ҳам ғажиб ташлашар экан. Мен лагердаги йигитларимнинг жанговор тайёргарлигини тасмада томоша қилганимда, уларга ҳеч қандай куч бас келолмаслиғига амин бўлдим ва уларни «Кулранг бўрилар» деб номладим. Ўтда ёнмайдиган, сувда чўкмайдиган бу йигитларимга русларнинг «Альфа» гуруҳи ҳам бас келолмайди. Шундай дийдаси қаттиқ, тош юракли жангчилар бўлгандагина ҳокимиятни эгаллаймиз ва

унга абадий хукмронлик қиламиз. Фикримга қўшилсангиз керак, Башир жаноблари?

– Албатта! Амирий Ҳазратлари сизни кенгаш ишини бошқаришга тайинлаб хато қилмаганларига яна бир бор амин бўлдим!

Баширнинг сўзлари Баққолнинг руҳини кўтарди.

– «Кулранг бўрилар» қачон ишга киришади?

– Бу масалани яқин кунлар ичида биргаликда кўриб чиқамиз.

– Бўроннинг ёрдами керак эмасми?

– Бугундан бошлаб унинг ёрдами бизга ҳар нафасда асқотади.

– Эртагаёқ одамларимга тайинлайман, улар албатта Бўронни топишади ва сизнинг саломингизни етказишади.

– Дилимни хушнуд этдингиз, биродар!

– Бўроннинг Чеченистондалигини мендан эшитмадингиз, – овозига сирли тус бериб деди Башир.

– Сиз ҳам менинг «Кулранг бўрилар»им ҳақида ҳеч нарса билмайсиз.

Улар сирли жилмайишиб, бир-бирларининг қўлларини сиқиб қўйишди.

– Бўрон қачон хузурингизга қайтади?

– Буни Мулла Умар жаноблари ҳал қиладилар. У ерда ҳозир ҳаёт-мамот жанги кетмоқда. Руслар одамларимизни ҳар томондан ўраб, эгаллаб олган шаҳар ва қишлоқлардан қувиб чиқаришмоқда. Жангчиларимизнинг кўпи ҳозир ўрмонзорларда кун кечиришмоқда. Яқинда Мулла Умар жанобларининг топшириғи билан Кашмирий жанобларининг хонасида хорижлик маслаҳатчилар иштирокида махфий учрашув бўлиб ўтди. Россиянинг бир нечта шаҳарларида одамларни, болалар боғчаларини, мактаб ўқувчиларини гаровга олиш, портлатиш тизимини жорий этиш юзасидан қарор олинди. Қарорнинг бир нусхаси Кашмирий жа-

нобларининг пўлат сандиғида. Агар шу тизим амалга ошса, Чеченистондаги уруш тез орада барҳам топади ва Бўрон юртга қайтади.

– Гапингизга қараганда, ишлаб чиқилган тизим ўта муҳим аҳамиятга эга эканда, – батафсил маълумотга эга бўлиш мақсадида Баширни китиклаб сўради Баққол.

– Шундай, – қисқа жавоб қайтарди шеригининг фикрини тушунган Башир.

Икковлари суҳбат поёнлаб қолганини сезишди. Башир муддаога ўтди.

– Баққол жаноблари, боя айтганимдек, лагердаги йигитларнинг руҳини кўтариш ҳамда уларни ушлаб туриш учун маблағ даркор.

– Қанча?

– Камида уч юз минг доллар!

– Жуда соз. Уйга етиб борган кунимоқ сизнинг ҳисобингизга айтилган пул ўтади. Менга ҳисоб рақамингизни бера оласизми?

Башир ўқи нишонга текканидан беихтиёр жилмайди ва ҳамёнидан банк реквизитлари ёзилган кичкинагина қоғозни олиб Баққолга узатди.

– Мен пулларни бекордан-бекорга шамолга совурмайман... Улар ўз қудратини кўрсатиши керак.

– Тушунтириброқ айтинг, – шошиб сўради пулдан айрилиб қолишни истамаган Башир.

– Мен «Кулранг бўрилар»ни ташлайдиган жойларга сизнинг бу ердаги одамларингиз йўлак очиши зарур.

Башир нимадир демоқчи бўлди-ю, шу пайт ичкарига кириб келган хизматкорга кўзи тушиб, тили учидagi сўз бўғзида қотди. Хизматкор бўшаган идишларни, кейин лаганни олди. Унинг бармоқлари идиш тағидаги тугмадек нарсага тегди ва ичида «хаммаси жойида» деб ташқарига йўл олди...

АФФОНИСТОН

Чеченистонга қурол-аслаҳа олиб ўтишга уринган хорижлик жангариларнинг жасадлари ҳам юкларига қўшилиб тошлар остида қолиб кетган бўлса-да, бу билан қурол олиб ўтиш йўлаги тўсилди деб хотиржам бўлиш мумкин эмаслигини руслар яхши тушунишарди... Тоғли ҳудудлар қанчалик қаттиқ қўриқланмасин, қурол савдоси билан бойлик орттириш иштиёқида юраги ёнаётганлар яна нималарни ўйлаб топмайди дейсиз. Улар одамзод ҳаёлига келмайдиган қалтис жойларни излаб топишади. Чумолидек ҳар тешикка бош сукиб, тошларни кемириб бўлса-да, ер ости йўлларини очишади, форларни излашади. Ҳаётларини хатарга тикиб, юракларини ёндираётган бойликни қўлга киритиш илинжида мақсад сари интилишади.

Кутузов марказга жўнатган маълумотномада жангарилар Мулла Умар билан боғланиб, ундан яна ёрдам сўрашгани маълум қилинганди. Хатарлиси шунда эдики, толибонлар етакчиси ўн дона «Стингер» ва «Зенит» ракеталарини чегарага етказиб беришга ваъда берган. Бу қуроллар жангарилар қўлига тушиб қолса, руслар самолёт ва вертолётларини қўкка олиб чиқишолмайди.

Кутузов бир кун ўтиб иккинчи хабарни жўнатди. Бу аввалгисидан даҳшатлироқ ва хатарли эди. Покистоннинг Афғонистон билан чегарадош вилоятида махсус лагерларда тайёргарликдан ўтаётган ажнабий жангариларни Россиянинг марказий шаҳарларига ташланиши, улар аҳоли зич яшайдиган турар-жой биноларига, мактаб, боғчаларга бостириб кириб, болаларни гаровга олишлари, шу йўл билан ҳукуматдан аскарларни Чеченистондан олиб чиқиб кетишни талаб қилишлари, рад жавоби олингудек бўлса, гаровга олинганларни портлатиб юборишни режалаштирганликлари маълум

килинганди. Маълумотномада мамлакат ичига ташланадиган ҳар бир жангарининг қўлида махсус йўриқномалар мавжудлиги таъкидланганди. Бироқ уларнинг қачон ва қайси йўлакдан кириб келиши номаълум эди. Руслар қулфнинг калити Афғонистонда деб билишди. Бундай масалалар Башир ёки Кашмирийнинг идорасида ҳал этилиши мумкинлигини аввалги маълумотлар тасдиқлаганди. Ташқи разведка бошқармаси раҳбарлари ходимлардан бирини Кобулга ташлашга қарор қилишди. Хавфнинг олдини олишнинг бундан ўзга чораси йўқ эди.

Беш нафар ходимлар орасидан капитан Шевчук танлаб олинди. У барча жиҳатлари билан раҳбарият томонидан қўйилган талабларга (фақат шошқалоқлиги ҳисобга олинмаганда) тўлиқ жавоб берарди.

– Топшириқ битта: қандай қилиб бўлмасин, Покистонда тайёргарликдан ўтаётган диверсантларнинг қачон ва қайси йўлак орқали мамлакатимизга ташланишини аниқлаш, – деди бошқарма бошлиғи Евдакимов. – Уларнинг қўлида нишонга олинган объектларнинг чизмалари бўлиши керак. Маълумотларга қараганда, диверсантларни чегарадан ўтказишни Башир гарданига олган. Бу хизмати учун ҳозирда шахси бизга маълум бўлмаган кимсалар унга миллион доллар ваъда қилишган. Башир яқин кунлар ичида албатта улар билан қаредадир учрашади. Кашмирийнинг пўлат сандиғида чизмалар бор. Имкон қадар Кашмирийга чиқишинг, сандиқ ичидаги чизмаларни олиб ўтишинг керак.

Топшириқни олган капитан Саид Халил номи билан Кобулга кириб борди. Ошхонага ишга жойлашди. Танланган жой Баширнинг идорасига яқин бўлиб, кириб чиқаётган одамларни кузатиш имконияти мавжуд эди. Унинг одамлари айнан шу ошхонада овқатланишар, айрим пайтларда бошлиқларига таом олиб кетишарди.

Шевчук ўткир чекист бўлибгина қолмай, балки мохир пазанда ҳам эди. Миллий таомларни қойилмақом қилиб пиширарди. Чекист уларга хизмат қилишни ўрнига қўйиб қўйди. Таомлари Баширга ҳам маъқул келди. Кунларнинг бирида ошпазни идорасига таклиф қилди.

– Овқатларингнинг таъмини қўмсайдиган бўлиб қолдим, – деди Башир ошпазга. – Агар қарши бўлмасанг, сени ўзимга ошпаз қилиб оламан.

– Ишга яқинда жойлашдим, бошлигим рухсат бермаслиги мумкин. – деди Саид Халил.

– У билан ўзим гаплашаман. Ҳар қалай, менинг таклифимни рад этмаса керак.

– Худо хайрингизни берсин, оға. Менинг кекса ота-онам бор. Улар ишлаб топадиган пулимга қўз тикиб ўтиришибди.

– Қанча ҳақ оласан?

– Ишлаб топган пулим яқинларимнинг бир кунлик овқатига зўрға етади, оға.

– Сенга икки ҳисса маош тўлайман!

– Аллоҳ умрингизни зиёда қилсин, оға.

– Эртадан бошлаб сенинг иш жойинг мана шу идорада! Нима иш қилишингни ёрдамчиларим тушунтириб қўйишади.

– Бош устига, оға!

– Қулофингда бўлсин, бу ердаги гап-сўзлар ташқарига чиққудек бўлса, бошингни ўз қўлинг билан дорга илишингга тўғри келади!

Саид Халилнинг вазифаси ходимларга чой, қаҳва тайёрлаб беришдан иборат эди. Бошқа пайтларда хоналарни тозалар, ерга тушган сигарета қолдиқларини териб юрарди. Кунлар ўтган сайин, оёқ-қўли абжир бу йигитнинг ишларидан Баширнинг кўнгли тўлиб борарди.

(Китобимизнинг аввалги саҳифаларида ҳурматли ўқувчиларимизга Башир билан Баққол ўртасида суҳбат кетаётган чоғда ичкарига қаҳва кўтарган хизматкор кириб келганлигига ишора қилиб ўтгандик. Бу Саид Халил номини олган рус разведкасининг ходими Шевчук эди).

Саид Халил Баққолнинг Дубайдан келганини, Башир билан муҳим масалада суҳбатлашишини сезганди. Жимитдек овоз узаткич мосламасини лаган орқасига ўрнатиб, токчада қолдирганининг сабаби уларнинг суҳбатидан воқиф бўлиш эди.

Саид Халил ташқарига чиққанда жиҳозни ажратиб олди. Ёзиб олинган суҳбатни зудлик билан марказга жўнатишни ўйлади. Алоқа воситасини ўзи ётиб турадиган, бомбалар тушиб, вайронага айлантириб ташлаган бинонинг ичига яширганди. Иш тугашига ҳали эрта эди.

Қуёш ботиши биланоқ Саид Халил ётоғига ошиқди. Ичкари қоронғи эди. Гугурт чақиб, фиштларни санаб, кераклисини кўчирди. Одамнинг қўли сиғадиган тўйнуқ ичидан уяли алоқа воситасини олди. Сигнал пайдо бўлгач, Башир билан Баққолнинг суҳбати қайд этилган чип картани олиб, телефонга жойлади ва узатиш тугмачасига босди. Икки дақиқача ўтиб, «бип» деган сигнал келди. Бу маълумот етказиш поёнига етганидан дарак берарди. Саид Халил марказга агар янгилик бўлса яна алоқага чиқишини айтиб, жиҳозни ўчирди. Аппаратни эса жойига яширди ва фиштларни аввалгидек жойига териб қўйди. Бу келганидан буён идорасига жўнатган илк маълумоти эди. Кўнгли хотиржам тортиб, моғор босган тўшак устига чўзилди. Қиладиган ишларини ўйлади.

Бино ичи сокин эди. Ҳар куни чириллайдиган ҳашаротларнинг овози эшитилмасди Улар гўёки ўз маконларини тарк этишганди... Ташқаридан қулоғига одам-

ларнинг қийқириғи, машиналарнинг сигнали чалиниб турарди. Кўзи илинганди, тарақлаган овоздан уйғониб кетди. Қоронғиликка мослашган кўзлари деразаси кўчиб тушган жойдан ошиб ўтаётган одамга тушди. Саид Халил ўрнидан турди. Товуш чиқармай дераза ёнига келди. Ташқарини ой ёритганди. Бу пайтда туйнукдан ошиб ўтган одам анча нарида кетаётганди. Чап елкасини бир оз пастга осилтириб юришидан таниди ва ихтиёрсиз ҳолда тилидан «Баширнинг соқчиси Айюбхон-ку» деган сўз учиб чиқди. «Нега бу ерга келди у? Баширнинг топшириғига биноан изимга тушганмикин? Марказга хабар жўнатганимдан воқиф бўлган, айрим сўзларни овозимни бир оз баландлатиб гапирганим. Эшитган, бориб Баширга айтади. Хали замон одамлари келиб, мени тутиб кетишади».

Саид Халилнинг миясида турфа фикрлар ўралашарди. Алоқа воситаларини олиб, зудлик билан бу жойни тарк этишни ўйлади. Лекин «Топширик нима бўлади, ахир энди Баширнинг ишочига кира бошлагандим-ку» деган савол йўлига тўсиқ бўлди. Қандай вазият юзага келмасин, топширикни бажармасдан ортга қайтишга ҳақи йўқлигини бутун вужуди ила ҳис этди. Саид Халил яна жойига қайтди. Энди унинг таваккал қилишдан ўзга иложи йўқ эди.

Эртаси куни у одатдаги вақтда ишхонасида пайдо бўлди. Эшикни Айюбхон очди. Саломлашдилар. Саид Халил соқчининг юзида ўзгариш сезмади.

– Тушликка ош дамлар экансан, бошлиқ тайинлаб кетдилар, – деди соқчи.

– Унда бозорга тушиб келишим керак. Пулни кимдан оламан? – сўради Саид Халил.

– Керакли масаллиқларни одамларимиз келтириб беришади.

Саид Халил бош ирғаб ошхона томонга ўтиб кетди. Айюбхон унинг изидан қараб қолди. Саид Халил йўл-йўлакай хаёлидан шундай фикрларни ўтказди: «Юз-кўзларидан шубҳали аломатларни пайқамадим. Ўзини гўё ҳеч нарса билмаган одамдек тутмоқда. Бу билан менга тузоқ қўймоқчимиз? Марказга юборган маълумотимни балки билмагандир. Сизганде ўша пайтнинг ўзидаёқ Баширға етказарди, одамлари келиб тугиб кетишарди. Муомаласидан ҳеч нарсадан беҳабардек. Бу йигитда нимадир бор, кутаман, биз бари бир яна тўқнашамиз».

* * *

Тонг ёришган бўлса-да, ерга бағрини бериб ётган бандилар ҳали ўзларига келишмаганди. Қоронғи хондан зах ва пешоб ҳиди анқирди. Бу кимнингдир уйи бўлиб, қачонлардир бомба остида қолиб вайронага айланганди. Деворлари ёрилиб, ўртаси тешилган томи худди босиб қоладигандек қийшайиб турарди, баъзида томга босилган тупроқ тўкилиб турарди. Бандилардан бирининг қичқириви шерикларини хушига келтирди. Улар кўзларини очиб, ён-атрофга қарашди-ю, ўзлари билан кўнгилисиз воқеа рўй бергани эсларига тушди. Бурчакда ётган пахмоқ соқолли соқчи типирчилаб, ўзини гоҳ ўнга, гоҳ сўлга ташларди. Унинг ҳам, иккинчи соқчи билан Дэвиднинг ҳам қўл-оёқлари чилвир ипда боғлаб ташлангани боис ўринларидан туришолмасди.

– Сенга нима бўлди? – сўради иккинчи соқчи типирчилаётган шеригига қараб.

Унинг кўзлари косасига сиғмасди. Пешонасидан мунчоқ-мунчоқ тер қуюларди. Гапиролмас, фақат типирчилаб дод соларди. Шунда шериги девор тешиги томон ўрмалаб кетаётган илонни кўриб қолди. Бу кобра

эди. Шунда у пахмоқ соқоллига нима бўлганини фаҳмлади. Қийқириқ Дэвидни ҳам ҳушига келтирганди. У азобланаётган соқчининг фарёдига қулоқ солмади. Қўлларини чилвирдан бўшатиш учун чиранарди. Деворга суянган ҳолда сурилиб, шеригига ёрдам беролмаслигидан ўкинаётган ёш соқчига яқинлашди.

– Тугунни еч!

– Кўзим кўрмаса қандай ечаман, ўгирилишга ҳаракат қил, – жавоб қилди соқчи.

– Ўгирилолмайман, бармоқларинг билан пайпаслаб тугунни топ!

Соқчи унинг айтганини қилди. Бир амаллаб тугунни топди ва уни ечди. Дэвид увишган, қон қотиб қолган қўлларини укалаб, соқчининг билагини ҳам арқон азобидан халос этди. Илон захар солган соқчига ёрдам беришни ҳеч қайсилари хаёлларига келтиришмади. Вужуди терга ботган соқчининг нафаси қисиб, юраги бўғзига тикилганди. Дэвид ярим соатлик умри қолган, кўкариб кетган соқчига тикилиб:

– Сенга ёрдам бериш қўлимиздан келмайди, бизни кечир, биродар! – деди. Аслида соқчига ёрдам бериши, илон захрини сўриб олиши ва уни ўлим гирдобидан тортиб олиш имконияти борлигини биларди. Лекин истамади. Унинг тирик қолишидан ўлгани жосус учун афзал эди... Улар ажал қийноғида азобланаётган шерикларининг илтижосига қулоқ солмай, ташқарига чиқишди. Кун ёришиб қолганди. Бир-бирларига суяниб йўл бўйига етишди. Олисдан машина кўринди. У камокхона томондан келаётганди. Иккалалари бараварига қўл кўтаришди. Машина яқин келганда Дэвид хайдовчини таниб қолди.

– Содик-ку!

Ҳайдовчи тармозни босди.

– Бизни Башир жанобларининг идорасига ташлаб қўясан, – деди Дэвид унга.

– Ёнилғим оз, шаҳарга киролмайман!

Дэвид унинг қўлига юз доллар ташлади.

– Иложини топасан!

– Бир амаллайман, – деди хайдовчи пулни киссасига жойларкан..

– Фақат тезроқ!

Иккиси кузовга чиқишди. Машина ярим соат йўл босиб, Баширнинг идораси олдида тўхтади.

Башир эндигина идорага келганди. Дэвиднинг ахволини кўриб юраги орқага тортди.

– Нима бўлди сенга?

– Фафур билан Қўлдошали кочди.

– Кочди?! – Башир қорақурт чаққан одамдек қичқириб юборди. Ранги ҳам кўкариб кетганди.

– Фафурни Саманганга жўнатгандим-ку!

Жон Дэвид бўлиб ўтган гап-сўзлардан уни хабардор қилди.

– Мулла Умар бизни ҳеч қачон кечирмайди. Икки-мизни ҳам дорга осади. Мен бу ҳақда Кашмирий жанобларини огоҳ қилишим зарур.

– Шошмасликни маслаҳат бераман – деди Дэвид, – назаримда улар ҳозирча шаҳардан чиқиб кетишмаган. Шу атрофда яшириниб юрган бўлишлари мумкин.

– Ўлимга маҳкум қилинган одамларнинг оёғи остида кулдиргичи бўлади. Жонларини сақлаш мақсадида кийикдан тез чопишади. Улар аллақачон чегарага етиб олишган.

– Мулла Умар уларнинг қочганини эшитса сени ҳам соғ қўймайди. Бу ишларнинг тепасида сен тургансан.

– Бироқ мен уларнинг қочишига шароит яратиб бермаганман. Таклифимизни қабул қилмагандан кейин Қўлдошалани ўлимга маҳкум этганман.

– Бу ишни вазминлик билан ҳал қилишимиз керак, – муроса йўлини танлади Дэвид. У ўзининг ночор аҳволга тушиб қолганлигини қарашлари билангина эмас, балки сўзлари билан фош қилиб қўйганди. Буни сезган Башир бир оз дадиллашди. Юрагида ўз манфаати учун хизмат қиладиган фикрлар чўғи алангалади..

– Қандай маслаҳат берасан?

– Ҳозироқ одамларингга топшириқ бер, қочоқларни изига тушишсин. Ишончим комил, уларни шу атрофда топишади!

– Фойдасиз, – эътироз билдирди Башир. Унинг ҳам юраги безовта эди. – Маслаҳатим ҳозироқ мамлакатни тарк эт. Акс ҳолда Қўлдошалининг ўрнига сени отишлари мумкин.

– Улар топилмас экан, мени бари бир отишади!

Башир унинг ғам чўккан кўзларига қаради.

– Ўзингга – ўзинг жазони тайинлаб бўлибсан. Энди бошлиқларингни хабардор қил. Мен эса Кашмирий жанобларини огоҳлантираман!

– Тўхта!

Башир Дэвидга тикилди. Унинг мовий кўзлари ичидаги қўрқувни фош қилиб турарди.

– Нима дейсан?

– Мен ўлишни ёки қамалишни истамайман. Яшашдан умидим бор. Ахир ҳали ёшман.

– Сени жазодан қутқариб қолиш қўлимдан келмайди.

– Амаллайсан!

Башир ўйга толди. Кейин сўради:

– Соқчилар қаерда?

– Улардан бири илон чақиб ўлди, иккинчиси остонангда.

– Ширин жонингни сақлаб қоладиган бирор нарсанг борми?

Дэвид бу ўлкада жонни сақлайдиган нарсани биларди.

– Қанча сўрайсан?

– Юз минг доллар, ундан камига келишолмаймиз.

– Бўлиб ўтган ишлар бошлиқларингнинг қулоғига етиб бормаслигига, менинг қамалиб кетмаслигимга кафолат берасанми?

– Пул ҳамма нарсадан ҳимоялайди. Лекин мен насияни, чекни хушламайман!

Дэвид чўнтаklarини тинтиб, беш минг доллар олиб Баширнинг олдига қўйди.

– Қолгани насиями?

Дэвиднинг юпқа лабларида кулги жилва қилди. Моувий кўзлари чакнади. Бу гал бошқа чўнтагига қўл солди. Ёнғокдек олмосни олди. Буни кўриб Баширнинг кўзлари ўйнаб кетди. У бундай жавоҳирнинг қиймати қанча бўлиши мумкинлигини яхши биларди.

– Назаримда сен таклиф қилган пулдан қимматроқ!
– деди Дэвид.

– Жонининг қадрига етган одамгина бойликнинг юзига қарамайди, – деди Башир пул билан олмосни чўнтагига яшираркан.

Башир ёрдамчисини чақирди.

– Ташқарида турган соқчини чақир!

Соқчи кирди.

– Қочоқларни турмадан олиб чиққанингни кимлар билади?

– Турма нозири.

– Нега уларни қочирдинг?

– Мен... – дудуқланди ранги оқариб кетган соқчи.

– Сен сотилгансан!

– Тақсир...

– Олдиндан тил бириктиргансан!

– Ё Парвардигор...

– Бу ишинг учун қанча пора олдинг?

– Яратган Эгамнинг қаҳрига учрай...

Баширнинг қўлида тўппонча қаердан пайдо бўлиб колганини Дэвид пайқамади, фақат тарсиллаб отилиб, соқчи кўкрагини чангаллаб ерга йиқилганида уни кўриб қолди.

– Гувоҳлар қолмаслиги керак, Дэвид жаноблари.

– Сизни ўз ишининг устаси деб айтишгани рост экан...

Башир ёрдамчилардан иккитасини ёнига олиб қамоқхонага жўнади. Нозир тутқунларнинг қочиб кетганидан ҳали беҳабар, аммо соқчиларнинг қайтиб келмаётганидан ташвишда эди. Баширнинг келганидан ажабланди.

– Тутқунларни америкалик сизнинг олдингизга олиб кетганди, – деди хайрон бўлиб. Баширнинг важоҳатини кўриб, юрагига ғулғула тушди.

– Улар соқчиларингни ўлдириб қочишган!

– Астаффируллоҳ!

– Ким сенга уларни қамоқхонадан чиқаришга топшириқ берди?!

– Дэвид...

– У ким сенга? Бир келгиндининг топшириғини бажариш ўз юртингнинг душманларидан афзалми? Сен Ватанингга, ҳазрат Мулла Умар жанобларига хоинлик қилдинг!

– Таксир...

– Сенинг бу хиёнатингни Мулла Умар жаноблари кечирмайди!

– Таксир...

– Сотқин!

Баширнинг тўппончасидаги ўқлардан икки донаси кетма-кет нозирнинг коптокдек қорнига қадалди.

Саид Халил эрталаб ишхонасига келганда, нохуш воқеа рўй берганини сезди. Айюбхон унинг қулоғига шишшиди.

– Ишлар чаток, Саид.

– Бирор жойга бомба тушдимми?

– Бомба тушса гўрга эди, ундан баттари бўлди.

– Тушунтириброк гапир.

– Мулла Умарнинг одамлари Баширни олиб кетишди.

– Нега олиб кетишади?

– Гуноҳ иш қилгандир-да!

– Афсус, энди мен ишдан ҳайдалибман-да!

– Хоҳласанг, сенга иш топиб беришим мумкин.

– Бу меҳрибончилигинг эвазига сенга берадиган ҳеч вақом йўқ.

– Таъмагир эмасман, савоб учун...

Саид Халил Айюбхоннинг сўзига аҳамият бермади. Ортига бурилди. Унинг кайфияти бузилганди. Ташқарига чиқаётганда Баширнинг хонасига қараб қўйди. Хиёл очик қолган эшикдан пўлат сандиқ кўриниб турарди. Чекистнинг юраги жиз этди. «Ичида мени қизиқтираётган нарса бўлиши мумкин».

– Менга бир пиёла қаҳва келтир! – ортидан қичқирди Айюбхон.

Бир оз ўтиб Саид Халил қаҳва олиб келди. Айюбхон унинг кўзларига тикилиб, қаҳвани қўлига олди. Саид Халил унинг ниманидир демоқчи бўлаётганини кўзларидан сезиб турарди.

Хонада Айюбхондан ўзга ҳеч ким қолмаганди. У қаҳвани ичиб бўлиб, Саидга юзланди.

– Рус тилида жуда чиройли гапираркансан, қаерда ўргангансан?

– Буни сенга нима дахли бор?

– Гапни айланторма, кимлигинг менга аён.

– Изимдан тушганингни сезгандим.

– Баширнинг топшириғи билан. У ҳаммадан шубҳаланади, айниқса янги келганлардан. Ҳар биримизнинг ортимизда одами бор.

– Демак, сени менинг изимдан қўйибди-да.

– Мен русман!

Саид Халил соқчининг қўзларига тикилди. Юз тuzилиши, ияклари, қулоғи билан кўзи оралиғидаги масофа, салласи орасидан чиқиб турган сарғиш сочлари, пешонаси ва қошлари ўртасидаги масофа унинг Европа миллатига мансублигини билдириб турарди.

– Рус бўлсанг нима қилишим керак?

– Исмиим Сергей Васильевич Прохоров. 1953 йилда Москва яқинидаги Елец қишлоғида туғилганман. 1978 йили ҳарбий хизматга чақирилиб, бурчимни Афғонистондаги чекланган ҳарбий қисмда ўтаганман. 1981 йилнинг кузида мужоҳидлар асирга олишган. Улар мени Покистонга олиб кетишган. У ерда беш йил яшадим. Уч йил лагерда тарбиялашди. Менга Афғонистон фуқароси номига паспорт бериб, Кобулга ташлашди. Икки йилдан бери Баширнинг хизматидаман. У менинг Покистонлик эканлигимни билмайди.

– Нима мақсадда менга мутлақо қизиғи бўлмаган гапларни айтяпсан? – Саид Халил бу сўзларни унга ишонмаганлиги учун эмас, синаш мақсадида айтди.

– Юртимга қайтишни истайман! Бу ердаги уруш жонимга тегди. Тушларимда фақат ўликларни кўраман!

– Маслаҳатим, қоч! Амударёдан сузиб ўтсанг, Ҳамдўстлик мамлакатлари ҳудудига кириб борасан. Чегарачиларга тушунтирасан. Улар сени Россияга жўнатишади. Бунинг қийин жойи йўқ.

– Қамашади.

– Айбинг бўлмаса қўйиб юборишади...

– Айбим керагича топилади, лекин одам ўлдирманман. Покистондан қурол олиб ўтишда қатнашганман, холос...

Саид Халил нари кетди.

– Унда қандай гуноҳ қилгансан?

– Ҳарбий қасамёдимга хиёнат қилганман!

Кечки пайт Айюбхон яна унинг олдида пайдо бўлди.

– Башир ўзини ўзи отиб ўлдирибди, яқинда эшитдим. – деди шивирлаб.

Саид Халил кечкурун кулбасига қайтди. Йўлда миршаблар уни тўсишди. Кимлигини суриштиришди. Баширнинг идорасида ишлаётганлигини айта олмасди. Агар уни хоинликда айблашадиган бўлишса, Саид Халилни ҳам қамаб қўйишлари мумкинлигини биларди.

– Кимсан? Бемаҳалда қаердан келяпсан?

– Ишдан, – жавоб қилди Саид Халил.

– Қаерда ишлайсан?

– Карвонсаройдаги ошхонада.

– У ўтган кунни портлатиб юборилган! Гапларингдан ёлғоннинг иси келмоқда.

Саид Халилнинг тили тутилди. Миршаббоши шерикларига ишора қилди. Улар гумон қилинувчини олдиларига солиб миршабхона томон олиб кетишди. «Қандай баҳона топсам, булар сўзимга ишонишади? Ишонтиролмасам, қамашади. Бу дегани барча ишларнинг барбод бўлиши дегани. Миршаббоши мендан шубҳаланди. Энди осонликча қўйиб ҳам юбормайди. Балки ҳақиқатни айтганим маъқулдир».

Миршаблар Саид Халилни олдиларига солиб, ой нури тушиб турган тошлоқ йўлдан ўз идоралари томон кетиб боришарди. Йўлдан машиналар, одамлар ўтиб турарди. Ҳавода нохуш ҳид анқирди. Саид Халил қочишга қарор қилди. Одамлар гавжум жойга борганда ўзини уларнинг ичига уришни ўйлади. Бироқ бунга

улгурмади. Аниқроғи, бирдан қулоғига Айюбхоннинг овози чалинди. У ортига қайрилди. Айюбхон икки қадам ортда миршаббоши билан гаплашиб турарди.

– Мен Кашмирий жанобларининг хизматиданман, – деди миршаббошига. – Бу йигит бизнинг одамимиз. Қўйиб юборишингизни сўрайман.

– Кашмирий жанобларининг одами эканлигингизни тасдиқловчи хужжатингиз борми?

Айюбхон миршаббошига ёрлиғини кўрсатди. Форс ва инглиз тилида ёзилган ёзувларга кўз югуртирган миршаббоши илтифот билан Айюбхоннинг қоғозини қайтариб берди.

– Маъзур тутинг, Айюбхон. Бу йигит ошхонада ишлайман деб бизда гумон уйғотганди.

– У ҳақ гапни гапирган, чиндан ҳам у бизнинг ошхонамизда хизмат қилади. Лекин ўзингизга аёнки, бизнинг идорамизда ишлашини сир сақлашга мажбур.

– Яна бир бор маъзур тутинг, Айюбхон жаноблари, – таъзим қилди миршаббоши.

– Хечкиси йўқ, тақсир, бу сизнинг вазифангиз. Бурчингизни сидқидилдан бажардингиз.

Миршаббоши таъзим қилиб, шерикларини эргаштириб кетди.

– Бундан кейин уйингга кеч қайтмагин, – деди Айюбхон миршаблар нари кетгач, – агар улар сени миршабхонага олиб боришганда, кимлигингни рўй-рост айтмагунингча дарра билан савалашарди.

– Яхшилигингни унутмайман, – деди Саид Халил.

У хайрлашиб кулбасига кириб келди. Энди унинг фикру ёди Айюбхонда эди. «Ҳақиқатан ҳам гаплари ростми? Агар Покистондаги лагерда сабоқ олган бўлса, Россия худудига ташланадиган «десант»чиларнинг қаерда машғулот ўтаётганини билиши керак. Бироқ аввал бошлиқлар билан маслаҳатлашиш керак. Агар

улар алоқа ўрнатишга розилик беришгудек бўлишса, аввало Баширнинг сандиғидаги қоғозларни қўлга киритиш керак».

Саид Халил ётоғига келиб беркитган жойидан алоқа воситаларини олиб, асирга тушган аскар Сергей Прохоров ҳақида маълум қилди. Прохоров ўзи ҳақидаги гапларни рост айтганди. Унинг бедарак йўқолганлиги тасдиқланди. Марказ у билан шопилмасдан, эҳтиёткорлик билан ишлаш вазифасини топширди. «Энди у билан ишлаш керак» ўйлади чекист. Саид Халилнинг кўнглидаги шубҳалар оз бўлса-да тарқаганди.

ИСТАНБУЛ

Баққол Туркияга келган заҳотиёқ ўзининг эски кадрдонларига сим қоқиб, «Озод Туркистон» жамиятининг раиси этиб тайинланганлигини, кенгаш иши қайта кўриб чиқилишини, янги номзодлар қабул қилинишини маълум қилди. Эрталаб унинг қўл телефони жиринглаб қолди. Кўнғироқ қилаётган яқинларидан бири Мустафо афанди эди.

– Балки эшитмагандирсиз, Баққол жаноблари, – деди ҳаяжонини боса олмай Мустафо саломлашиб бўлгач.

– Бирор янгилик содир бўлдими, афандим? – шошиб сўради Баққол.

– Содир бўлганда ҳам ўта оламшумул воқеа рўй берди. Ҳа, гапимга ишонаверинг!

– Унда юрагимни пўкиллатмасдан айта қолинг тезроқ!

Мустафо томдан тараша тушгандек айтди-қўйди:

– Башир ўзини ўзи отиб ўлдирибди!

– Тушунмадим, – деди юраги ортга тортиб кетган Баққол.

– Башир ўз жонига қасд қилибди деяпман!
– Ё Раббим! Ахир бир ҳафта муқаддам биз учрашиб суҳбатлашгандик.

– Бу қисмат, афандим.

– Ҳа, бахтга қарши, эшитган бу хабарим мен учун ўта нохуш янгилик бўлди!

Мустафо Баққолнинг кўнгли чўкканлигини сезди.

– Тушунаман, афандим, бу қайғули хабарни сизга етказиш оғир эди менга...

Баққол бир дақиқа жим қолди. Гўшакдан Мустафoning пишиллаб нафас олиши эшитилиб турарди.

– Сиз билан кенгашадиган маслаҳатли иш бор, – ниҳоят тилга кирди Баққол, – Уйимга келиб кетишга вақт топа оласизми?

Мустафо Баққолнинг катта бойлик эгаси эканлигини биларди. Қандай қилиб бўлмасин, унинг ишончини қозонишни, шу йўл билан унинг яқин одамларидан бирига айланишни орзу қилиб юрарди. Жамиятни бошқариш чекига тушганини эшитганда, тезроқ унинг пинжига кириш орзусида юраги ёнганди. Таклифга эътироз билдирмади.

– Сиздек мухтарам зотнинг суҳбатида бўлиш каминанга учун шараф, азизим.

– Унда сизни уйимда кутаман. Бир пиёла қаҳва устида бамайлихотир гурунглашиб оламиз.

Икки соат ўтиб, Мустафо шаҳарнинг қоқ белидаги Баққолнинг мухташам уйида ҳозир бўлди. Улар қўлларидидаги қаҳвани эрмак қилиб, гурунглашиб ўтиришди.

– Башир билан кенгаш ишини жонлантириш мақсадида гаплашгандим, афсуски, унинг вафоти менинг юрагимни худди бўрон киргандек ҳувиллатиб ташлади. Яхшики унинг Швейцария банкидаги ҳисобига маблағ ўтказмаганим.

– Ваъда берганмидингиз?

- Ҳа, икки юз эллик минг!
- Худо асрабди сизни.
- Ҳақсиз, афандим.
- Кенгашнинг бошқа аъзоларидан кимлар қолди?
- Мен танимайдиган яна бир йигит бор. Баширнинг айтишига қараганда, у анчагина ҳаракатчан, кенгаш ишига жон куйдирадиган фидойилардан эмиш.
- Эшитишимча, кенгашнинг ортида Мулла Умар, Кашмирийлар бор экан.
- Ҳақсиз. Бироқ улар кенгаш ортида туришади.
- Мулла Умар билан Кашмирий сизнинг кенгаш ишини қабул қилиб олганингиздан хабардорми?
- Мен Афғонистонда бўлганимда фақат Башир билан кўришдим. Назаримда у кенгашни бошқариш каминанинг зиммасига юкланганлигини Мулла Умарга ҳам, Кашмирийга ҳам айтган бўлса керак.
- Бир оз шошибсиз, афандим, – деди Мустафо бошини чайқаб. – Афғонистонга ўтганингизда ҳеч бўлмаганда Кашмирий билан кўришиб, танишиб олганингизда чўнг иш бўларди. Балки Башир сиз ҳақингизда уларга ҳеч нима демагандир?
- Йўқ, Башир мен тўғримда Мулла Умарга албатта айтган, – ишонч билан деди Баққол.
- Ишончингиз комилми?
- Албатта. Башир менга «Ҳазратимнинг кўнглини олишингиз керак», – деб тайинлади.
- Нима билан кўнглини олишингиз керак экан? – худди мактаб ўқувчисини сўроққа тутгандек савол бера бошлади Мустафо.
- Кўнглини оладиган нарса ўта хатарли бўлибгина қолмай, балки анчагина ақчани совуришга ҳам тўғри келади.
- «Кўйнидан тўкилса кўнжига» деган нақл бор. Пул кетса кетар, қандай қилиб бўлмасин Мулла Умарнинг

кўнглига йўл топинг. Балки бу борада каминанинг ёрдами аскотиб қолар?

Баққол Мустафонинг қўлидан кўп иш келишидан, қатор Европа давлатларидаги махсус хизмат ташкилотларида яқин танишлари борлигини биларди. Гапни узоқдан бошлади.

– Башир Мулла Умар синологининг ҳозирда эгаллаб турган шаҳар ва қишлоқларни бирин-кетин ғанимларига ташлаб чиқиб кетаётганидан қаттиқ ташвишда эканлигини айтганди...

– Ё Раббим! Бу қандай кўрғилик. Ҳазрат мамлакатни ўз тасарруфига олганини дунё рўзномалари жар солиб ёзишмоқда-ку...

– Назаримда ҳазрат ўз ғалабасига ҳаддан зиёд ишониб юборган. Ўз халқининг ғазабини келтирадиган ишларга қўл урди. Чолларнинг, болаларнинг бошини дорга илди. Муқаддас жойларни вайрон қилди. Унинг ғоялари инсоният манфаатига хизмат қилиш эмас, балки ўтмишнинг қора балчиғига ботиришдан иборат эканлигини кўпчилик тушуниб етди. Ўзини қўллаб келаётган давлатларни назар-писанд қилмай қўйди. Ўртада келишмовчиликлар, зиддиятлар юзага чиқди. Ҳозир синологнинг қўлида қуроллар, ўқ-дорилар қолмаган. Айрим пулдорлар унинг пинжига суқилиб кириб, ҳазрат билан алоқа қилиб турган давлатлар билан ўртасидаги муносабатни бузишга уринишмоқда. Мулла Умарнинг боши қотган. Мудофаа қудратини мустаҳкамлаш, одамларни ўзига жалб этиш тўғрисида қайғурмоқда. Унга оғир техникалар ҳаводек зарур. Башир «Агар ҳазратнинг кўнглини олмоқчи бўлсангиз ўн дона «Град» топинг. Шу қуролларни чегарадан ўтказиб берсангиз, Мулла Умар сизни ўз инисидай суйиб, одамларингиз учун барча шароитларни яратиб беради. Афғонистон

ўзингизники бўлиб қолади. Бу мамлакатда ҳар қандай ишни қилишга ҳақли бўласиз» деганди.

– Зўр имконият! – хитоб қилди Мустафо.

– Бироқ унинг шартини бажариш осон эмас.

– «Град» қандай қурол?

– «Катюша»га ўхшаган мослама.

– Уни топса бўладими?

– Тожикистонда русларнинг ҳарбий қисми жойлашган. У ерда ўтгиздан ортиқ «Град» бор эмиш.

– Демак, бу муаммони ечса бўлади... Рус генералларининг кўнглини оладиган одам топилса бас, қуроллар ўз-ўзидан чегарадан ўтаверади.

– Шу масалада сизнинг ёрдамингиз керак, афандим.

Мустафо ўзига билдирилган юксак ишончдан, айнан Баққолдек одамнинг иши тушаётганидан ичида мамнун бўлди.

– Ишончли дўстлар топилади, бироқ сиз томондан ҳам ишончли вакил бўлиши керак. Шунда бу масала осонроқ ечилади, афандим.

– Мен кенгаш раислигини яқинда қабул қилдим. Ҳозирча сиздан ўзга ишончли ҳамкорим йўқ.

– Яхшилаб ўйлаб кўринг, бу ўта жиддий масала, бу сизга бўлган юксак ишонч ва имконият. Мулла Умар билан яқинлашиш, дўстлашиш учун бундан ортиқ имконият қайтиб келмаслиги мумкин. Ҳар қандай бойликдан воз кечиб бўлса-да, ҳазратнинг ишончига киринг. Ўн дона қурол билан сиз бутун Афғонистоннинг эгаси бўлишингиз, истаган ҳудудга эгалик қилишингиз, одамларингизни жойлаштиришингиз мумкин.

Бу гаплардан Баққолнинг юрагига ўт тушди. Мустафо ўзининг ўтқир нигоҳлари билан буни илғаб олди ҳамда гапида давом этди:

– Сиз топадиган одам ҳам айнан Афғонистонлик бўлса, нур устига аъло нур бўлур эди. Кетмоннинг со-

пини ўзидан чиқариш керак-да, афандим! У Мулла Умар билан бевосита воситачилик қилади, талабларингизни ҳазратнинг қулоғига етказади.

Баққол ўйга толди. Кейин кўнглидан кечган гапни тилига чиқарди.

– Сиз айтгандек одам бор. Башир уни ўта зийрак, абжир эканлигини, ҳар қандай топшириқни бажариш қўлидан келишини айтганди.

– Ким экан у?

– Боя айтган йигитим.

– Исми?

– Бўрон!

– Бўрон?

– Шундай.

– Қаерда у?

– Ҳозир ҳазратнинг топшириғи билан Чеченистонда. Лекин қачон қайтишини ҳатто Башир ҳам билмаслигини айтганди.

– Гапларингизга қараганда, у ҳазратнинг ўта ишончли одами эканлиги билиниб турибди. Уни зудлик билан топинг. Кенгашнинг тизгини қўлингизда экан, бундан буёғига аъзоларингиз дунёнинг қайси бурчагида бўлмасин, уларнинг қандай нафас олаётганини билишингиз шарт. Бўрон билан алоқага чиқинг!

– Афсуски, ҳозирда унинг қаерда, қандай юмушлар билан бандлигидан мутлақо беҳабарман.

– Ҳаракат қилсак топамиз, – деди ишонч билан Мустафо.

Баққол меҳмонга ялт этиб юзланди. Унинг кўзларида «Барча умидим сиздан, Мустафобей» деган маъно акс этиб турарди. Мустафо буни илғабгина қолмай, балки ўзининг ҳар бир сўзи билан Баққолнинг бурни учидан кўринмас ип билан боғлаб, ўзига итоат қилишга мажбур бўлаётганлигини ҳам тушунди.

– У билан бўладиган учрашув ўта махфий ўтиши керак. Мулла Умарнинг одамлари хабар топгудек бўлса, ўртамизга нифоқ тушиши аниқ, – деди Баққол.

– Бу ёғини менга қўйиб беринг, афандим. Сизларни учраштириб қўядиган ишончли одам топаман. У Чеченистонга ўтиб, Бўронни жангарилар орасидан топади ва сизнинг топширигингизни етказади. Фақат у сиз билан бизни сотиб қўймаслиги шарт.

– Баширнинг сўзларига қараганда Бўрон кенгашнинг фаолияти учун жонини тиккан эмиш. Қолаверса, унинг тилини тишлари орасида маҳкам сақлашга мажбур қиладиган нарса бизнинг қўлимизда!

Улар кулишди.

– Уни Туркияга олиб ўтиш ҳам қўлимиздан келади..

– Наҳотки?

– Ишонаверинг, биз қайси ишга қўл урсак, албатта буни тутун чиқармайдиган қилиб бажарамиз!

– Бу ерда таниб қолишлари мумкин.

– Йўли топилади, афандим.

– Мени хабардор қилинг!

Мустафо жим қолди. Унинг сукут сақлаб туриши Баққолнинг юрагини пўкилатди.

– Таниш докторларим бор. Улар ҳар қандай ёшдаги, кўринишдаги одамнинг қиёфасини бир ҳафта ичида тукқан онаси танимайдиган даражада ўзгартириб беришга қодирлар.

– Тасанно! Қўлингиздан кўп ишлар келишига ақлим етганди, Мустафо афандим, – деди кўзлари чакнаб Баққол. – Бу ишга тезроқ киришишимиз керак!

– Менинг бир танишим бор. У билан учрашиб, бу масалада гаплашиб қўраман.

– Уни танийманми?

– Истасангиз учраштириб қўяман.

– Бошим осмонга етарди... Қачон қўришамиз?

– Истаган пайтингизда.

– У Чеченистонга ўтиб, Бўронни топишига ишона-сизми?

– Нафақат топади, истасангиз шу ерга келтириб ҳам беради.

– Мени ғоят бахтиёр этдингиз, Мустафо афандим. Ўша танишингиз билан тезроқ кўришаман деган умид-даман.

– Индинга сизга қўнғироқ қилиб, учрашув вақтини маълум қиламан.

– Мен сизлар учун ажойиб овқат буюртириб қўяман!

– Ҳозир менга ижозат берасиз. Қайтмоқчиман. Қиладиган юмушларим бор.

– Кечки овқат устида ажойиб суҳбатингиздан баҳраманд бўлиш истагида эдим.

Мустафо ўрнидан турди. Эшик олдига келганда муҳим гап ёдига тушгандек Баққолга юзланди.

– Ўйлайманки, менинг холисона меҳнатларим сиз томонингиздан муносиб тақдирланади, – деди овозига сирли тус бериб.

– Режаларимиз амалга ошса, кенгашнинг ҳисоб-ки-тоблари сизнинг қўлингизда бўлади! – жавоб қилди Баққол.

Мустафо жавобдан қониқиш ҳосил қилди.

– Ниятингизга етинг, афандим.

– Дарвоқе, Башир ўлган бўлса Мулла Умарнинг топшириғи нима бўлади? Ким сизларни бир-бирингиз билан боғлайди?

Баққол худди унутган нарсаси бирдан ёдига тушгандек Мустафога юзланди.

– Буни қаранг-а, ёдимдан қўтарилибди, сиз қандай маслаҳат берасиз, афандим? – Баққол меҳмонга умид билан тикилди. Унинг кўзларидан маслаҳатга мухтож эканлиги сезилиб турарди.

Мустафо ўзини янада Баққолга яқин олиш фурсати келганлигини тушунди.

– Менимча, Кашмирий жаноблари билан алоқага чиқадиган ишончли одам топишимиз керак!

Баққолнинг хаёлига яна Бўрон келди...

КОБУЛ

Кутилмаганда Мулла Умар Кашмирийни йўқлаб қолди. У ўша захотиёқ толибонлар етакчисининг хузурига йўл олди. Кашмирий қароргоҳда толибонларнинг шарқий фронт саркардаси Али Акмални учратаман деб сира ўйламаганди. Унинг ёқимсиз ва совуқ чехрасини кўргандаёқ кайфияти тушиб кетди. Қўлини узатар экан, ичидаги ғазабни юзага олиб чиққан юзини сохта жилмайиш билан яширишга уринди. Соқчилар Мулла Умарнинг пешин номозини адо этаётганини маълум қилишди.

– Синоларингизнинг Ҳирот шаҳрини ташлаб чиқиб кетганидан қаттиқ афсусдаман, – деди Кашмирий хамдардлик билдирган одамдек синиқ товушда.

– Буни мағлубият деб тушунманг, тақсир, – захархандалик билан жавоб қайтарди Али Акмал. – Шунчаки ҳарбий тактика ишлатдик. Сиздек тажрибали одам синоларимиз нима мақсадда шаҳарни қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетишганини яхши биласиз деган умиддаман.

Бу гапларда аччиқ кесатик яширинганини Кашмирий тезда илғаб етди.

– Тактика юзлаб синоларни қурбон бериш эвазига эмас, балки ҳийла-найранг билан амалга оширилади. Қолаверса, кейинги бир ярим ой давомида синоларингиз иккита катта вилоятни, ўнлаб қишлоқларни фанимларимизнинг қўлига топшириб чиқиб кетишди. Бу ҳам ҳарбий тактикамиди, мухтарам Али Акмал жаноблари?!

– Назаримда биз ташлаб чиқиб кетган қишлоқ ва вилоятлар биз учун ҳеч қандай ҳарбий аҳамиятга эга эмаслигини билмасангиз керак, Кашмирий, – энди уларнинг ўртасида очиқчасига сўз жанги кетаётганди. – Синоларимиз у ерда қиладиган ишларини бажариб бўлишганди. Бу жойлар ғанимларимизнинг қўлига ўтгани билан улар бирор нарсага эриша олмайдилар.

– Вақти келиб, бой берилган шаҳарлар биз учун қандай аҳамиятга эга эканлигини тушуниб, бармоғингизни тишлаб қолмасангиз деб қўрқаман.

Али Акмалнинг сабр косаси тўлди.

– Мабода ҳазратимнинг олдига шу гапларни айтиш мақсадида келган бўлсангиз, огоҳлантириб қўйишим мумкин, биз бу ҳақда у кишини огоҳ қилганмиз.

Кесатиқ Кашмирийга қаттиқ таъсир қилди. Таслим бўлишни ўзи учун ор деб билса-да, ўзини Али Акмалга яқин кўрсатиш мақсадида:

– Менинг виждоним дўстларни сотишдан, улар ҳақида ёмон фикрга боришдан қийналади, – деди қалин лаблари кулгидан қийшайиб.

Али Акмалнинг юзида ҳам кулги ҳосил бўлди ва улар бир-бирларининг кўзларига қараб, ўзлари тушуниши мумкин бўлган маънони уқиб олдилар.

Шу пайт эшик очилиб, ичкаридан қоп-қора кийимдаги соқчи чиқиб келди.

– Ҳазратим сизни кутмоқдалар, – деди Кашмирийга юзланиб.

Мулла Умар пешин номозидан кейин яна ўзининг жойини эгаллаганди. Ҳар доимгидек дераза остида туя жуни солинган кўрпачада қўлидаги тасбехни ўгириб ўтирарди. Уни кўрган ҳар қандай одам «Ҳазрат ибодат билан машғул бўлса керак» деб ўйлаши табиий эди. Бироқ унинг фикри мамлакат тақдири билан банд эди. Қўлдан кетаётган вилоятлар, қишлоқлар,

синолар ўртасидаги келишмовчиликлар, айримларни душманлар томонига ўтиб кетаётгани кечаю кундуз хаёлини банд этар, қахрини қўзғатарди. Ташқаридан келаётган қурол-аслаҳалар, ўқ-дорилар, кийим-кечаклар, оқин сувдек оқиб келаётган маблағларнинг кети кўришиб қолганди. Мулла Умарга қаттиқ ишонган бойлар, ҳомийлар толибонларнинг кичик армия ва кучга эга бўлган душманлари устидан ғалаба қозонолмаётганидан, кейин эса эгаллаган шаҳарларни қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетаётганидан, мамлакат аҳолиси ўртасида толибонларга нисбатан норозиликнинг кучайиб бораётганидан ташвишга тушиб қолишди. Уларнинг узокни кўзлайдиган нигоҳларида Мулла Умар кун сайин ожизланиб бораётгандек кўринарди. Шу мақсадда улар ўзларининг Афғонистонга ташлаётган сармояларини ўйлаб сарфлашга, бир пайтлар оғзини очиб қўйган маблағ тўла бўхчаларининг оғзини қисшишга тушиб қолгандилар. Четдан келаётган ёрдам гарчи ҳали тўхтамаган бўлса-да, анча қисқариб қолганлиги толибонлар етакчисини жиддий ташвишга солиб қўйганди. Бунинг устига Покистондан ўтаётган қурол-яроғлар ғанимларнинг қўлига тушиб қолди. Бу катта йўқотиш бўлибгина қолмай, беҳисоб маблағларни ҳавога совуриш ҳам эди. Қуроллар айнан толибонларнинг қўлига ўтгандан кейин душманлар макр ишлатиб, устомонлик билан уларни тортиб олишди. Мулла Умар салкам бир миллиардлик қуролларнинг ҳақини тўлашни гарданига олишга мажбур бўлди. Айнан шу масалада жиндай зиддиятлар ҳам юзага келди. Қурол билан таъминлаб келаётган кимсалар Мулла Умарга «Аввалги қарзингизни тўлаб қўйинг» деган шартни қўйишди. Толибонлар етакчиси ҳақли бу талабни бажаришга мажбурлигини тушунган холда, улар билан юзма-юз бўлишдан ўзини олиб қочди. Бундан ташқари минглаб синоларни боқиш, кийин-

тириш, моддий жиҳатдан рағбатлантириш ҳам керак эди. Омбордаги захираларнинг таги кўриниб қолганди. Мулла Умар Чеченистонга жўнатилган қуролларга энди афсус қила бошлади. Сотувга чиқарган қорадориларга тўланадиган маблағнинг келадиган вақти аллақачон ўтиб кетганди. Бўрон унинг сўзларини Зелимхонга етказган, қуроллар одамларининг қўлига теккан бўлса, нега маблағдан шу кунгача дарак йўқ? Мулла Умар айнан шу саволга жавоб олиш мақсадида Кашмирийни хузурига чақиртирганди.

Кашмирий ичкарига кириб, енгил томоқ кирди ва хурмат юзасидан қўлини кўксига қўйиб бошлиғига салом берди. Мулла Умар вазминлашиб қолган бошини кўтарди, нигоҳини эшик томон қаратди. Кашмирийнинг келиб қўлини олиш учун бош силкиб ижозат берди. Жосуслар бошлиғи ҳазратнинг қўлини олди. Кейин дуо қилди.

– Чеченистондан хабар борми? – сўради Мулла Умар синиқ товушда.

– Куни кеча хабар олдик. Одамимиз Зелимхоннинг одамлари билан учрашибди. Буюмни уларнинг қўлига топширибди.

– Нега Зелимхоннинг ўзи билан учрашмай, унинг одамлари билан учрашади?

– Ҳазратим, Зелимхон ҳозирги кунда Москвада, музокаралар ўтказмоқда.

– Музокарадан ижобий натижа борми?

– Президент Зелимхоннинг талабларини инобатга олмади. У рус армияси Чеченистонда қолади деб очиқ айтди.

– Зелимхоннинг қўлидан бир иш келишига ишонмагандим.

– У сизнинг топшириқларингизни бажарди. Давлат бошлиғини юзма-юз музокарага ўтиришга мажбур қилди.

– Бу русни таслим қилди, шартига кўндирди дегани эмас.

– Дунё оммавий ахборот воситалари Зелимхоннинг Кремлдаги учрашувини руслар устидан қозонилган дастлабки ғалаба деб эътироф этишмоқда.

– Мухбирларнинг иши жар солиш, шов-шув кўтариш, бир-бирларига қайраш!

– Ельцин музокараларни Грознийда давом эттиришга ваъда берибди.

– У қачон келаркан Грознийга?

– Яқин кунлар ичида.

– Яндарбиевнинг ақли бўлса, бу имкониятдан фойдаланиб қолади. Мамлакатда уруш кетмоқда. Бу урушда бир қатор мамлакатларнинг кўнгиллилари катнашмоқда. Уруш бўлаётган юртда ҳар қандай тасодифлар, кутилмаган тўқнашувлар бўлиши табиий. Бунинг учун Яндарбиевни ва унинг тарафдорларини бирорта халқаро ташкилотлар айблай олмайди. Гапимни тушунгандирсиз?

Мулла Умарнинг мақсади Кашмирийга аввалдан маълум эди. Шу сабабли «тушундим» деб қўйди.

– Басаев деганлари ҳали ҳам тирикми?

– Тирик, ҳазратим.

– Яндарбиев удда қила олмайдиган ишларни у бажариши мумкин. Менинг мақсадимни унинг қулоғига етказиб қўйинг!

– Бу қутлуғ хабар бугуноқ унинг қулоғига етиб борди, – жавоб қилди Кашмирий.

– Одамингизга тайинланг, Яндарбиев билан учрашган заҳотиёқ аввалги ҳақларимизни қайтариб беришини талаб қилсин.

Кашмирий қурол-яроғлар билан боғлиқ воқеани айтиш мавриди келганлигини тушунди.

– Ҳазратим, камина сизнинг хушнуд қалбингизни ранжитиш фикридан йироқман. Аммо айрим нохушликлардан хабардор қилиб қўйиш менинг бурчим.

Мулла Умар ҳушёр тортди. Қоши чимирилиб, кўзини айғоқчилар етакчисига тикди.

– Қандай нохушликлар? – сўради овози титраб.

– Қурул-аслаҳа ва «дори» олиб борган одамларимиз яширин ғор ичидаги йўлакка киришганида руслар огоҳ бўлиб қолишган ва ҳеликоптер¹ билан ғорнинг кириш ва чиқиш томонларини портлатиб ташлашган.

Бу нохуш хабар толибонлар етакчисининг миясига бигиз санчгандек таъсир қилди. Ўтирган жойидан туриб кетди.

– Юз миллионлик қуруллар ғор ичида қолиб кетди-ми? – деди ўшқириб.

– Бахтга қарши шундай воқеа рўй берди, ҳазратим.

– Бу кимнинг ҳудудида бўлган?

– Зелимхоннинг ҳудудида. Одамлари юкни қабул қилиб олишган.

– Бу ҳақда Зелимхон хабардорми?

– Унинг одамлари ҳам ғор ичида қолиб кетган.

– Демак, жавобгарлик тўла унинг зиммасида. Биз қурулларни ва «дори»ни чегарагача етказиб бериш мажбуриятини олганмиз. У юк ҳақини юз фоиз тўлашга мажбур.

– Шундай.

– Одамнингизга хабар қилиг, Зелимжон бир ой муҳлат ичида қарзларини қайтарсин! Акс ҳолда... – Мулла Умар акс ҳолда нима қилишини билмай тилини тишлади.

– Тушундим, ҳазратим.

– Кейин босган ҳар бир қадамидан бизни огоҳ қилиб турсин. Ельцинни армиясини мамлакат ҳудудидан

¹ Хеликоптер – вертолёт

олиб чиқиб кетишга кўндира олмаса, бирорта давлатга қочиб кетиши мумкин!

– Ер кўррасининг барча нуқталарида айғоқчиларимиз бор. Шундай бўлгач, биздан қочиб қутулолмайди, ҳазратим.

– Эргашнинг одамларининг аҳволи қандай? – кутилмаганда сўраб қолди толибонлар етакчиси.

– Лагердаги шароит яхши эмас, ҳазратим, одамларининг кўп оч, озиқ-овқат етишмаяпти.

– Мен унга ҳар ойда икки юз эллик минг доллар тўлаяпман. Пулни нимага сарфлаётганини назорат қилдингизми?

– Лагердаги одамимиз Чеченистонга ўтиб кетганидан кейин у ердаги вазиятдан яхши хабардор эмасман, – гуноҳкорлардек паст овозда жавоб қайтарди жосуслар етакчиси. – Аммо муҳим бир янгликдан хабар топдим.

– Қандай янгилик экан?

– Эргашнинг хорижий банкларда сармояси бор экан.

– Қанча?

– Беш юз миллион.

– Бу сармояни қаердан олган бўлиши мумкин?

– Одамларимиз аниқлаяпти, ҳазратим.

– Агар мен озиқ-овқатга ажратган маблағларни беркиткча банкка қўяётган бўлса, зудлик билан унинг баҳридан ўтишга тўғри келади.

– Бир ҳафта ичида сизга аниқ маълумот етказаман, ҳазратим.

– Ўрнига одам тайёрланг!

– Мирзааҳмадни танладим.

– Лашкарлар бошлиғими?

– Шундай, ҳазратим.

– Менга маъқул! Яна бир гап, – деди Мулла Умар овозига сирли тус бериб.

– Қулоғим сизда, ҳазратим.

– Эргашнинг юртга қочиб ўтаётган одамлари телевизорларга чиқиб бизларни дунёга шарманда қилаётганмиш. Назаримда бизнинг жим туришимиз адолатдан эмас...

– Ҳақ гап, ҳазратим.

– Бирор ўйин ўйлаб топинг-ки, биз ўзбеклардан қасос олишимизга асос бўлсин. Масалан, хорижда юрган бозиргонларнинг икки-учтасини ушлаб келиб, синоларимизнинг ичига ташланг. Биз уларни мухбирларга рўпара қилиб, «Ўз хоҳишимиз билан толибон дўстларимизга ёрдам бериш мақсадида бу ерга ўтиб, қўлимизга қурол олиб жанг қилмоқдамиз» деб гапиртирамиз. Уларнинг бу гапларини дунё ахли эшитади.

– Жуда гўзал фикр, ҳазратим, – Кашмирий қўлини кўксига босиб деди. Айни чоғда унинг кўз ўнгига бундай ишларни қойилмақом қилиб удалайдиган одамларидан бири Зоир келди...

* * *

Ичкарига кириш учун навбат кутиб турган Али Акмал Кашмирий томонидан «Синоларингиз катта шаҳарларимизни душманларга қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетмоқда» деб айтган таънаомуз сўзларини ҳазм қилолмай, жосуслар етакчисидан ўч олишни ўйлаб ўтирарди. Бу хабар билан Мулла Умарнинг қулоғини қизитгудек бўлса бас, тақдири қандай яқун топишини ўзгаларга нисбатан у яхшироқ тушунади. Кашмирий анойи эмас, ҳамма иликнинг ёғини ялашни хуш кўрса, у илоннинг ёғини ёқтиради. Мулла Умарнинг ўзига қарши турганини сезса, албатта унинг барча шубҳа ва гумонларини парчалаб ташлашга куч топа олади. Улар орасидаги муносабатни унча-мунча совуқ хабарлар

бузолмасди. Шўро ҳукуматининг аскарларига қарши биргаликда курашишган. У пайтлар Кашмирий анча чаккон ва уддабурон эди. Кечалари уйқуни, оромни билмасди. Деярли ҳар куни Шўро аскарларига, техникаларига талофот етказиб келар ва бу иши учун Мулла Умар томонидан муносиб тақдирланарди. Мулла Умар ўлдирилган аскарлар, пачақланган ҳар бир техника учун Покистонга ўрнашиб олган ҳомийларидан каттагина маблағ оларди. Арзимас қисмини Кашмирийга эҳсон қиларди. Аслида Кашмирийни маблағ қизиқтирмасди. Қачонлардир Мулла Умар мамлакат тепасига келгудек бўлса, каттароқ мансабни эгаллашни орзу қиларди. Унга яхши қўриниш, эътиборига тушиш мақсадида тиним билмай ишлади. Кутилмаганда содир бўлган воқеа ҳақиқатан ҳам орзуларини рўёбга чиқарди. Бир тўда мужоҳидлар қўшни давлатлардан ёрдам олишга кўзлари етмай, океан ортидан ҳомий излашга мажбур бўлишди. 1985 йилда олти нафар мужоҳиддан иборат делегация океан ортига сафар қилди. Улар сафида Кашмирий ҳам бор эди. Президент уларни шаҳар четидаги қароргоҳида қабул қилди. Мужоҳидлар Шўро армиясининг самолётлари ва вертолётларига қарши ишлатиладиган қурол талаб қилишди. Ўртада кичкинагина шартнома имзоланиб, уларнинг талаблари қондирилди, 1200 дона «Стингер» етказиб бериладиган бўлди. Бироқ бу қуролни Афғонистон ичкарасига тўғридан-тўғри олиб кириш ҳатарли эди. Кейин бу қурол айнан океан ортидан ўтганлиги сир сақланиши, ҳар қандай вазиятда ҳам русларнинг қўлига тушиши мумкин эмаслиги қаттиқ тайинланди.

Мужоҳидлар юртларига қайтиб келишди. Айтилган қурол чегарага етказиб келинди. Уни ичкарига олиб кириш ва мужоҳидларнинг қўлига топшириш учун уч киши танлаб олинди. Буларнинг сафида Кашмирий

хам бор эди. Қурол ўта эҳтиёткорлик билан дала командирларининг қўлига топширилди. «Стингер»лар ҳақиқатан ҳам рус авиациясига қаттиқ талофот етказди. Кунига икки-учталаб қирувчи самолёт ва вертолётлар осмондан парчаланиб тушарди. Ҳарбий раҳбарлар саросимага тушиб қолишди. «Бу қандай қурол, мужоҳидлар уни қаердан олишди» деган саволга жавоб топиш зарур эди. Разведка бошқармаси оёққа турди. Бир йил ўтиб оддий аскарлардан бири қурбон бўлган мужоҳидларнинг қўлидан «Стингер»ни тортиб олди. Шундан кейин бу қурол билан боғлиқ сирлар очилди. Кашмирий эса Мулла Умарнинг ишончини қозониб бўлганди.

Шўро аскарлари мамлакат ҳудудидан чиқиб кетгач, Мулла Умар ўз мақсадини амалга оширишга қарор қилди. Атрофига содиқ одамларини йиғди. Мамлакатни эгаллаш ва ҳукмронлик қилиш мақсадини ўз олдига қўйганини бутун афғон халқи биларди. Четдан уни қувватлайдиган ва ўқ отар қуролларини етказиб берадиган ҳомийлари худди ер остидан чиқиб қолган кўзикоринлардек кўпайди. Оқиб келаётган қуролларга омбори торлик қилди. Энди уни ишлатадиган, душманларига қарата ўқ узадиган сипоҳлар даркор эди. Мулла Умар бу муаммони пул билан ҳал қилди қўйди. Синолари сафига қўшилган ҳар бир аскар учун минг доллардан тарқатди. Оч ва қашшоқ оми одамлар унинг ҳузурига мисоли чигирткалардек ёпирилиб келарди. Етарли куч тўплаган Мулла Умар шу тариқа ҳукмронлик сари ўзининг қонли юришини бошлади. Йўлига тўғаноқ бўлган жон борки, унинг қонсираган, Худо томонидан ақл-фаросат деган буюк неъматдан мосуво бўлган аскарларининг ўйламай-нетмай отган ўқларидан ер тишлади. Амалдорлар, бойларнинг уйига ўт кетди. Исёнчилар, давлат идораларининг собиқ раҳбарлари, бир пайтлар

Шўро тарафида турганлар дорга илинди. Тарихида ўзини ўзи талаган миллатни, элни ҳали кўрмаган юрт титради. Агар у инсон қиёфасида бўлганда эди, кўзларидан қонли жала оқиб, ўзини ўзи ўтга отган бўларди.

Мулла Умар урушни қандай шиддат билан бошлаган бўлса, Кобулни ҳам шундай шиддат билан эгаллади. Ҳамиша унинг изидан қолмайдиган, соядек эргашиб юрадиган Кашмирий учун энди мансаб курсисига ўтирадиган фурсат келган, имконият эшиклари очилганди. Мулла Умар унинг айғоқчилик санъатидан яхши хабардор эди. Бир пайтлар уни Покистондаги жосуслар тайёрлайдиган лагерга ўқишга юборганди. Кашмирий ўзининг нафақат абжирлиги ва чаққонлиги билан, балки ҳар қандай одамни лақиллатиб, сирини билиш қобилияти ила устозларининг марҳамати-га сазовор бўлганди. Лагер бошлиқлари ҳам Мулла Умарга ажойиб ва истеъдодли шогирд етказиб бераётганларидан фахрланишганди. Мулла Умар ҳамиша кўл остидаги мансабдору амалдорларнинг сирларидан огоҳ қилиб турадиган ишончли одамга мухтожликни хис этарди. Бу лавозимга айнан Кашмирийни лойик топди ва уни айғоқчилар бошлиғи лавозимига тайинлади. Бундай мансаб курсисига ўтиришдан Али Акмал ҳам умидвор эди. Бироқ тилга келиб, Мулла Умарни огоҳ этолмаганидан қаттиқ афсусланди. Мулла Умар буни кеч бўлса-да тушунди ҳамда унинг кўнглини ўқситмаслик мақсадида минг нафар синога бошлиқ этиб тайинлади. Лекин унинг дарз кетган юрагидаги армон босилмади. Кашмирийнинг ўрнини эгалаш истаги вақти-вақти билан ҳасад ўтида ёниб турган юрагини кемириб, ўзига-ўзи биргина сўзни гоҳ ичида, гоҳ овоз чиқариб такрорлаб турарди:

«Кашмирийнинг ўрни бари бир меники бўлади».

Асли Жалолободда таваллуд топган Али Акмални тақдир мамлакатнинг чет бир кишлоғидаги Мулла Умар билан Шўро ҳукумати ўз қўшинларини Афғонистондан олиб чиқиб кетишига бир йил қолганда рўбарў келтирди. Тақдирнинг тақозоси эмас, балки тирикчилик ташвишида юрган Али Акмал Покистонга иш ахтариб кетаётган пайтда бир гала толибонлар қуршовига тушиб қолди. Ўша куни Мулла Умар Шўро аскарларига қарши жиҳод эълон қилганди. Жиҳодга Али Акмал ҳам қўшилди. У болалигидан овчилик билан шуғулланган, ҳавас қилса арзигудек мерган эди. Шу ҳунари уни Мулла Умарга яқинлаштирди. Жиҳод толибонларга фақат кўплаб қурбонларни тухфа қилган бўлса-да, Али Акмал янги сафдошлари даврасида қолиб кетди. Кунларнинг бирида Умар уни ҳузурига чақиртирди ва топшириқ берди: «Шўро аскарлари жойлашган ҳудудга икки дона мина қўйиб келасан» деди. Топшириқ қалтис эди. Тошлар орасида, қазилган хандақлар ичида, аскарлар жойлашган бинонинг томларида тангани беҳато урадиган мерганлар пойлоқчилик қилишар, тунда ташриф буюрган ҳар қандай одам огоҳлантиришсиз снайпернинг ўқиға нишон бўларди. Буни Акмал яхши биларди, у миясига ўқ қадалган беш-ўнта шерикларининг жасадини кундуз кунлари оқ байроқ кўтариб судраб ҳам келганди. Ўзини ўлим кутаётганини билса-да, топшириқни рад этолмади. Рад этгудек бўлса, Мулла Умар пешонасига эмас, балки юрагига ханжар санчиши тайин эди. Акмал икки ўт орасида қолди ва ярим тунда Худога таваккал қилиб, Шўро аскарлари турган базага қараб илондек ўрмалаб кетди. Икки қўлида ўн килодан кам бўлмаган, ҳар бири товоқдек келадиган мина. Бағри билан тошларни, тупроқларни суриб борар экан, ҳар қадамда ўлим ҳиссини сезиб, кўзларидан ёш оқарди. Худодан ёлвориб сўрарди. «Ишқилиб жо-

нимни олмасанг бас, Аллоҳим». Пойлоқчи аскарларни ўша пайтда ғафлат босиб, уйқу элитгандими, ёки Акмалнинг оху зорларига Худонинг раҳми келдими, ҳар ҳолда бир амаллаб танклар чиқадиған дарвоза олдиға яқин борди. Ёнидан ханжарни суғуриб, тошдек қаттиқ тупроқни кавлади. Икки минани икки ёнга қўмди. Кейин ортиға қайтди. Дарвозадан узоқлашған сайин ҳаддан ортиқ Худоға илтижо қилганидан, беҳуда тўккан кўз ёшларидан кулгиси қистади.

Тонг саҳарда тревоға кўтарилди. Танкларнинг гуриллаган овози бутун бир қишлоқнинг тинчини бузиб юборди. Олисда Мулла Умар қўлидаги дурбинни кўзига тутиб, бутун нигоҳини мина қўмилған жойға қаратганди. Танклар улкан тошбақа мисоли ичкаридан чиқа бошлади. Шунда бири, кейин иккинчиси портлаб кетди. Осмонға кўтарилған қора тутун ва қизил аланға эндигина тун пардасини кўтараётған қишлоқнинг ҳамма томонидан яққол кўзға ташланиб турарди. Мулла Умар Али Акмал турған томонға қараб мамнун жилмайиб қўйди. Бу унинг хурсандлигини билдирарди.

Мулла Умарнинг қувончи маълум дақиқаларгина давом этди. Ҳали мина босиб портлаган танклар ёниб тугамасдан қишлоқда қиёмат кўпди. Ўнлаб жангчиларидан ва иккита танкидан айрилған аскарлар жазаваға тушиб танк ва БТРларни олиб чиқиб, аввалиға қишлоқни ўққа тутишди, кейин бостириб кириб, кўзға кўринған тирик жон борки, барини қириб ташлашди. Ҳар бир мурданинг танасига ўнлаб қўрғошинлар қадалди.

Мулла Умар ўзининг кичкинагина хатоси туфайли бутун қишлоққа қирон келтирганини тушунди ва бундан қаттиқ афсус чекди. Мурдалар ичида унинг яқинларидан икки киши ҳам қонға беланиб ётарди.

Мамлакатдан шўро аскарлари чиқиб кетганидан кейин толибонлар етакчиси Али Акмални Покистон-

га жўнатди. Унга ҳарбий тактикани яхши биладиган йигитлар ҳаводек зарур эди. Али Акмал бир йилдан кўпроқ лагерда ҳарбий тайёргарликдан ўтди ва яхшигина мутахассис бўлиб устозининг ҳузурига қайтди. Толибонлар етакчиси ҳамманинг олдида Али Акмалга қараб: «Сени бугундан бошлаб минг нафар синога фармондех этиб тайинладим» деди. Шу тариқа у ҳазратга яқин бўлиб қолганди. Бироқ Мулла Умар мерган шогирдининг ишларидан батамом мамнун деб бўлмасди. Кейинги бир ой ичида унинг аскарлари жойлашган ҳудудларда қаттиқ жанглар кетарди. Ҳар икки томондан қурбонлар етарли эди. Учлик иттифоқи Али Акмалнинг аскарларини бирин-кетин қишлоқлардан, кейин эса вилоят ҳудудидан қувиб чиқаришди. Бу хабар Мулла Умарни асабий ва тажанг қилиб қўйган, шунинг учун уни ҳузурига чақиртирганди.

– Одамларинг Ҳирот шаҳрини қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетибди, – Мулла Умар бу гапни шогирдининг юзига қарамасдан айтди.

– Бу ҳарбий хийла, тақсирим, – жавоб қилди Али Акмал.

– Ҳарбий хийла? Агар шаҳар ва қишлоқларни қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетишингни ҳарбий хийла деб қабул қиладиган бўлсам, эрта-индин Кобулни ҳам душманларимнинг қўлига топширар экансан-да! – зардали овозда деди Мулла Умар.

– Вақтинчалик чекинишни мағлубият деб ўйламанг, ҳазратим. Буни ҳарбийлар тилида тактика дейишарди. Шаҳарни душманларимизга қаршиликсиз ташлаб чиқиб кетишдан мақсад, уларнинг қанча қуроли, техникаси, синолари борлигини аниқлаб олиш. Заиф томонларини ўрганиш. Шаҳар ичида содиқ ва ишончли айғоқчиларимиз қолган. Улар душманларимизнинг заиф нуқталарини, қурол-аслаҳа сақлайдиган омбор-

ларини, душманларнинг қачон, қаерда ва қайси пайтда жамланишини ўрганишмоқда. Ичкаридан ишора бўлиши биланоқ биз уларга қақшатгич зарба берамиз. Синоларини тутдай тўкиб ташлаймиз, қурол-аслаҳаларини ўлжа қилиб оламиз!

Али Акмал бу сўзларни шундай ишонч билан айтдики, Мулла Умарнинг юрагидаги қаҳр музи эриб, ўрнини шогирдининг ажойиб саркарда эканлигига бўлган ишонч ҳислари эгаллади.

– Сен шуни унутмагинки, атрофимиздаги одамларнинг кўзи бизда. Улар ишимиздан хабардор. Кичкинагина қишлоқни душманларимизга ташлаб чиқадиغان бўлсак, бизни мағлуб бўлди деб жар солишади. Бундай хатоларни такрорламаслигингни истайман.

– Ҳазратим, халқ сизнинг мамлакат тепасига келганингизни қўллаб-қувватламоқда. Мамлакатнинг учдан икки қисми тасарруфингизда. Шундай бўлгач, халқ сизга ишонади, ортингиздан эргашади. Улар сизни ўзларининг халоскори деб билишади. Халқ ҳокимият тепасига яна шўропарастлар, муқаддас динимизни ҳурмат қилмайдиганлар, бенамозлар ўтириб қолишидан қўрқади. Шундай бўлгач, бизни айрим чекинишларимизни мағлубият деб тушунмаслигингизни илтимос қилардим. Ғалаба биз томонда! Ортимизда халқ бор!

Бундай олқиш ва мақтовлардан Мулла Умарнинг туси ўзгариб, лабларига кулги ёйилиб, тундваш чехраси очилиб кетди. Али Акмал буни тезда илғади ва дилига туғиб келган сўзни айтиш фурсати келганини тушунди.

– Ҳазратим, – дея ҳушёрлик билан сўз бошлади бир зумлик жимликдан кейин Али Акмал. Мулла Умар шогирдини ўта муҳим гап айтишга чоғланаётганини сезди ва у томонга юзланди. Уларнинг кўзлари бир лаҳза учрашди. – Хабарингиз борми-йўқми, билмадим, бир

янгиликдан сизни огоҳ қилиб қўймоқчиман. Бу менинг сизнинг олдингиздаги шогирдлик бурчим бўлибгина қолмай, балки вазифам ҳамдир..

– Қандай хабар экан? – сўради толибонлар бошлиғи. Унинг овозида хавотир акс этарди.

– Кеча тунда тошли турмадан Ўзбекистондан ўтган жосус қочган.

– Нима?! – Мулла Умар оғир зарбага учрагандек қалқиб тушди.

– Шундай, ҳазратим. У бир ўзи эмас, балки унинг олдига гап олиш учун киритилган Фафур исмли кимса ҳам қочган.

– Қандай қилиб қочади, мен ҳокимият тепасига келганимдан буён бу қамоқхонадан одам тугул, қуш ҳам учиб чиқиб кетолмаган!

– Ҳазратим, сиз ҳақсиз, бахтга қарши, бу ишда бизнинг ишончли одамларимиздан бирининг қўли бор.

– Ким у?

– Мен буни ўз кўзим билан кўрмадим, аммо гуноҳкор кулоқларим эшитди.

– Айт!

– Маҳбуснинг қочишига Башир билан америкалик Жон Дэвид ёрдам беришган.

Мулла Умар ўтирган жойида бақа бўлиб қолди. Кейин ўзига келди.

– Далилинг борми?

– Ўша куни кечки пайт Дэвид қамоқхонага келган. Турма нозирига Фафурни Баширнинг идорасига олиб бормоқчи бўлганлигини айтган. Нозир Баширга қўнғироқ қилган. У эса маҳбусларни соқчилар ҳамроҳлигида унинг идорасига кузатиб келишларини тайинлаган. Нозир икки соқчини қўшиб, Фафур билан жосусни Баширнинг ҳузурига жўнатган. Улар йўлда ўзаро тил бириктиришиб, соқчиларни уриб ҳушларидан кетказиш-

ган. Кейин қўл-оёқларини боғлаб, эгасиз уйга ташлаб кетишган. Соқчилар эрталабгача қолиб кетишган. Тонг палласида улардан бирини илон чақиб ўлган. Дэвид билан иккинчи соқчи Баширнинг олдига келиб, бўлган воқеани айтган. Улар ўртасидаги гапларни менинг яқин одамларимдан бири эшик ортида туриб эшитиб қолган. Башир Дэвид тутқунларни қочириб юборганлиги тўғрисидаги хабарни унинг бошлиғи Петрсонга етказмоқчи бўлган. Қўрқиб кетган Дэвид ёнидан қимматбаҳо олмосни олиб, бу ишни бости-бости қилиш мақсадида унга топширган. Башир айбни турма нозирга тўнкамоқчи бўлган. У гувоҳ қолдирмаслик мақсадида иккинчи соқчини ва турма нозирини хоинликда айблаб отиб ташлаган.

Али Акмалнинг сўзларини эшитар экан, толибонлар етакчисининг туклари орасидан совуқ тер чиқиб кетди. Юраги ғазаб оташида ёнди.

– Бу ишлардан Кашмирий хабардорми? – сўради у.

Ёрдамчи бундай савол берилишини кутганди ва жавоб ҳам топиб қўйганди.

– Ҳазратим, Кашмирий жаноблари ер остида илон кимирласа билади. Шундай бўлгач, Башир жанобларининг ишидан сизни огоҳ этмагани мени ажаблантирмоқда.

Мулла Умар бирдан повулласа-да, тезда жаҳлидан тушадиган, анча мулоҳазали одамлар тоифасидан эди.

– Бу воқеа кеча тунда содир бўлган бўлса, Кашмирийнинг беҳабар бўлиши ҳақиқатга яқинроқ. Баширнинг тузимни ичиб, тузлигимга тупуриши эса юзсизлик. У жосусларни қочирган экан, демак, жазога лойиқ.

Али Акмал қайсидир жиҳатдан ўзининг мақсадига эришиш йўлида бир қадам олға силжиганди. Ҳазратнинг «Бориб ишингни давом эттир» деган топширигини олгач, у орқага бурилди ва эшик олдида турган соқчига

кўзи тушди. «Ўртада бўлиб ўтган махфий суҳбатга ҳеч қандай гувоҳ йўқ» деб ўйлаган Али Акмал адашганини тушунди. Ичига муз киргандек бўлди.

«Мулла Умар ҳозироқ Баширни топтиради. Сўроқ-савол қилади» деб ўзича ўйларди у, «Башир ҳам анойи эмас. Толибонлар учун каттагина меҳнати синган. Ўзини оқлайдиган сабабларни топа олади ва қайсидир жиҳатдан Мулла Умарнинг қаҳридан қутилиб қолиши мумкин. Умарнинг соқчилари билан ош-қатиқ. Албатта улардан Мулла Умарнинг ҳузурига кимлар кирганини ва сирни ким унинг қулоғига етказганини сўраб-суриштиради...» Али Акмал энди қўрқув алангасида ёнарди.

* * *

Мулла Умарнинг ҳеч кимга итоат этмайдиган соқчилари эрталаб Баширнинг идорасига келишди. Бу пайтда Башир машинасидан тушаётганди. У соқчиларни кўрди, нима сабабдан бу ерга келишганига хайрон бўлди. Бош ирғаб саломлашиб ичкарига кириб кетмоқчи бўлди, аммо соқчилар қутилмаганда унга ташланишди. Узун бўй, қотмадан келган, ҳамиша сергак ва ҳушёр тортиб юрадиган диверсантлар сардори буни пайқамай қолиши мумкин эмас эди. Баширнинг киссасига солмоқчи бўлган қўлига тўшпонча эмас, балки олмос илашиб чиқиши мумкин эди. Бироқ қўлларини қимирлатишга улгурмади. Соқчилардан иккитаси қўлини, биттаси бўйнини қайиришга, тўртинчиси эса биқинига қурол тирашга улгурди.

– Ортиқча ҳаракат қилишингиз фойдасиз, муҳтарам Башир оға! – деди соқчилар бошлиғи юзида заҳарханда табассум билан.

– Бу нима қилганингиз? Одамларим олдида мени шарманда қилмоқчимисиз? – Баширнинг тилига шу сўз келди.

Ҳақиқатан ҳам эшик олдида беш-олтита ходимлари уни кутиб олиш учун ичкаридан чиқиб келишганди. Улар ёнларидаги қуролларини олишга қўлларини югуртиришди. Буни соқчилар бошлиғи сезиб қолди ва табассум ёйилган юзи қаҳр-ғазабга тўлиб:

– Ҳеч ким ортиқча ҳаракат қилмасин! Биз Мулла Умар жанобларининг топшириғини адо этиш учун келдик! – дея қичқирди. Шундан кейин уларнинг чакқон қўллари шалвираб пастга тушди ва билагига кишан урилган, бели букчайган Баширнинг машинага чиқишини жимгина кузатиб туришдан ўзга чоралари қолмади...

Соқчиларнинг машинаси Мулла Умарнинг қароргоҳига келиб тўхтади. Ичкаридан чиқиб келган олти нафар соқчи машинани ўраб олди.

– Марҳамат, тушинг. – Соқчилар бошлиғининг ҳар бир сўзи мулоийм тарзда айтилган бўлса-да, кесатиклар билан йўғрилганди.

Башир соқчига ўқрайиб қаради. Унинг қараши шу қадар даҳшатли ва хунук эди-ки, соқчи Башир бутун ғазаб ва нафратини кўзлари орқали сочаётганини тушунди.

Башир пастга тушди. Соқчилар унинг қўлидан ушлаб ичкарига бошлашди. Бу пайтда Башир қўлига кишан солиниб, толибонлар етакчисининг ҳузурига олиб келишаётганининг сабабини англаб етганди.

Ичкарида Мулла Умар ўзининг барча ишларини бир четга суриб, ҳузурига ҳеч кимни киритмай Баширни кутаётган эди. Кўрган заҳотиёқ унинг шумлик ва муғомбирлик чўғи ёниб турган кўкимтир кўзига тикилиб турди-да:

– Сотқин! – деди. Бу сўз хазратнинг гичирлаган тишлари орасидан ҳуштак мисоли чийиллаб чиқди.

– Бу ҳақоратингиз қайси хизматларим эвазига мукофот, ҳазратим? – ўзини айбсиз ва мағрур кўрсатишга уриниб деди Башир.

– Ҳали сен хизматларингга мукофот олишни унутиб қўйдингми, хабис? – заҳархандалик билан жилмайиб қўйди Мулла Умар. – Қилмишларингни мендан яшироқчи бўлдингми? Хоинларни каттагина бойлик эвазига қочириб, душанларим сафини кўпайтироқчимидинг?

– Ҳазратим, ўлимдан огоҳман, бироқ сиз айтаётган гаплардан мутлақо беҳабарман. Нечук мендан шубҳа қилурсиз? Шунча йил хизматингизни қилиб, ўзимнинг содиқлигимни исботлай олмадимми?

– Кўп нарсаларни исботладинг, бироқ буларнинг барини хоинлигинг йўққа чиқарди!

– Ё Раббим!

Мулла соқчиларга:

– Чўнтақларини титинглар! – деб буюрди. Соқчилардан бири Баширнинг чўнтақларига қўл солди ва бармоқларига илинган буюмларни олиб ерга ташлади. Баширнинг юрагини алам ўртади ва Дэвиддан олган олмосни ўша заҳотиёқ киши билмас жойга яшириб қўймаганидан пушаймон бўлди. Олмос унинг ички чўнтагида, рўмолчасига ўроғлик турарди. Соқчининг қўли кўкрак чўнтагига етганда «Тамом, бари тугади, мен тузоққа тушдим» деб ўйлади. Ниҳоят соқчи рўмолчани тортди. Қатлари орасидан олмосни олиб, Мулла Умарга узатди. Толибонлар етакчиси уни ёруғликка солиб, синчиклаб томоша қилди. Олмос юракка ўхшарди. Жигарранг тусда товланарди. Мулла Умар бундай қимматбаҳо жавоҳирларнинг қийматини яхши биларди. Уни кўрган заҳотиёқ қиймати ҳақиқатан ҳам юз минг доллардан кам эмаслигини хаёлидан ўтказди.

– Бундай нодир буюм қандай қилиб сенинг қўлингга тушиб қолди? – сўради толибонлар етакчиси.

– У бобомдан қолган, мерос, – жавоб қайтарди Башир олмос худди ўзининг мулкидек хотиржам оҳангда.

– Шунинг учун ҳамиша ёнимда олиб юраман!

Мулла Умар олмосни томоша қилиб бўлгач, Башир-га юзланди:

– Қандай фазилатлари бор?

– У мени бевосита коинот билан боғлаб туради. Руҳий ва жисмоний куч ато этади. Нафис пушти ранги кўзга, юракка қувват беради, хавотир ва қўрқувларни йўқотади.

– Яна?

– Яшин уришдан сақлайди, хотирани мустаҳкамлайди.

– Яна?

– Менинг билганларим шу.

Бошқа пайтда бирор одам тошларга сиғиниб, уларни «илохий кучга эга» деб айтганда, Мулла Умар уни ўша захотиёқ даҳрийликда айблаб, жаллоднинг ихтиёрига топширган бўларди. Ҳозир Баширнинг сўзларини жимгина тинглади.

– Муҳимини айтмадинг, – деди толибонлар етакчиси бачканалашиб бораётган суҳбатга яқун яшаш мақсадида. – Бундай буюм жосусларни қочириш хислатига ҳам эга. Шу олмос деб сен бизга хиёнат қилдинг, ишончимизни оқламадинг, сотилдинг. Агар ҳақиқий жангчи бўлсанг, ўзингга-ўзинг жазо тайинла!

Террор ва диверсия ишлари бошлиғи Мулла Умар барча ишлардан хабардор эканлигини тушуниб етди. Далилий ашё Умарнинг қўлида, ўзини оқлашнинг зарурати йўқ. Қаршилик қиладиган бўлса, айбини тан олмаса, Мулла Умарнинг ғазабига учрашини, шаҳар марказида, оломон ичида бошини сиртмоққа илишини

яхши биларди. Лекин оломон олдида шармандали ҳолда ўлишни истамасди. «Бу хабарни ким Мулла Умарнинг қулоғига етказди? Ким кўрган ва эшитган бўлиши мумкин? Хонада ҳеч ким йўқ эди-ку. Балки турма но-зири тирик қолгандир. Йўқ, у ўлган, бир эмас иккита ўқ отилган унга. Бири қорнига, иккинчиси нақ юрагига санчилган. Хоин ким бўлиши мумкин?»

– Мени ўлдирмоқчимисиз? – сўради синиқ товушда бошини эгиб, чувалашиб кетган фикрларини жамлаб Башир.

– Сен бизга шарорат қилдинг! Сотқинга бериладиган бундан ортиқ жазо бўлиши мумкинми?

– Ҳаётимни сақлаб қолишнинг ҳеч қандай иложи йўқми, ҳазратим? – унинг овозида ялиниш ва ўтинч зуҳур эди.

– Биласан, мен сотқинларни ҳеч қачон кечирмаганман. Жазонинг бошқа енгил чорасини ҳам қўлламаганман, – Мулла Умар унга гўё дўстига насиҳат қилаётгандек секин ва ғазабсиз оҳангда гапирди.

Башир тақдирга тан беришга мажбурлигини чуқур хис этди. Ҳеч қандай ялиниш, илтижолар Мулла Умарнинг аҳдидан қайтаролмаслигини, қарорини бузиш мумкин эмаслигини тушуниб турарди.

– Қуролимни беришсин!

Мулла Умар жосуснинг мақсадини тушунди.

– Лекин бу иш ҳовлида бажарилгани маъқул. Қон томган жойда ибодат қилиб бўлмайди! Ташқарига чиққанингда соқчилар қуролингни беришади – деди.

– Шу пайтгача сизга садоқат билан хизмат қилдим, ҳазратим, – деди сўнгги илинж билан Башир гарчи Мулла Умар қарорини ўзгартирмаслигини тушунган бўлса-да. Унинг кўзлари аччиқ ёшга тўлганди. – Шунча йил қилган хизматим кичкинагина гуноҳимни ювишга арзимаслигини ўйлаб кўрмаган эканман.

Мулла Умар индамади. Хақиқатан ҳам у содиқ хизматкор эди. Саккиз йил давомида Мулла Умарнинг хизматини итдек содиқлик билан бажарди. У ўзнинг ғанимларидан эмас, Умарнинг душманларидан ўч олишни ўрнига қўйиб қўярди. Ҳеч ким, ҳатто энг тажрибали мутахассислар ҳам хаёлга келтириши мумкин бўлмаган жойларда қўпоровчилик ишларини қойилмақом қилиб амалга оширарди. Оломон жамланган жойларга, қаттиқ қўриқланадиган биноларга, амалдор ва мансабдорларнинг машиналарига устомонлик билан миналарни жойлаштириб чиқиб кетарди-ки, буни тажрибали ва ҳушёр тансоқчилар ҳам пайқамай қолишарди.

Башир Мулла Умар мамлакат тепасига келган дастлабки кунларда ўзини кўрсатди. Қурувчи-инженер бўлганлиги боис ер ости йўлларини яхши биларди. Ўттиз нафар Шоҳ Маъсуднинг синолари форга яшириниб, толибонларга қақшатгич зарбалар беришарди. Юзлаб толибонлар уларнинг қурбонига айланди. «Уларни қандай йўқотиш керак» деган савол саркардаларнинг бошини қотирарди. Башир Мулла Умарнинг топшириғи билан бу муаммони бир ўзи ечди. Анҳор сувини форга тўғрилади. Икки соат сув оқди. Аскарлар димиқиб, жасадлари сув юзига қалқиб чиқди. Шунда Мулла Умар Баширнинг топқирлигига тан берди ва диверсия ишлари бўйича ўзига ёрдамчи қилиб олди...

Соқчилар Баширни ташқарига олиб чиқишди. У қуриб қолган дарахт олдида тўхтади. Дарахтнинг шохлари тепадан тушаётган ёруғликни тўсиб турарди. Башир унинг йўғон, ғадир-будир танасига суянди. Соқчи Баширнинг қуролини қайтариб берди. Ҳовлида иккисидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Бироқ анча нарида, деразалар ортида уларни ўнлаб нигоҳлар кузатарди.

Соқчи тўппончани маҳкумнинг қўлига тутқазар экан овозини баландлатиб деди:

– Ичида бир дона ўқ бор, умид қиламанки, жонингизни қийнамайдиган ва иккинчи ўққа ҳожат қолдирмайдиган қилиб отасиз, – кейин паст овозда қўшиб қўйди, – сизнинг кирдикорларингиз ҳақида ҳазратимни Али Акмал хабардор қилди...

«Али Акмал»!

Баширнинг назарида ҳали пешонасига тирашга улгурмаган қуролдан ўқ учиб чиққандек, миясини паचाқлаб ташлагандек бўлди. Агар у шу ерда бўлганда, сира иккиланмай ягона ўқни унинг калласига жойлаган бўларди. Башир бундай хиёнатни бошқалардан кутса бўларди, аммо Али Акмалдан ҳеч кутмаганди.

– Агар ундан қасос олсангиз, руҳим шод бўларди, Жобир, – паст овозда шивирлади Башир. – Хонамдаги сейфда икки юз минг доллар бор. Калит машинамининг орқа ўриндиғида. Ҳозироқ бориб олинг!

– Буни албатта уddaлайман деб қасам ичаман, – пицирлади Жобир.

Алам ва изтиробларда юраги ўртаниб, вужуди титраб тўппончани пешонасига тираган Башир Жобирнинг сўзига ишонди ва айни пайтда ўша хоин Али Акмал жазосиз қолмаслигидан мамнун бўлгандек эди. Баширнинг қўлидаги тўппонча титрарди. Унинг табиатига қўрқоқлик ёт эди. Лекин ўзига ўлим ҳукми ўқилганда ва тўппончани пешонасига тираб турганда буни илк бор ҳис этди. Аллақаерда автоматларнинг овози янгради. Кейин гумбурлаган товуш қулоқларини батанг қилаёзди. «Бозор томонда отишма бошланди» ўйлади у ўзича. «Мени кечир, Парвардигорим». Бу унинг сўнги сўзи бўлди. Стволдан учиб чиққан ўқ терисини куйдириб миясига қадалди ва худди пармадек айланиб иккинчи томонидан суякни ўпириб чиқиб кетди. Баширнинг қўлидаги тўппонча оёғи остига тушди. Кейин ўзи гурсиллаб ерга қулади...

Деразадан боқиб турган ўн биринчи нигоҳ юзига фотиха тортди...

МОСКВА

Ниҳоят Кутузов ўзининг идораси билан боғланди. Икки ҳафтадан кўпроқ вақт давомида бедарак бўлиб кетгани боис раҳбарият ундан умидини узганди. Ўша тунда бўлиб ўтган отишма пайтида ҳар икки томондан кўплаб одамлар қурбон бўлганди. Жасадлар машиналарга юкланиб олиб кетилаётгани телевизорда ҳам кўрсатилганди. Москва «Кутузов отишма чоғида ҳалок бўлган» деган қарорда тўхтаганди. Уни излаш ва хабар кутиш фойдасиздек туюлганди. Ўтаётган кунлар бу шубҳанинг ҳақлигини исботларди. Агар чекист нафас олаётган бўлса, ҳар қандай шароитда ҳам алоқага чиқиши, ўзининг ҳолати тўғрисида маълумот жўнатиши шарт эди. Бўлим бошлиғининг қўлида анчагина маълумотлар жамланиб қолганди. Уларни бошлиғига етказиш мақсадида хонасига кирди. Бошлиқ шамоллаб, бир ҳафта касалхонада даволаниб бугун ишга қайтганди.

– Ўтган куни тунда Бошқирдистонлик фуқаро Москва марказида теракт содир қилишга уринаётган пайтда қўлга олинди. У экстримизмнинг янги ўчоғини очишга ҳаракат қилган. Ёнидан қўлбола портлатгичлар топилган, – ахборот берди қўлидаги жилдни очиб.

– Шериклари борми? – сўради Евдакимов.

– Дастлабки сўроқ жараёнида шериклари ҳақида ҳеч қандай маълумот ололмадик. Ходимларимиз унинг уйини тинтишганда «Макаров» тўпшончаси, ўқ-дорилар, қўлбола портлатгич мосламалари, шунингдек, радикал диний оқимга тарғиб қилувчи адабиётлар топилган.

– Бундай одамлар ёлғиз ҳаракат қилмайди. Атрофида шериклари бўлиши керак.

– Тергов-суриштирув ишлари давом этмоқда. Бунга аниқлик киритамиз, ўртоқ генерал! Экспертларнинг маълумотига қараганда, ҳозир мамлакатнинг 55 та ре-гионида экстремистик гуруҳ аъзолари фаолият олиб бораётганлиги аниқланган.

– Сабаблари таҳлил қилиндими?

– Ўргандик, ўртоқ генерал!

– Хўш?

– Биринчидан: четдан экстремистик ғояларни олиб ўтувчилар сони кўпаймоқда. Булар асосан хорижлик-лар.

– Улар қайси давлатлар орқали кириб келишмоқда?

– Асосан Тожикистон орқали. Афғон-тожик чегара-сининг катта қисми тоғли ҳудуд бўлгани сабабли, бу ерлар умуман назорат қилинмайди. Ҳарбий разведка-нинг берган маълумотига қараганда ҳозир бу жойлар-да 1,5 минг жангарилар ин қуриб олишган. Мухими, Тожикистон фуқаролари Россия ҳудудига бемалол ви-засиз кириб келишлари. Шу сабабли террорчилар че-гара чизикларидан муаммосиз мамлакатимиз ҳудудига ўтишмоқда. Маълумотларга қараганда, кейинги пайт-да ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари томонидан қўлга олинган жангариларнинг кўпи Афғонистондан ўтишгани, уларнинг қўлида Тожикистон фуқаролиги-ни тасдиқловчи паспорт бўлгани аниқланган. Қандай қилиб улар Тожикистон паспортини қўлга киритишга-ни ҳам маълум. Иккинчидан: мутахассисларнинг айти-шига қараганда, радикалларнинг мамлакат ҳудудига кириб келиши ўта хавфли. Улар ҳокимият тепасига ке-лишларини очикдан-очик айтишмоқда. Одамларни ўз томонларига оғдириш мақсадида ҳар ишга тайёрлар. «Ҳар қандай муаммоларни фақат шариат ҳукми билан ҳал этамиз» деб жар солишмоқда. Мамлакатдаги айрим камчиликлар, хусусан порахўрлик ва оғир жиноятлар-

нинг кўпайиши, халқнинг бу ҳолатларга нисбатан бўлган норозилиги айнан радикалчиларга қўл келмоқда.

– Бу уларнинг эски ашуласи. Порахўрлик, қотиллик каби оғир жиноятларни биздагига нисбатан ўзлари кўпроқ қилишади. Одамларнинг бошларини узиб ташлаш, дорга илиш айнан улардан чиққан. Ўзларининг қонунларини ўрнатишганда ҳам бу жазони бекор қилишмайди. Фақат одамларнинг кўзларига ўзларини покиза, беозор, ҳалол, ҳақиқатгўй кимсалар қилиб кўрсатишади.

– Уларнинг қонунлари ўрганилиб, таҳлил қилинганда кўп жазолар одамларни қийнаб, азоблаб ўлдириш билан боғлиқлиги аниқланди.

– Қўлга олинган радикаллар қайси давлатларда тайёргарликдан ўтишган?

– Ходимларимиз томонидан берилган маълумотларга қараганда, улар нафақат Афғонистонда, балки Саудия Арабистонидаги махсус лагерларда ҳам сабоқ олишган. Улар маҳаллий халқни телевизор кўришда айблашмоқда. Халқ ўртасида маст-аластлар, порахўрлар, оғир жиноятчилар сони ортиб бораётганини рўқач қилишмоқда. «Сизларнинг қонунларингиз ишламаяпти, бизнинг ўрта асрлардаги шариат қонунларимиз ҳамма учун баробар» деб жар солишмоқда.

– Яна қандай маълумотлар бор?

– Икки кун бурун Октябрск шаҳрида «Хизб-ут-Таҳрир» экстремистик гуруҳи аъзоларидан бир нечтаси милицияга қаршилиқ кўрсатган. Отишма чоғида улар қириб ташланди. Уларни бартараф этишда бронотехника ва ОМОН иштирок этди. Жангарилар етакчиси 44 ёшли Ингушетиялик Башар Плева Челябинск шаҳрида қўлга олинди. Челябинск ва Петровск йўналишининг 398-чақиримидаги Бирока шаҳарчасида 20 килограмм бомба топилиб, зарарсизлантирилди. Ўр-

мон ичидаги лагерда 5 нафар жангари йўқ қилинди. Айнан улар Перм шаҳар йўл ҳаракати хавфсизлиги постига ҳужум уюштиришганди. 18 ёшли кулинария техникуми талабаси Бадиков қўлида пичоқ билан Октябрск шаҳар ички ишлар бўлимига кириб келган ва милиция ходими Вильмир Миннихановнинг баданига пичоқ санчган. Йигитчанинг ёнидан кичкинагина мактуб топилган. Унда «Октябрскда ва бутун дунёда шариатнинг қонуни ҳукмронлик қилиши керак» деган ёзув бўлган. Октябрскдаги ходимларимиз халқаро террорчилик ҳаракати тўдасини фош қилдилар. Улардан 18 дон қўлбола бомба тортиб олинди.

– Яқин Шарқда қанча бошқирд жангарилар бор?

– 50 нафар. Сурияда эса 200 дан ортиқ. Улар дунёнинг бир қатор мамлакатларидан борган жангарилар билан жанговор тайёргарликдан ўтишмоқда. Ҳарбий разведка бошқармасидан олинган маълумотга кўра, уларнинг бир қисми йўқ қилиб ташланган. Суриядаги «Катаиб ал-Мухажирин» тўдасида айнан Бошқирдистондан борган экстеримистлар борлиги ҳақида ҳам маълумотлар олдик.

– Уларнинг сони қанча?

– Юздан ортиқ.

– Улар ичига одамларимиздан ташланганми?

– Бизнинг ташкилотимиздан киритилмаган, аммо ҳарбий разведканинг икки ходими борлиги маълум.

Генерал бир муддат жимликдан кейин бўлим бошлиғига юзланди:

– Кутузовдан хабар борми?

– Кеча алоқага чиқди.

– Узоқ вақт жим бўлиб кетганининг сабабини суриштирдингизми?

– Яраланибди.

– Ахволи оғирми?

– Унга қандайдир йигит ёрдам бериб, ҳаётини сақлаб қолибди.

– Маҳаллий халқ одамлариданми?

– Шахсини ҳозиргина аниқладик.

– Ким экан?

– Бўрон Аҳмедов. 1954 йилда Ўзбекистон Республикасида туғилган. 1977-79 йилларда чекланган совет қўшинлари таркибида хизматни Афғонистонда ўтаган. Генерал Крамаренконинг тилмочи бўлган. 1994 йилнинг охирида унинг топшириғи билан Афғонистонга ўтган ва мужоҳидлар қўлига асир тушган. Ўзбек разведкаси билан боғланган. Бир қатор муҳим операцияларни амалга оширган. Жумладан, жангариларнинг мақсадларини аниқлаб, ўзбек чекистларини хабардор қилиб турган. Бир ойча муқаддам Мулла Умарнинг шахсий топшириғи билан Чеченистонга ўтган.

– Мулла Умардек одамнинг ишончини қозониш ҳазилакам иш эмас. Умар унга қандай топшириқ берган бўлиши мумкин?

– Буниси ҳозирча ўзбек ҳамкасбларимизга ҳам маълум эмас. Улар ўз ходимларининг Чеченистонга қандай топшириқ билан ташланганидан беҳабар. У бошлиқларини бу ҳақда хабардор қилишга улгурмаган.

– Гапингиздан ўзбек разведкаси Бўроннинг айни пайтда Чеченистонда пайдо бўлиб қолганидан беҳабар, шундайми?

– Назаримда, Мулла Умар ўта муҳим топшириқ билан уни Чеченистонга жўнатган ва бу ҳақда унинг ўзини аввалдан хабардор қилмаган бўлиши керак.

– У бир ўзи ўтган деб ўйлайсизми?

– Ҳақиқатан ҳам толибонлар бошлиғининг топшириғи билан ўтган бўлса, ёлғиз жўнатишган. Ахир бундай ишлар махфий сақланади.

– Кимдир уни Чеченистонгача кузатиб борган ва чегара чизигида кутиб олган бўлиши керак. Ахир Грознийда Мулла Умарнинг одамлари керагидан ортиқ топилади.

– Шундай, аммо унинг қандай мақсадда ўтганини билишимиз керак.

– Муҳими, биз Мулла Умар томонидан берилган топшириқни аниқлашимиз керак. Кутузовга маълум қилинг, Бўроннинг қандай топшириқ олганини зудлик билан аниқласин!

– Тушунарли!

– Тошкент билан боғландингизми?

– Худди шундай, ўртоқ генерал!

– Улар қандай жавоб қилишди?

– «Ҳар қандай топшириқ биз орқали бажарилиши керак» деган таклифни ўртага ташлашмоқда.

– Таклифни инобатга олишга мажбурмиз. Улар ўз ходимларини икки томонлама ишлашини ёқтиришмайди. Кутузов биз томонимиздан берилган топшириқни қачон бажаришга киришиши ҳақида хабар бердими?

– У шу пайтгача чегарачиларимизга маълум бўлмаган ғордан ўқ отар қуролларини олиб ўтишга уринган толибонларнинг одамлари вертолётчиларимиз томонидан йўқ қилинганлигини маълум қилди. Назаримда, бу хабарни у Бўрондан олган бўлиши керак. Асирга олинган аскарларимизнинг қаерда сақланаётганлиги тўғрисида ҳозирча маълумот йўқ.

– Биз уларни зудлик билан қутқаришимиз керак. Адашмасам, уларнинг сони ҳозир икки юздан ортиқ. Кутузовга маълум қилинг, зудлик билан ҳарбий асирлар сақланаётган қамоқхонанинг қаердалигини аниқласин ва бизга аниқ координаталарни жўнатсин!

– Асирлар орасида беш нафар хорижлик мухбирлар, уч нафар экспертлар ҳам бор. Жангарилар уларни айғоқчиликда айблаб қамашган.

– Мамлакат раҳбари яқин кунлар ичида Грознийга ташриф буюради. Ельцин Грознийга борадиган бўлса, у ердаги вазиятдан ҳар соатда хабардор бўлиб туришимиз керак. Басаев давлат раҳбарининг Грознийга ташриф буюришига тиш-тирноғи билан қарши туради. Ҳарбий асирлар сақланаётган жойни аниқлаб, зудлик билан уларни озод қилишга мажбурмиз.

– Бу топшириқни Кутузов Бўрон билан маслаҳатлашиб амалга оширади. Нима бўлганда ҳам у жангарилар орасида. Асирларни қаерда сақланаётганлигини фақат у аниқлаши мумкин.

– Тошкентга маълум қилинг, ҳозирча бизнинг Бўронга берадиган муҳим топширигимиз айнан асирлар сақланаётган объектни аниқлаш! Уларнинг ҳам ўз одамларига етказиши мумкин бўлган топшириқлари бўлса олинг!

– Ҳозиргина Кобулдан янги маълумот олдик. Шевчук ўтган ҳафта Баширнинг маконига ошпаз бўлиб ишга жойлашганини хабар қилганди. Бугунги берган маълумотига кўра, у Баширнинг Айюбхон исмли соқчиси билан танишган. Ходимимизнинг маълум қилишича, Айюбхоннинг асли исми Сергей Васильевич Прохоров, 1956 йилда Москва шаҳри яқинидаги Елец қишлоғида туғилган. 1981 йили мужоҳидларга асир тушган. Уни Покистонга олиб ўтишган. Бу юртда беш йил яшаган. Покистон фуқаролигини олган. Махфий хизмат маҳкамалари уни Вазиристондаги жангарилар тайёрлайдиган лагерга ташлашган. 1995 йили эса Афғонистон фуқароси номига расмийлаштирилган паспорт билан Кобулга жўнатишган. Икки йил толибонлар сафида жангларда иштирок этган. Ҳозирда Баширнинг

соқчиларидан бири сифатида унинг идорасида хизмат қилмоқда.

– Бу маълумотларни Шевчук кимдан олган?

– Айюбхон ўзининг руслигини, юртига қайтмоқчи бўлганлигини унга маълум қилган.

– Нима сабабдан айнан бизнинг ходимимизга бу ҳақда оғиз очган? Унинг руслигини қаердан билган? Балки Шевчук қандайдир ҳаракатлари билан ўзини фош қилиб қўйгандир? Бекордан-бекорга у юртга қайтиш ҳақида гапирмайди. Шевчукка маълум қилинг: Айюбхон билан жуда эҳтиёткорлик билан алоқада бўлсин. Бирор хавф тувилгудек бўлса, орқага қайтсин. Биз у жўнатадиган маълумотга қўз тикиб ўтирибмиз. Ҳозир Айюбхоннинг ота-онаси, оиласи ҳақида маълумотларни йиғинг. Зарур бўлган пайтда унга чиқиш йўллари ишлаб чиқиш керак.

– Шевчукнинг хабарига кўра, кеча эрталаб Мулла Умарнинг одамлари Баширни ўз идорасидан тутиб кетишган. У Мулла Умарнинг ҳузурида ўзини отиб ўлдирган.

– Ишимиз чаппасига кетибди. Одамимиз Баширнинг ёнига жойлашган пайтда-я! Бу биз учун ўта катта йўқотиш. Энди Баширнинг ўрнига Умар кимнидир тайинлайди.

– Бўни Шевчук яхши тушунади. Вазиятни тез англаб етадиган ходим. Балки янги бошлиқ келгунча бирор йўлини ўйлаб топар.

– Ундан янги маълумот келгандан кейингина бир қарорга келамиз, – деди Евдакимов.

ТОШКЕНТ

Ходимлардан бирининг вафоти, иккинчисининг бедарак кетиши Маҳмудовни жиддий ташвишга солганди. Бўроннинг тақдири ҳамон жумбоқлигича қолганди. Қисмати билан боғлиқ бир қатор вариантлар ўрганилди, бироқ уларнинг бирортаси полковникнинг безовта юрагига таскин бера олмади. «Қандай кўнгилсизлик рўй берган бўлиши мумкин? Ўзини ўққа тутиб берадиган ландовурлардан эмас. Қалтис вазиятлардан чиқиб кетиш йўлини топади. Кенгашга аъзо бўлгандан кейин Эргашнинг унга бўлган муносабати кескин ўзгарганди. Ўзининг қонли ханжарини унга қарши ишлата олмасди. Бўронга заррача зиён етгудек бўлса, Башир тўда бошининг бошида қонли тегирмон тошини айлантиришини яхши тушунарди. Ёлғиз Баширгина Бўроннинг тақдирини бир томонга суриши мумкин. Бўрон эса ҳозирча унинг гашига тегадиган, кўнглида шубҳа уйғотадиган ишга қўл урмаган» хаёлидан ўтказди полковник.

Лагердан хабардор бўлиб туриш учун янги алоқачи топиш ва уни Афғонистонга ташлаш, тўда ичидаги вазиятлардан огоҳ бўлиб туриш лозим эди. Гарчи қўлида кам сонли жангарилар қолган бўлса-да, Эргашнинг нияти ҳали ўзгармаганди. Таслим бўлиши кераклигини, бундан буёғига ҳеч нарсага эриша олмаслигини тушунса-да, ҳомийларига ўзини кўрсатиш, шу йўл билан пул ишлаш мақсадида вақти-вақти билан чегара атрофидаги қишлоқларга ҳужум қилиб туриши, диверсия ишларидан сабоқ олган одамларини мамлакат ичига ташлаши мумкин эди. Юрт ичидаги тарафдорларининг, эски гумаштларининг барчаси асирга тушди деб бўлмасди. Қўлга олинганларнинг баъзилари «Биз хатомизни тушуниб етдик» деб кўз ёш тўкиб, тавба қилишган бўлишса-да, уларнинг орасида ҳали ҳам бир пайтлар Эргаш

томонидан миясига қуйилган манфур ғоялар таъсиридан чиқолмайдиганлари учраб турарди. Қилмишлари учун жавобгарликка тортилганлар орасида ҳам ғоялар таъсирида қарахт бўлиб юрганлар топиларди. Шундай бўлгач, хушёрлик ҳаводек зарур эди. Уларнинг олаётган нафасидан хабардор бўлиб турилмаса, яна эски тегирмонларига сув қуйишни давом эттиришлари мумкин эди. Эргаш қамалган ва бурчак-бурчакларда писиб юрган одамларидан фойдаланиш мақсадида ўз одамларини уларнинг олдига жўнатмаслигига биров қафолат бера олмасди.

Маҳмудовнинг ёлғиз умиди Ғафурдан эди. Гарчи у Эргашнинг лагерига қайтиб боролмаса-да, яқинларини ишга солиб, лагер ичидаги воқеалардан хабардор бўлиб туриши мумкинлигини ўйлаганди. Полковник дастлабки суҳбат чоғида унинг аввалги жинойтлари учун енгиллик яратиб беришга қафолат берган бўлса-да, «Эргашдан ўч олиб, кейин сиз билан боғланаман» деб суҳбатлашишни истамаганди. Қўлдошалининг жасадини олиб ўтиш учун жўнатган одамлари орқали ҳам ўз таклифини билдирмоқчи бўлганди, бироқ Ғафур улар билан учрашишни хоҳламади. Маҳмудовнинг қоронғи дилини ёритган нарса шу бўлди-ки, у алдамади, хиёнат қилмади. Жасаднинг тепасида ходимлар етиб боргунча турди. Шунинг ўзи унга бўлган ишончни кучайтирди.

Мана, орадан бир неча кун ўтди. Полковник Ғафурнинг алоқа воситасига бир неча бор қўнғироқ қилиб кўрди. Бироқ телефон ўчирилганди. Маҳмудов унинг алоқага чиқишини кутишдан ўзга чораси қолмаганлигини тушунди.

Маҳмудов Ғафур билан алоқага чиқиш тизимини ишлаб чиқаётган бир пайтда марказ иккита муҳим маълумотни юборди. Уларнинг иккиси ҳам полковникка тегишли эди. Биринчиси Башир Мулла Умар томо-

нидан хоинликда айбланиб, отиб ўлдирилгани бўлса, иккинчиси Дэвид машинаси билан портлаб кетганлиги ҳақида эди. Полковникнинг назарида ҳар икки жосуснинг ўлими шунчаки тасодиф эмасди. Уларнинг изига кимдир тушган, ёки бошлиқларининг ғазабига учраган.

Эшик тақиллаб, ичкарига майор Кенжаев кириб келди.

– Ҳозиргина янги маълумот олдик, – деди у полковникнинг олдидаги курсига ўтирар экан.

– Афғонистонданми? – сергак тортиб сўради Маҳмудов.

– Россиядаги ҳамкасбларимиз жўнатишибди.

Полковник руслар Бўрон билан қизиқиб қолишганидан хабардор эди.

– Қандай янгилик экан?

– Русларнинг ходими Бўронни Чеченистонда учратибди...

– Чеченистонда?

– Шундай, ўртоқ полковник.

– Қизиқ...

– Отишма чоғида рус чекистларидан бирининг ҳаётини сақлаб қолганмиш.

– Бизнинг одамимиз эканлигини улар қаердан билибди?

– Улар Бўрон тўғрисида аниқ маълумотга эга эмас. Фақат ўзбек эканлигини фараз қилишмоқда. Шунинг учун унинг шахси ҳақида биздан маълумот сўрашмоқда.

– Қизиқ. Бўрон қандай мақсадда Чеченистонга ўтиб қолган бўлиши мумкин?

– Назаримда толибонлар етакчисидан жиддий топшириқ олган бўлиши мумкин.

– Топшириқ олганда бизни хабардор қилган бўларди.

– Алоқага чиқишга улгуролмагандир...

– Бўлиши мумкин, аммо Мулла Умар у ерга фақат ўзининг ўта садоқатли ва ишончли одамларинигина жўнатади. Жангарилар қаторида бориши мумкин эмас.

– Жўнатган сўнги маълумотида Башир уни Мулла Умарга рўпара қилмоқчи бўлганлигини хабар қилганди.

– Қизик, улар орасида қандай мавзуда суҳбат кетган бўлиши мумкин? Кенгаш тарқади, аъзолари ўлди. Мулла Умар Бўрондан қандай мақсадда фойдаланмоқчи?

– Тахминимча, Мулла Умар одамимизни жангариларга қўшиб жўнатган бўлиши мумкин, – фикр билдирди майор.

– Жангариларнинг деярли ҳаммаси катта бойликлар эвазига Чеченистонга ўтишади. Улар бир қатор мамлакатларнинг яширин полигонларида йиллаб махсус тайёргарликдан ўтишган. Бўрон эса ҳеч қандай тайёргарликдан ўтмаган. Буни толибонлар етакчиси яхши билади. Қолаверса, у Бўронни Чеченистонга ўқ отиш учун эмас, балки шахсий манфаатларини кўзлаб юборган бўлиши ҳақиқатга яқинроқ.

– Мен икки ой ичида Бўрондан олинган маълумотларни таҳлил қилиб чиқдим. Зелимхон билан Мулла Умар ўртасидаги учрашув менинг эътиборимни кўпроқ жалб қилди. Учрашувда толибонлар катта миқдорда қурол-яроғ билан бирга қорадори жўнатишга ваъда берган.

– Учрашувнинг бўлиб ўтганига бугун бир ой бўлди.

– Демак, қурол ва қорадори йўлга чиққан. Бўрон ўзининг сўнги маълумотини юборганига ҳам бир ой бўлди. Назаримда, Мулла Умар қурол ва қорадори олиб ўтган одамларига қўшиб Бўронни Чеченистонга жўнатган.

– Афсуски, улар ёрдан ўтишаётганда рус вертолётлари кириш ва чиқиш йўллари порлатиб ташлаган. Ўнлаб одамлар ёр ичида абадий қолиб кетишган.

– Унда нега Бўрон тирик? Қандай қилиб Зелимхоннинг одамлари билан учрашган?

– Ҳа, ҳақиқатан ҳам бу саволларга аниқ жавоб топиш муаммо.

– Балки унинг Чеченистонда юриши биз учун муҳим эмасдир?

– Бундай қарорга келишингизга қаршиман, – деди полковник эътироз билдириб. – Террорчилар фақат бизнинг эмас, балки дунёдаги эрксевар, тинчликсевар мамлакатларнинг душмани. Улар истаган пайтда, исталган давлатга тажовуз қилишлари, истаган жойларида қўпоровчиликни амалга оширишлари мумкин. Улар бор экан, биз ҳам, руслар ҳам, америкаликлар ҳам хотиржам яшай олмайди. Чеченистон биздан бир неча минг чақирим йироқда бўлса-да, у ердаги жангариларнинг қандай нафас олаётганлигини, нимадан озиқланаётганлигини билишимиз керак. Улар эртага бу ерда ўзларининг мудҳиш ишларини амалга оширмайди деб ҳеч ким кафолат бера олмайди. Биз ҳар қандай агрессияга, ҳар қандай тажовузкорликка қарши тайёр турмоғимиз керак. Бу бизнинг бурчимиз. Бўрон у ерда экан, албатта бизни қизиқтирган айрим нарсаларга жавоб топишимизга тўғри келади. Агар ёдингизда бўлса, 1993 йилда Марказий Осиёдан, шу жумладан бизнинг юртимиздан ўнлаб жангарилар алдов йўли билан у ерга бориб қолишган. Айримларининг шахси, мақсади ҳозиргача бизга маълум эмас. Бўрондан улар ҳақида маълумот кутамиз.

– Русларнинг хабар беришича, Амирий ҳам вафот этган. Ўлимидан аввал туркиялик Баққол исмли миллатчини ҳузурига чақиртирган. Кенгаш ҳужжатларини унга топширган. Баққол ўша пайтнинг ўзидаёқ Афғонистонга учган. У ерда Башир билан учрашган. Кенгаш ишини қайтадан кўриб чиқиш масаласини

муҳокама қилишган. Русларнинг маълум қилишича, Баққол икки йил муққадам Хаттоб билан алоқага чиқиб, бир миллион доллар эвазига Чеченистонда жангарилар тайёрлайдиган махсус лагер ташкил этишни илтимос қилган. Ҳозир йигирма нафар йигит шу лагерда жанговор тайёргарликдан ўтишмоқда. Баққол уларни «Кулранг бўрилар» деб номлаган. У «Кулранг бўрилар»ни ўз манфаати йўлида исталган мамлакатга ташлаши мумкин. Башир «Ҳозир Мулла Умар танг аҳволда, аскарлари шаҳар ва қишлоқларни ташлаб чекинишмоқда. Агар сиз ҳазратга ўн дона «Град»ни Тожикистондаги рус ҳарбийларидан олиб, чегарадан ўтказиб берсангиз, ҳазратим умр бўйи сиздан миннатдор бўларди ва одамларингиз учун мамлакатнинг истаган жойидан лагер учун жой ажратиб берарди» деб айтган. Баққол таклифни қабул қилган. Сухбат давомида Башир Бўроннинг номини ҳам тилга олиб ўтган.

– Қизиқ, биз ўйин ниҳоясига етмоқда деб ўйлаб адашган эканмиз. Баққол Бўронга бежиз қизиқиб қолмаган. Уни ўз манфаати йўлида ишлатмоқчи шекилли.

– Бўроннинг ҳаёти хавф остида. Уни тезроқ чақириб олишимиз керак.

– Бироқ «Кулранг бўрилар» мени ташвишлантириб қўйди. Қандай мақсадда уларга бундай ном берилган? Улар Афғонистонга бежиз ташланмайди. Баққол нималарнидир кутмоқда. Балки уларни Эргашнинг йигитлари ичига ташлар.

– Лекин Башир ўлди.

– Тушунарли.

– Баққол ҳақида бизда маълумот борми?

– Туркиядаги резидентимиздан ҳозиргина олдик.

Майор жилд ичидан бир варақ қоғоз олди:

МАЪЛУМОТНОМА

– Баққол Ризо Омон ўғли. 1946 йилда Туркиянинг Измир шаҳрида савдогар оиласида таваллуд топган. 1965-67 йиллари АҚШда молия ва иқтисод йўналиши бўйича таълим олган. 1970 йилдан 1978 йилгача савдо-тижорат ишлари билан шуғулланади. 1978 йили отаси вафот этади. У ўзлига Саудия Арабистони ва Швейцария банкларида жами 978 миллион доллар маблағни, бешта давлатдаги дўконларини, иккита кичик заводини мерос қолдиради. 1986 йил Баққол Дубай шаҳрида бўлиб ўтган хориждаги туркий халқларнинг анжуманида иштирок этади. Амирий билан шу ерда танишади. Сиёсат майдонига айнан шу одамнинг таъсири остида кириб қолади. 1989 йили улар яна Туркияда учрашишади. Баққол сармоясининг ярмини кенгаш жамғармасига киритиш таклифини билдиради. Бироқ Чегечи розилик билдирмайди. 1990, 1992, 1994 йилларда улар Дубай ва Истанбул шаҳарларида учрашишади.

– Баққол Башир билан илгари ҳам учрашганми?

– 1993 ва 1996 йилларда Туркияда ва Покистонда кўришишган.

– Демак, улар эски кадрдон. Башир унинг каттагина сармоя эгаси эканлигини билади.

– Шундай.

– Кашмирий билан муносабати дурустми?

– Биздаги маълумотларда уларнинг учрашишгани қайд этилмаган. Шундай бўлса-да, Кашмирий Баққолнинг катта мулк эгаси эканлигидан хабардор.

– Башир ўлди. Баққол қандай қилиб бўлмасин, Мулла Умарнинг ишончига киришга, унинг топширигини бажаришга ҳаракат қилади. Бунинг учун Кашмирийга

чиқади. «Град» операциясига албатта Кашмирий раҳбарлик қилади.

– Баширнинг вафоти Баққолнинг қулоғига етиб борган. Энди унинг ягона ва ишончли одами Кашмирий бўлади. Улар тез кунлар ичида учрашишади, «Град» операциясини амалга ошириш режасини ҳамкорликда ишлаб чиқишади. Бироқ бу учрашув қачон ва қаерда бўлади?

Маҳмудовнинг жиддий ташвишга тушгани унинг сўзларидан билиниб турарди.

– Баққол энди Афғонистонга қайтиб ўтмаслиги мумкин. Улар музокараларни алоқачи орқали давом эттиришади.

– Фикрингизда жон бор. Биз қандай қилиб бўлмасин, ўша алоқачини топишимиз керак. У бизга Амирийнинг Афғонистонга яширган қуролларини топишда ёрдам бериши мумкин.

– Учрашувда Бўроннинг номи кўп бор тилга олинган. Балки ундан фойдаланишар?

– Бўронни Чеченистондан чақириб олишга Мулла Умар розилик бермайди.

– Балки Фафур ёрдам берар, – таклиф киритди Кенжаев.

– Унинг бутун фикр-ёди Мирзааҳмадни тутишда. У билан ҳисоб-китоб қилмагунча бизнинг топшириқларимизни бажармайди. Қолаверса, у ишончимизни қозонгани ҳам йўқ! Мен у билан тезроқ алоқага чиқишни истаيمان. Қодирнинг тақдири фақат унгагина маълум. Биз тезроқ Бўрон билан алоқага чиқишимиз керак. У билан гаплашиб олганимиздан кейин бу ишларни бажаришга йўлак очамиз. Ҳозир бизнинг олдимизда ўта муҳим иш турибди, – деди полковник майорга юзлашиб.

– Эшитаман!

– Бўроннинг ўглининг тақдири ҳақида ўйлаб кўришимиз керак. Менимча, у Афғонистонга қайтиб ўтмаса керак. Шунинг учун фарзандини Ватанга қайтаришимизга тўғри келади. Бу сиз билан бизнинг инсонпарварлик бурчимиз!

– Бу ишда ҳарбий разведка бошқармаси ёрдам берар?

– Йўқ, ўзимиз уддалаймиз!

– Ўғли яшаётган жой бизга маълум эмас-ку?

– Бўрон фарзанди яшаб турган қишлоқни яхшилаб тушунтирганди менга. Муҳими, чегарадан ўтадиган одам топиш.

– Ўзимизда форс ва афғон тилларини яхши биладиган ходимлар йўқ. Биргина Сайдалиев бор эди, ҳозир у касалхонада. Балки марказдан ёрдам сўрармиз.

Маҳмудов бош чайқади. У бир муддат жим қолди. Кейин бошини кўтариб, майорнинг қўзларига тикилди. Кенжаев бошлиқнинг муҳим гап айтишга чоғланганини сизди.

– Бизда шундай ходим топилади, – деди ишонч билан.

– Ким экан? – майорнинг юзида ажабланиш аломатлари зоҳир эди.

– Катта лейтенант Сабина Раҳмонова!

– Ахир у...

– Чигал вазиятларда аёллар қўл келади.

– Тўғри, у тилни билади, аммо чегарадан ўтишга тайёр эмас.

– Бир ҳафта муддат ичида ўзингиз тайёрлайсиз!

– Москвага қандай жавоб хати жўнатайлик?

– Бўрон энди бизга иш беради. Тайинланг, уларнинг ходими Бўрон билан алоқани давом эттирсин. Қандай топшириқ билан Чеченистонга борганини бизга маълум қилсин. «Кулранг бўрилар» жойлашган координатларни, уларнинг исми шарифларини, туғилган жойларини ва қачон Афғонистонга ўтишларини аниқласин!

– Тушунарли.
Кенжаев ўрнидан турди...

КОБУЛ

Дэвид ёнидаги олмосни Баширга бериб, унинг зулмидан осонгина қутулдим деб ўйлаган бўлса-да, юрагига қишнинг қахридан қаттиқ совуқ соя тушганди. Дукиллаб тепаётган юраги уни қутилиши мумкин бўлган даҳшатли хатарлардан огоҳ этарди. Башир бўлиб ўтган ишларни ўз раҳнамоларига айтмаслиги мумкин-дир, аммо бошлиқлари Фафурнинг ишлари ҳақида кунора маълумот сўраб турибди. Бунга қандай баҳона топиш мумкин? Уни қўлдан чиқариб юбориш мутлақо мумкин эмас. Москвадаги қамоқдан чиқариш, Венага жўнатиш ва яна Афғонистонга қайтариш учун ҳазилакам маблағ сарф қилиндими? Қанчадан-қанча ходимлар уни озод қилиш учун ойлаб киприк қоқмай режалар ишлаб чиқишди. Уни Эргашнинг ўрнида қолдириш, кейинчалик унинг чаптаст қўли билан режалаштирилган муҳим лойиҳаларни амалга оширишга Дэвиднинг раҳбарлари катта умид боғлашганди. Бахтга қарши, Фафурнинг ўзбек разведкасига алоқадор деб тахмин қилинган жосусни ҳам бирга олиб кетиши шу тизимда ишлаётган ходимлар учун мудҳиш хато эди. Шундай бўлгач, бу ишни ҳеч қачон, ҳеч нарса билан беркитиб бўлмайди. Баширга пора бериб, ундан мадад кутгандан кўра, бўлиб ўтган воқеадан бошлиқларини хабардор қилганида, балки улар бирор маслаҳат берган ёки йўл кўрсатишган бўлармиди? Энди у ўзининг йўл қўйган хатоларидан виждони қийнала бошлади.

«Эсиз олмосим».

«Фафурнинг ўзи разведкага алоқадор эмасми? Ҳарбийлар уни Эргашнинг ишончига кириш, бу ердаги

вазиятдан хабардор бўлиб туриш мақсадида Афғонистонга ташлашмадимикин? Тўдабошининг, кейин бу ердагиларнинг ишончини осонгина қозонди. Ўлимга маҳкум этилиши, четга қочиши аввалдан режалаштирилган сценарий асосида ташкил этилмаганми? Москвадаги турмадан қочишига балки руслар имконият яратиб беришгандир? Нима қилганда ҳам, Фафур ҳаммани лақиллатди.

«Энди нима бўлади? Шу ҳақда ўйлашим керак».

Дэвид эртанги кунни кўз олдига келтирганда бадани қалтираб, боши енгил айлангандек бўлди. Ҳеч қандай сабаб трибуналнинг темир панжара ортидаги совуқ ва суякларга ботадиган қора курсисига ўтиришдан сақлаб қололмаслиги икки карра иккиннинг жавобидек аён эди унга. Суд Дэвидни камида ўттиз йилга озодликдан маҳрум этади. Ҳеч қандай амнистия тегмайди. Жазони мамлакатнинг четидаги ит бормас, совуқ жойлардаги офир колониялардан бирида, якка камерада ўтказди. Ўттиз йил. Бу узоқ муддат. Ҳар қандай матонатли одамни танҳолик адо қилади. Каламушдек ичини кемиради. Қайтиб уйига келишига ҳам кафолат йўқ. Келганда ҳам ўпкаси тугаб, соғлигини йўқотиб, бели букчайиб ҳеч нарсага ярамайдиган, эрта-индин келиши муқаррар бўлган ажалини кутиб яшайдиган ҳолда қайтади... Бундай даҳшатли ўйлар Дэвиднинг юрагини пичоқ мисоли тиларди. Қамоқхонанинг тор, зах, нимқоронғи хужраси, деворларига ўрнашиб қолган кўнгилни беҳузур қилгувчи ачимсиқ хиди, пол остидан чиқадиган бурга ва қон сўрувчи каналар – буларнинг барчаси кўз ўнгида жонланди.

– Йўқ, мен ўлишни, умримни қамоқхонада ўтказишни истамайман. Мен инсон бўлиб дунёга келганман, бир кун бўлсада озодликда яшашим ва шу озодликда ҳаётга кулиб боқиб жон беришим керак!

Дэвид шундай қарорга келди. «Бироқ хурликда яшаш учун нима қилмоқ керак?» деган савол яна уни хаёлларнинг чуқур гирдобига фарқ айлади. «Бу ерда қолиш керак эмас, тезроқ қочиб керак».

Шу пайтда Дэвиднинг ён телефони жиринглаб қолиб, хаёлини тўзатиб юборди. Қўнғироқ қилаётган бошлиғи Петрсон эди.

– Қайдасан? – сўради у одатдагидек қўпол оҳангда.

Дэвиднинг оёғида қалтироқ турди.

– Ҳар доимги жойимданман, сэр! – жавоб қайтарди.

– Зудлик билан хузуримга етиб кел!

– Тинчликми, сэр?

– Зарур иш чиқиб қолди.

– Ҳозир бандман. Тушдан кейин ўтсам бўладими?

– Ўша зарур ишларингни йиғиштир!

Дэвиднинг юраги бошлиғининг бежиз чақирмаётганини сезиб увишиб кетди. Қандайдир сўзлар билан унинг мақсадини билишни истади.

– Башир билан учрашмоқчи эдим, сэр...

– Башир билан? – Гўшакдан Петрсоннинг хуштак чалгани эшитилди, – сенинг янгиликлардан хабаринг йўқми дейман?

Дэвиднинг юраги шув этди.

– Қандай янгилик экан? – сўради тили тутилиб.

– Мулла Умарнинг одамлари яқинда Баширни тутиб кетишибди. Башир унинг маконида ўзини ўзи отиб ташлабди.

– Бўлиши мумкин эмас, ахир...

– Бу мамлакатда ҳамма нарса бўлиши мумкин. Ахир бу ўлкани Афғонистон дейдилар. Қисқаси тезроқ етиб кел!

«Бари тамом» ўйлади телефонни ўчириб қўяр экан Дэвид, «Баширни тутиб кетишганидан хабар топшибдими, демак, бу ишда менинг қўлим борлиги аниқланган. Мулла Умар уни сўроқ қилган. Миясидаги барча

фикрларни суғуриб олган. Балки Мулла Умарнинг одамлари кечаги воқеалар хусусида Петрсонни ҳам хабардор қилишгандир. Уни қутилмаганда йўқлаб қолиши бежиз эмас. Қандайдир сир бор!».

Дэвид қочишга қарор қилди. Бироқ қаерга? Ким унга бошпана беради? Қутилмаганда унинг хаёлига Британия разведкасининг ходими, эски таниши Вейвсер келди. У билан муҳим маълумотларни алмашиш жараёнида танишиб олганди. Унинг Афғонистондан чиқиб кетишига ва бирор давлатдан бошпана топишига фақат угина кўмаклашиши мумкин. Петрсонга ниманидир баҳона қилиши керак. Бормаса баттар шубҳаланади. Дэвид хаёлига келган ишни амалга ошириш учун машина рулини шаҳар бозорига бурди.

Бу ерда қурулларнинг барча турлари каби портловчи мосламаларни истаганча топиш мумкин эди. У оломон орасидан ўтиб, қурул-яроғ сотиладиган бозорга ўтди. Савдогарлар хорижликларни тезда ажратиб олишар ва уларнинг пулларини олиш мақсадида ўраб олишарди. Бундай одамлар қурул олишдан кўра сотиш учун келишарди. Дэвид қурулфурушлар даврасига тушиб қолди.

– Сотадиган қурулингиз борми? – сўради уни ўраб олган савдогарлардан бири инглиз тилида.

– Мен ҳеч нарса сотмоқчи эмасман. – жавоб қилди Дэвид.

– Унда харид қиласизми, сэр? Сизга қанақасидан керак? Бизда русларнинг барча қуруллари бор. Инглиз тўппончалари ҳам топилади.

– Нима десамикин... мен қурул олмоқчи эмасман, – деди шовқиндан қулоқлари шанғиллаб кетган Дэвид қўлларини елкаси баробар кўтариб. Унинг сўзларини эшитган айрим қурулфурушлар тарқаб кетди. Дэвид ёнида қолган қурулфурушга паст овозда деди:

– Менга портловчи мослама керак.

– Топилади, сэр, – у бир оз жонланди. Бозорда улар ажнабийлардан куролларни ўн, йигирма баробар арзонга олишса, сотиш чоғида устига ҳатто эллик баробардан ҳам кўпроқ устама кўйиб пуллашарди. Савдогарнинг катта даромад топишга кўзи етди. Овозини шериклари эшитиб қолмаслиги учун пастлатиб сўради:

– Қанақасидан керак сизга, сэр?

– Механизмли мина.

– Топамиз, сэр

– Инглизларникими?

– Йўқ, хитойларники...

– Ишонч йўқ...

– Инглизларники қиммат туради.

– Қанча?

– Минг доллар. Русларники ҳам бор. Бир чақирим олисдан туриб бошқарилади.

– Қанчага берасиз?

– Икки минг доллар, ўта ишончли, сэр. У билан ҳар қандай мақсадингизга эришасиз!

Дэвид русларнинг минаси ҳеч қачон панд бермаслигини биларди. Ўшани олишга қарор қилди.

– Мен сизга бир ярим минг доллар бераман, қолганига ўзимнинг икки стволли, ўттиз олтинчи калибрли тўппончамни қолдираман!

– Бизда бундай тўппончаларнинг харидори кам, сэр. Лекин уни уч юз долларга олиб қоламан.

– Балки беш юз долларга олиб қоларсиз? Бу арзимас чойчақадек гап.

– Инглиз тўппончаларини бизда у қадар ёқтиришмайди.

Дэвид тортишиб ўтиришни истамади. Иккисининг ўртасида бўлиб ўтаётган мулоқот қулоқларига чалинган савдогарлар яна уларни ўраб олишаётганди.

– Яхши, уч юз долларга бичамиз, қолганига нақд пул тўлайман, юринг, четроққа чиқайлик.

Улар гавжум бозордан йироқлашишди ва одамлардан холи бўлган жойга ўтишди. Дэвид ёнидан бир минг еттиз юз доллар чиқариб, уни тўппончасига қўшиб савдогарга узатди. Қурулфуруш чакмонининг тугмаларини ечди. Унинг белига ўнлаб портлатгич мосламалар жойланганди. Чакмоннинг ички чўнтакларидан ўндан зиёд ўқ отар қуруллари кўриниб турарди. Савдогар белидаги портловчи мосламалардан бирини олиб Дэвидга узатди. Бу русларнинг яқинда ишлаб чиқарилган, узоқдан портлатишга мослаштирилган минаси эди. Дэвид бундай мосламани илгари ишлатиб кўрмаган бўлса-да, дўстларидан унинг таърифини кўп эшитганди.

Дэвид зудлик билан бозорни тарк этди. Машинасига ўтириб, бозордан узоқлашди. Одамлар унчалик гавжум бўлмаган ошхона олдида тўхтади. Машинадан тушиб, кузов остига минани жойлаштирди. Шу пайт телефони яна тилга кирди. Кўнғироқ қилаётган Петрсон эди.

– Нима бало, нега шу пайтгача етиб келмаяпсан? – ўшқирди Петрсон.

– Овқатландим сэр. Ҳозир йўлга чиқаман!

– Жин урсин сени! Қаердасан?

– Бозор олдидаги ошхонадаман, сэр.

Петрсоннинг йўғон овозидан қандайдир таҳликанинг иси келарди. «Унинг кўнғироқ қилгани айни муддао бўлди» ўйлади жосус. Одамлар йўлдан тинимсиз ўтиб турарди. Уларнинг кўпи ёш болалар эди. «Бу ерда режани амалга ошириб бўлмайди» ўйлади Дэвид ва машинани юргизди. Ҳали ошхонадан узоқлашмаган пайтда бошига катта салла ўраган, хомсемиз кимса қўл кўтарди. Унинг қиёфаси судхўрларга ўхшаб кетарди.

– Мени карвонсаройга ташлаб ўтсанг, – деди ўзининг тилида. Унинг овозидан қўпол, тўнг одамлиги сезилиб турарди.

Карвонсарой бу ердан ўн чақиримча нарида эди. Дэвид унга олдинги ўриндикдан жой кўрсатди:

– Марҳамат, ўтиринг.

Уч чақиримча юришгач Дэвид машинасининг тор-мозини босди. Гавжум бозор анча олисда қолганди. Бу ерда деярли одамлар кўринмасди. Гоҳ-гоҳ машиналар ўтиб турарди. Йўловчи шубҳалангандек унга қаради.

– Нега тўхтадинг?

– Радиатор қизиб кетди, сув қуйиб олай, – деди қўлига челакни олиб, – сиз дамингизни олиб ўтириб туринг.

– Тезроқ кимирла, мени дўстларим кутишмоқда!

– Беш дақиқа.

Дэвид сув идишни қўлига олиб пастлик томон чопкиллаб кетди. Шу ерда Кобул дарёси сувнинг бир қисмини кичкинагина каналга қуярди. Дэвид пастликка тушганда ортига қаради ва судхўр ўз жойида ястаниб ўтирганини кўрди. Ёнидан пульта чиқарди.

– Ўзинг кечиргин, Раббим!

Жосус чўқиниб, тугмачани босди.

Қулоқларнинг пардасини тешиб юборгудек гумбурлаган овоз келди. Дэвид бошини кўтарганида қип-қизил аланга ичида қолган машинаси том баробар баландликдан пастга қараб тушаётганди. Ерга тушганда яна гумбурлаган товуш янгради. Бироқ у аввалгисидан анча кучсиз эди. Атрофга олов сачради. Анча нарида келаётган машиналар тўхтаб қолди.

– Алвидо, Петрсон. Умид қиламанки, машинамда портлаб кетганим ҳақидаги ёқимли хабар сени хушнуд этади ва бу ҳақда бошлиқларингни хабардор қиласан!

Дэвид ўзини сувга ташлади ва эни ўн беш қадам келадиган каналдан сузиб ўтди. Қирғоқда уни кўздан яширадиган тошлар, дарахтзорлар бор эди.

ИСТАНБУЛ

Баққолнинг бир финжон қаҳвасини ичиб, сирли суҳбатидан кўнгли тўлиб ташқарига чиққан Мустафо кўлидаги кичкинагина таёқчасини айлантириб, йўлакчадан уйи томон кетиб борарди. Унинг хурсандлигини ва хаёлидан ширин уйлар кечаётганлигини чехрасидан билса бўларди. Бу қадар мамнун бўлишининг боисини тушуниш мумкин эди. Бир ой муқаддам инглиз махфий хизмат идорасининг Истанбулдаги агенти Лу билан учрашиб, айнан Чегечи режалаштирган жамиятнинг собиқ ходимлари ҳақида суҳбатлашишган ва бу мулоқотда ким кенгашнинг янги раиси этиб тайинланишини ўзаро муҳокама қилишганди. Мустафо раислик Баширнинг чекига тушишини башорат қилган бўлса, Лу бу лавозимга четдан бири келишига ишонганди. Ҳар иккисининг башорати ҳозирги кунга қадар ўз тасдигини тополмаганди. Бу шунчаки тортишув бўлса-да, Лунинг бу музокарадан кўзлаган яширин мақсади борлигини Мустафо хаёлига келтирмаганди. Ҳазил-хузул гаплар орқали ўша кунги учрашув чоғида Лу кенгаш ичига Мустафонинг кириши кераклигини шунчаки айтиб ўтгандек бўлди. Аслида шунчаки деб айтган бизнинг ушбу сўзимиз замирида катта умид ва улкан режалар яширинганди. Бунинг учун Мустафога Амирийдек қудратли шахснинг ҳузурига кириши учун ҳеч ким йўлак очиб беролмасди. Аниқроқ айтадиган бўлсак, Мустафо кенгашга аъзо бўлиши лозим эди. Бироқ Мустафо Чегечи билан яхшигина муносабатда бўлса-да, кенгашга аъзо қилишини сўрай олмасди. Таклиф айнан Чегечидан чиқишини кутарди. Назарида, Чегечи уни ҳамма томондан синаб кўраётгандек туюларди. Фурсатни интиқлик ила кутаётганда Чегечи, кейин эса бошқалар сирли равишда ҳалок бўлишди. Муста-

фонинг уч йилдан буён кутаётган орзулари саробга айланди. Бироқ у умидсизликка тушмади. Янги раиснинг тайинланишини кутишга қарор қилди. Бироқ у Мустафони ёнига йўлатадими – йўқми – буни олдиндан айтиш амри маҳол эди. У яна тўр ичига тушиб қолди. Юрагидаги истак хаёлидан кўтарилмади. Илгаригидан кўпроқ ўйлай бошлади. Лу ора-сира сим қоқиб, Мустафонинг юрагидаги оғриқни янгилаб қўярди:

«Аъзо бўлсангиз яхши бўларди».

Ниҳоят Мустафонинг кўнгил осмонида қуёш чарақлади. Яқин танишларидан бири бўлган Баққол унга кўнғироқ қилиб, кенгашни бошқариш ўз чекига тушганини, Башир билан учрашиб келганлигини айтди. Бу янгилик Мустафонинг ҳувиллаб қолган қалбига қувончлар олиб кирди.

Бўлиб ўтган суҳбатни хотирлаб, йўлакда гўё ўзидан бошқа одам йўқдек, тарвақай қадамлар билан кетиб бораётган Мустафо бундан бу ёнига Баққол унинг маслаҳатларига ҳамиша муҳтожлик сезишидан, қолаверса, «Град» операциясига ёрдам беришидан умидвор бўлганидан ич-ичидан қувониб, юраги гурсиллаб қаттиқ урарди. У ора-сира чўнтагидаги қўл телефонини ушлаб ҳам кўрди. Луга кўнғироқ қилишни ва бу хушxabарни унга тезроқ етказишни хоҳларди. Қувончдан кўзлари ёнган Мустафо атрофга боқар, ўтиб бораётган одамларга туртилиб-суртилиб кетганига ҳам аҳамият бермасди. Йўл ёқасидаги қаҳвахоналарга қараб қўярди. Ўчакишгандек, назари тушган жойларда одамлар гавжум эди. Мустафонинг тоқати тугади. Қўлига телефонини олди-да, таниш рақамларни босди. Лу уни куттирмади. Телефон жиринглаши биланоқ гўшакни қулоғига тутди ва ҳамишагидек мулойим овозда:

– Эшитаман, Мустафобей, – деди.

– Овозингизни эшитганимдан бахтиёрман, – жавоб қилди Мустафо.

– Товушингиздан менга бирор янгилик айтмоқчилигингизни кўнглим сезиб турибди.

– Сиз ҳеч қачон адашмайсиз, жаноб Лу.

– Учрашамизми?

– Мен сизни уйим олдидаги қаҳвахонада кутсам бўладими?

– Узоғи билан ярим соат муҳлат берсангиз...

– Зарурроқ ишингиз бормиди?

– Ванна қабул қилаётган эдим.

– Кутаман!

Мустафо телефонини ўчириб, чўнтагига тикди. Тез юрганидан эмас, балки қаттиқ ҳаяжонланганидан терга ботганди. Қаҳвахонага кириб, бурчақдаги бўш ўринни эгаллади. Бу ер ташқарига қараганда салқин ва сокин эди. Хизматкорга муздек ичимлик буюрди. У яна ўйга чўмди... Луга айтадиган гапларини миясида пишитиб олди.

Лу «Ванна қабул қилаяпман» деб ёлғон гапирганди. У Мустафо билан бўладиган учрашувга ҳамиша эҳтиёткорлик билан ёндашарди. «Бу одамдан ҳамма нарсани кутса бўлади» деб ўйларди ва эҳтиёт чорасини кўриб кўярди. У ўзининг ёрдамчиларига кўнғироқ қилиб, Мустафо билан учрашишини ва учрашадиган жойининг манзилини маълум қилди. Ёрдамчилари ўша захотиёқ айтилган жойга етиб боришди. Мустафони ҳамда қаҳвахонани назорат остига олишди. Объект тозалиги маълум қилинганча, Лу қаҳвахонага кириб келди.

– Жаноб Лу, мен сизга ажойиб хушхабар олиб келдим. Эшитсангиз қувончдан юрагингиз ёрилиб кетишига шубҳам йўқ!

– Фақат юрагимни ёриб юбормайдиган даражада бошиқлик билан айтсангиз, – ҳазил қилиб деди Лу.

– Жамиятга ким раис этиб тайинланганлигини биласизми?

Лу Амирий ўлимидан олдин Баққол билан учрашганини, Баққол эса Афғонистонга ўтиб Башир билан музокара ўтказганидан хабардор эди. Бу борада индамасликка қарор қилди.

– Афсуски, беҳабарман, афандим, – деди унга ҳайратланган кўзларини тикиб.

– Сизни қўп янгиликлардан беҳабарлигингиз мени ташвишга солмоқда.

– Бир ҳафтадан буён бетоб бўлиб, ташқарига чиқмай кўрпада ётгандим...

– Худо сизга соғлиқ ато этсин!

– Ташаккур, Мустафобей. Хўш, ким раис этиб тайинланибди?

Мустафо ўта муҳим сирни фош қилаётгандек суҳбатдоши томон энгашиб, дўрдоқ лабларини Лунинг катта қулоғига яқинлаштириб шивирлади:

– Амирий ўлди, ўрнига Баққол афанди раис этиб тайинланибди!

– Ишонгим келмайди...

– Қутмаганмидингиз?

– Тушимга кирибдими...

– Сизу биз ўйламаган одамлар кенгашни ўз қўлига олди.

– Ҳақиқатан ҳам бу ўта муҳим янгилик! – хитоб қилди Лу қўлларини ёйиб.

– Яна бир ажойиб янгилик, айтсам ёқангизни ушлайсиз.

– Наҳотки...

– Баққол мени уйига таклиф қилди. Худди яқин одами билан гаплашгандек дардлашди.

– Бу чиндан ҳам қутилмаган, ҳайратланарли янгилик!

– Бўлмасам-чи!

– У сизга қаттиқ ишонган, афандим. Хўш, нималар хақида гурунглашдиларинг? – Лунинг вужуди қулоққа айлаган, Мустафонинг хаяжони унинг юрагига ҳам қўчганди.

– Биласизми, Лу, Баққол афанди Дубайга – Амирийнинг уйига борибди. Аниқроғи Амирий уни чақирибди. Бечора чол ўлим тўшагида ётган экан. Бориши биланоқ кенгашнинг барча ҳужжатларини қўлига топшириб, «Бундан буён кенгашни ўзингиз бошқарасиз» деб васият қилибди.

– Баққолни кенгаш раиси бўлишини мен ҳақ қачон хаёлимга келтирмагандим.

– Нимасини айтасиз, девонасифат бу одам кенгашни бошқаришини ким ҳам хаёлига келтирибди! Муҳими унда пул бор. Баққол Амирийнинг ҳузуридан чиқиб қаерга борибди денг?

– Хўш?

– Тўғри Афғонистонга – Баширнинг ҳузурига учибди.

– Ё тавба, у билан суҳбатлашибдимиз? – сўради Лу.

– Башир «Кенгаш ишини жонлантиришни истасангиз, аввало Мулла Умарнинг кўнглини олишингиз керак» дебди. Баққол эса «Бунинг учун нима қилишим керак» деб сўрабди. Башир «Ўн дона «Град»ни қўшни Тожикистондаги рус ҳарбийларининг базасидан олиб ўтиб берсангиз бас, ҳазратим сизнинг бу ердаги одамларингиз учун ёрдамини аямайди. Афғонистон сизнинг иккинчи Ватанингизга айланади. Одамларингизга мамлакатнинг истаган ҳудудидан жой олишга, кўнглингиз тусаган ишларни қилишга ҳақли бўласиз» деб тайинлабди. Баққол бу ишда мендан ёрдам сўради. «Сизсиз мен ҳеч нарса қилолмайман» деди. Унга «Танишларим бор, улар билан маслаҳатлашиб кўрай» дедим. Бу ишда мени ўзингиз қўллаб юборсангиз яхши бўларди, Лу жаноблари. Агар Баққолга оз бўлсада ёрдамим тегиб қолса, мени кенгашга аъзо қилиб олишига шубҳам йўқ..

– Қийин масала, лекин йўлини топамиз, – деди Лу шеригининг кўнглини кўтариш мақсадида. – Лекин озгина кутиш керак.

– Кутиш керак бўлса кутамиз, бироқ Баққолни менга бўлган ишончи сўнмаслиги керак. Эрта-индин олди-га бориб, уни ишонтиришим керак.

Лу бармоқлари билан иягини эзгилаб, бир нафас жим қолди. Кейин:

– Бунинг учун Баққолнинг яқин одамларидан бири бизга ёрдам бериши керак, – деди. – Биз унга Тожикистонга кириши учун йўлак очиб берамиз. Керакли одамлар билан учраштирамиз. Шундай ишончли одам топиладими?

Мустафо ўйланиб қолди ва Баққол айтган йигит ёдига тушди.

– Бор, – деди ишонч билан.

– Ким экан у?

– Бўрон!

– Адашмасам, бу йигит кенгашга яқинда аъзо бўлганди.

– Жуда тўғри. Лекин ҳозир у Афғонистонда эмас.

– Нега?

– Баққолнинг сўзларига қараганда, Мулла Умар қандайдир топшириқ билан уни Чеченистонга ташлаганмиш.

– Чақириб олса бўлар?

– Баққолга мен шундай фикрни билдирдим.

– Рози бўлдимиз?

– «Одамларимга хабар жўнатаман» деди. «Биз уни Афғонистонга эмас, Туркияга олиб ўтишимиз керак» дедим.

– Жуда ақлли таклифни билдирибсиз, Мустафобей. У таклифингизни маъқуллаган бўлса керак деган умиддаман.

- Бошқа иложи ҳам йўқда...
- Муваффақият сари дастлабки қадам ташланибди.
- Лекин бунга Бўрон рози бўлармикин?
- Шундай йўл топиш керак-ки, Бўрон Туркияга ўтишга ўзи мажбур бўлсин.

– Чамамда биз унга катта маблағ тикишимизга тўғри келади. Ахир пул ҳар қандай одамнинг киндигини ликиллатади-ку, Лу жаноблари, ёки гапимга қўшилмай-сизми?

– Бўронни Туркияга ўтганлигини Мулла Умарнинг жосуслари билмаслиги шарт. Кашмирийнинг «қулоқ»лари ернинг остида илон қимирласа хабар топишади. Сезиб қолишгудек бўлишса, ўртада низо чиқиши, ҳатто кенгашни тарқатиб юбориши мумкин.

– «Град» операцияси бажарилгандан кейин биз ҳам Бўроннинг баҳридан ўтамиз қўямиз.

– Қўлидан иш келадиган одамни эҳтиёт қилиш керак, Мустафобей. Агар барча ишлар бизнинг сценарийимиз асосида кетса, Бўронни бизга топширасиз.

– Сизга? Нима қиласиз уни?

– Ўйлаб қўйган режаларимиз бор...

– Ўйлаб қўйган ўша режаларингиздан мени хабардор эта оласизми?

– Албатта, бу режалар сизнинг маслаҳатингиз асосида амалга оширилади.

Бундай ёқимли сўзлар Мустафонинг кўнглини кўтарибгина қолмай, балки ўзининг Луга яқин эканлигидан фахрланиш туйғусини ҳам уйғотди..

– Биз сизга қаттиқ ишонамиз, Туркияда сиздан ўзга бизнинг содиқ ва ишончли дўстимиз йўқлигини такрор ёдингизга солиб қўймоқчиман, Мустафобей, – деди гаши айлантириб Лу.

Туркнинг кўзлари ёнди.

– Хизматингиздан!

– Баққолнинг ишончига чуқурроқ кириб бориш қўлингиздан келади. Энди у барча ишда сизнинг доно маслаҳатингизга зор. Вақти-вақти билан уйига чақириб туради.

– Бунга шубҳа қилмайман! – мағрурланиб қўйди Мустафо.

– Мен шунчаки қизиқувчи сифатида ўрталарингда бўлиб турадиган суҳбатдан бохабар қоламан деган умиддаман.

– Мен қулф бўлсам, сиз калитсиз, Лу жаноблари. Кенгаш аъзолари орасидан муносиб жой олишим сиз томонингиздан бериладиган маслаҳатга боғлиқ, азизим.

– Баққол билан қачон кўришасиз?

– Юрагига чўғ ташлаб келдим. Эрта-индин ўзи йўқлаб қолади.

– Ўйлашимча, бу галги учрашувда «Град»ларни чегарадан яширинча олиб ўтиш масаласида очиқ-ойдин гаплашиб оласизлар.

– Шубҳам йўқ!

– Сиз унга «Танишим рус ҳарбий бошлиқлари билан учрашиб маслаҳатлашадиган бўлди, унгача Бўронни Чеченистондан Туркияга олиб ўтиш масаласини ҳал қилишингиз керак» деб тайинланг. Бўрон келгунча биз камида бир ой ютамиз. Бу орада барча муаммоларни ҳал қилиб улгураамиз.

– Мен ҳам шундай фикрдаман. Эҳтимол, ҳозир Баққол Бўронни бу томонга олиб ўтиш тўғрисида бош қотираётгандир? Балки унинг ўтишига ўзингиз ёрдам берарсиз?

– Бу ўта жиддий масала, афандим. Лекин ҳаракат қилсак удалаймиз. Аввалига ўзи уриниб кўрсин, қўлидан келмаса, бизга чиқишга мажбур бўлади.

– Мен сизларни учраштираман, қандоқ бўларкин? – суҳбатдошининг кўзларига тикилди Мустафо.

– Бундай ташаббус унинг ўзидан чиққани дуруст, афандим.

– Фараз қилинг, танишинг билан учрашмоқчиман деди.

– Таклиф қилса, албатта кўришамиз! Учрашганларингда сиз «Град»ларни олиб ўтиш масаласида танишларим билан маслаҳатлашдим, улар ҳаракатни бошлаб юборишди, лекин сиз томонингиздан ҳам ишончли одам бўлиши кераклигини айтишди» деб юрагига чўғ ташлаб қўйинг.

– Фикрларингизни унга етказаман.

– Сухбат қандай яқунланишидан қаътий назар, Баққолнинг хонасидан чиқишингиз биланоқ менга қўнғироқ қилинг.

Лу ўрнидан турди. Мустафонинг қўлини қисиб хайрлашди. У эшик томон борар экан, бошидан шляпасини олиб, ялтираган пешонасини дастрўмолчаси билан артиб қўйди. Бу унинг шу қаҳвахонанинг бурчагида ўтирган аёлга «Ҳамма иш жойида, Мустафонинг каерга боришини назорат қил» деган ишораси эди...

ЧЕЧЕНИСТОН

Яндарбиев беш нафар маслаҳатчиси билан Москвада ёмон кутиб олинмади. У миллий либосда бўлиб, бошига ўзининг қоракўлдан тикилган сеvimли қалпоғини кийиб олганди. Шериклари эса қимматбаҳо костюмларда эдилар. Ельцин меҳмонларни Кремлдаги резиденциясида қабул қилди. Музокаралар яширин тартибда бўлмаса-да, журналистларнинг иштирокисиз ўтказилди. Президентнинг чехрасидан бир оз кайфияти бузилганлиги сезилиб турарди. Меҳмонлар икки соатга кечикиб келишганди. Узун, катта банкет залида давлат маслаҳатчилари, ҳарбий бошлиқлар, вазирлик

ва идораларнинг раҳбарлари жамланишганди. Улар аллақачон ўз жойларини эгаллаб, давлат раҳбарининг чиқишини кутишарди. Яндарбиев бошчилигидаги делегация аъзолари ўзларига ажратилган жойларга ўтиришга шошилишмас, улар эшикка яқин жойда президентнинг чиқишини кутишарди. Зелимхон бетоқат эди. Музокарада нима дейиш лозимлигини такрор ва такрор миясида пишитиб оларди. Бу ерга келишдан аввал ўргатилган барча гапларни яна бир бор эслашга уринарди. Муҳими, музокара бошланмасдан у ўз таъсирини президентга ўтказиб қўйишни мақсад қилганди. Уни Москвага кузатганлар буни алоҳида таъкидлашганди.

Нихоят эшик очилди, Ельцин залга кириб келди. Унинг синчков кўзлари эшик олдида турган кавказлик меҳмонларга тушди. «Нега шу пайтга қадар ўз жойларини эгаллашмай, эшик олдида туришибди?» деган савол кўнглидан ўтди. Ўтирганлар раҳбарни ўринларидан туриб кутиб олишди. Ельцин ўз жойига келиб тик турганларга қарата:

– Марҳамат, ўтиринглар! – деди йўгон овозда. У бу таклифни ўз одамлари қатори меҳмонларга ҳам қарата айтганди. Ҳамма жойини эгаллади. Бироқ чечен делегацияси аъзолари ҳамон тик туришаверди. Ельцин ўткир нигоҳини яна уларга ташлади. Кутилмаганда Яндарбиев бир неча қадам босиб залнинг ярмига келди-да, президентга қарата:

– Биз сиз билан бундай тартибда музокара олиб бормаймиз! – деди. Унинг овози қалтираб чиқди. Ўтирганлар каби Ельцин ҳам Зелимхонга шишинқираган қовоқлари остидаги кўзларини тикди. Афтидан, унинг яна нимадир дейишини кутди. Зелимхон қўшимча қилди:

– Сиз билан музокараларни юзма-юз ўтирган ҳолда ва ўзингиз билан ёлғиз олиб боришни талаб қиламиз! Биз мустақил Чеченистон давлатининг вакилларимиз!

Ельцин Яндарбиевнинг шу пайтга қадар ўзига ажратилган жойга ўтирмаганлигининг сабабини тушунди. Залга жимжитлик чўкканди. Ўтирганларнинг барчаси нафасларини ютган кўйи Ельциннинг қандай қарорга келишини кутишарди. Яндарбиевнинг юзи қизарганди. Асабийлашганидан енгил титрарди. Эшикка яқин турган ҳарбий кийимдаги зобит кўзларини Зелимхонга тикканча қотиб қолганди. Ельциннинг кайфияти яна бузилди. У шартта ортига бурилиб, зални тарк этиши мумкин эди, бироқ ўзини қўлга олишга куч топа олди. Залга анчагина одамлар жамланганини ўйлади. Уларни ташлаб чиқиб кетиш одобсизлик эди. Ҳабабини ичига ютди. Зўраки бўлсада, жилмайди, оқариб кетган юзи енгил табассумдан ёришди. «Тоғлик элчилар» билан жиддий муносабатда бўлишга ва бу жиддийликни музокара якунига қадар сақлаб туришга қарор қилди.

– Мени бу ердагилардан яширадиган сирим йўқ, – деб жавоб қилди. Ельцин, – шундай бўлгач, таклиф этилганлар ўз ўринларида қолишади!

Ельциннинг йўғон овозда айтган сўзлари Яндарбиевга худди генерал олдида турган аскарга берилган буйруқдек таъсир қилди. Залдагиларнинг иштирок этиши зарурлигини ҳам тушуниб етди.

– Мен сиз билан музокараларни юзма-юз ўтирган ҳолда олиб борилишини талаб қиламан! – деди такроган тоғлик ўлка элчиларининг бошлиғи.

Ельцин Яндарбиевга тикилганча жим қолди. Ўтирганлар бир-бирларига қарашди.

– Агар шуни хоҳлайдиган бўлсаларинг, розиман, – деди президент ва ўнг томондан юриб, залнинг ўрта-сидаги курсига келди. Унга жой бўшатишди. Шундан кейин Зелимхон ва унинг шериклари ўз ўринларини эгаллашди.

Музокараларда ҳар икки томоннинг асосий ва муҳим мақсадларидан бири Чеченистондаги жанговор ҳаракатларни зудлик билан тўхтатишга қаратилганди. Учрашувдан кейин чечен делегацияси аъзолари йигирма минут ўзаро маслаҳатлашиб олиб, кейин фикрларини баён қилишни лозим топишди. Ельцин таклифни қабул қилди. Залда Яндарбиев одамлари билан қолди. Йигирма минутдан кейин музокаралар яна давом эттирилди. Якуний ҳужжатларда учта масала қайд этилди: биринчи – июндан Чеченистон ҳудудида ҳар қандай ҳарбий жанговор ҳаракатлар тўхтатилади, икки ҳафта муддат ичида республика ҳудудида сақланаётган тутқунларнинг барчаси озод этилади, ҳар икки томондан тузилган махсус комиссия аъзолари ўз ишларини давом эттиришади ҳамда жанговор ҳаракатларни тўхтатиш ва асирга тушганларни қутқариш мақсадида аниқ механизмлар ишлаб чиқишади. Бу қарорлар Москвадаги музокаралар якунланганидан сўнг икки кун ўтгач кучга кириши кўзда тутилганди.

– Шартномалар белгиланган муддатда кучга кирадими? – сўради биринчи бўлиб Яндарбиев.

Ельцин шундай жавоб қайтарди:

– Бизда ҳокимият ягона! Чеченистонда-чи, у ҳам ўзига тегишли бўлган мажбуриятларни бажаришга тайёрми?

– Бизда ягона ҳокимият кучлироқдир! – ишонч билан жавоб қайтарди Яндарбиев. Кейин қатъий таъкидлади: – Барча дала командирлари менинг буйруғимни сўзсиз бажаришади!

– Унда биз Чеченистондаги энг муҳим масала – тинчлик масаласини ҳал этдик деб ишонамиз!

Анжуман сўнгида давлат раҳбари қисқача маъруза қилди ва «Энг муҳими биз Чеченистонда тинчлик ва барқарорликни ҳал этдик» деб такрор таъкидлаб ўтди.

Ички ишлар ва мудофаа вазирлари тегишли топшириклар олганини ҳамманинг олдида эълон қилди. Ельцин бу кунни «Тарихий кун, тарихий воқеа» деб атади.

АФФОНИСТОН

Дэвид тўғри башорат қилганди. Унинг машинаси портлаб кетгани ҳақидаги хабар ўн беш дақиқадан кейин Петрсоннинг қулоғига етиб борди ва бу хабарнинг қай даражада тўғри ёки сохталигини аниқлаш мақсадида унинг ўзи воқеа жойига етиб келди. Тутаб, иссиқ ховур чиқиб турган машина қисмлари атрофга сочилиб кетганди. Ундан нарироқда гўладек қорайиб кетган одамнинг танаси бир неча бўлакларга ажраб ётарди. Уни таниб бўлмасди. Қорайиб жишга айланиб қолган этини ёриб суяклари чиқиб қолганди. Петрсон даҳшатли манзаранинг устидан чикди. Ҳақиқатан ҳам машина Дэвидга қарашли эканлигига ишонч ҳосил қилди. Бу теракт ким томонидан амалга оширилганлигини ўйлаб узоқ бош қотирди. Бироқ аниқ қарорга келолмади. Анча синчков, тажрибали ходим ҳисобланган Петрсон ҳолатни синчликлаб ўрганди-ю, аммо машина ғилдираги ёнида тизза қисмидан узилиб кетган оёқдаги кийим – маҳсига эътибор бермади. Агар мана шу оёқ кийим унинг назарини элаб ўтганда эди, мурда Дэвид эмаслигини тушуниб етган, ҳамда бошини қотирган жумбоқларга осонгина жавоб топган бўларди.

Петрсоннинг бу ерда қиладиган иши қолмаганди. У машинасига ўтирди ва қароргоҳига қайтиб кетди. Идорасига кирган захотиёқ телефон орқали ўзининг Вашингтондаги раҳбарига воқеа ҳақида маълум қилди.

– Сэр, нохуш хабар билан дилингизни ранжитишни истамагандим...

– Нима гап, тинчликми? – ваҳимали овозда сўради бошлиқ.

– Дэвиднинг машинасига кимдир бомба қўйган экан, хозиргина шаҳардан чиқаверишда портлаб кетибди.

– Дэвиднинг ўзи омонми?

– Бахтга қарши, унинг танаси ҳам парчаланиб, ёниб кетган.

– Бу кимнинг иши бўлиши мумкин?

– Аниқ гап айтолмайман, сэр...

– Балки муттаҳам Мулла Умарнинг одамларининг ишидир? Лаънати биздан юз ўгирди, аламини олиш мақсадида ҳар қандай қабихликни қилиши мумкин.

– Онт ичиб айтаманки, бу ишда хорижлик жосусларнинг қўли бор.

– Бундай тахминга келишингизнинг сабабини тусунтириб бера оласизми, Петрсон?

– Бу тахмин эмас, сэр, ҳақиқат.

– Мен асосли гапларгагина ишонаман.

– Унда ишонаверинг, сэр.

– Айтинг?

– Бу ишни аниқлаш учун менга икки соат муҳлат беринг, сэр!

– Икки соатдан кейин қўнғирофингизни қутаман!

– Албатта!

Петрсон телефонини ўчирди. Ўриндикқа суянганича Дэвидга уюштирилган суиқасдни таҳлил қила бошлади. У Дэвиднинг машинасига портловчи мослама қўйиш кимга зарур бўлиб қолганини тахмин қила бошлади. Узоқ ўйдан кейин ҳам аниқ қарорга кела олмади. Ички бир туйғу «Бу ишда айнан толибонларнинг қўли бор» деб нидо қилиб, бошлиғининг фикрида тўхташга мажбур қиларди. Икки соат ўтди, телефон қилиш фурсати келганди. Петрсон аппаратни қўлига олди ва ке-

ракли рақамларни терди. Бошлиқ уни маҳтал қилмади, гўшакдан унинг дўриллаган овози келди:

– Қулоғим сизда, Петрсон. Хўш, қандай қарорга келдингиз?

– Афсуски сизнинг фикрингизга қўшилишга мажбур бўлдим, сэр!

– Кеч бўлса ҳам ақлингиз кирганидан хурсандман!

– Яхши тилак билдирганингиз учун миннатдорман, сэр.

– Балки бошқа тахминларингиз бордир?

– Бошқа тахмин тополмадим.

– Дэвиднинг ўлмай қолиши мумкинмиди?

– Нималар деяпсиз, сэр. Ахир мен унинг ёниб кетган ва бўлақларга ажраб кетган жасадини ўз кўзим билан кўрдим.

– Янглишмадингизмикин?

– Онт ичиб айтаман, сэр, Дэвид бизни ташлаб абадиёт сари кетди. Балки ҳозир унинг руҳи менинг хонамда кезиб, сўзларимни тинглаб турган бўлса ажаб эмас.

– Лекин мен ишонмайман! Дэвид тирик!

– Бўлиши мумкин эмас, сэр.

– Сиздан нохуш хабарни эшитганимдан кейин алоқа бўлимига кириб, Дэвиднинг икки кундан бери ҳаракатланган координаталарини ўрганиб чиқдим. Ҳозир ҳам у ҳаракатда. Истасангиз унинг айни чоғда қаерда кетаётганини айтиб беришим мумкин.

Петрсон ҳар бир жосуснинг кийимига ёки оёғига ўрнатилган махсус мослама сунъий йўлдошдаги аппаратлар ёрдамида алоқа бўлимидаги мониторда кўришиб туришидан хабардор эди. Жумладан Дэвиднинг оёғига ҳам шундай мослама боғланганди.

– Балки бу қандайдир англашилмовчиликдир, сэр, – деди Петрсон бир оз жимликдан кейин. Унинг овозидан ҳали ҳам ишонмаётганини билиш мумкин эди.

– Англашилмовчилик? Бундай хатога сиз йўл қўйишингиз мумкин. Менинг ходимларим аниқ ишлашларини, кичкинагина бўлса-да, хатога йўл қўймасликларини яхши биламан.

– Мен унинг изига ҳозироқ тушаман, координаталарни айтинг!

– Яхши... – бошлиқ Дэвид кетаётган жойни маълум қилди.

* * *

Дэвид қаёққа кетаётганини ўзи билмасди. Мухими, воқеа содир бўлган жойдан олисларда бир-икки ҳафта одамларнинг кўзига ташланмай туришни, кейин эса шаҳарга қайтиб, инглиз разведкаси ходими билан учрашишни мақсад қилиб қўйганди. «Ҳозир Петрсон машинамни портлаб кетганини эшитган ва бошлиқларига бу ҳақда маълум қилган» ўйларди у.

Дэвид қишлоққа кириб келганда булутлар орасидан гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай турган қуёш ботиб, қоронғилик чўка бошлаганди. Теварак-атрофда одамлар кўринмасди. Паст-баланд тепаликлар устида беш-олти тошли бинолар бўлиб, уларнинг оралиғи юз метрдан йироқ эди.

Дэвид қаршисидан чиққан дастлабки ховлига девордан бўйлади. Ичкарида ҳеч ким кўринмади. Дераза ойнасидан ичкарида ёниб турган тошфонарнинг бир чимдим қизғиш шуъласи ташқарига тушиб турарди. Дэвиднинг назарида бу жой тинч ва осудадек туюлди. Шу ерда тунашга қарор қилди. Кўча эшик ичкаридан тамбаланганди. У девордан ошиб тушди. Дераза ёнига яқинлашиб, ойнадан ичкарига мўралади. Йигирма беш ёшлардаги аёл кигизга тиззалаганча нимчасининг йиртиғига ямоқ солиб ўтирарди. Аёлни кўрганда Дэ-

виднинг кўнгли бузилди. Аёллар билан қачон бирга бўлганини ҳам унутаёзганди. Жосус атрофда яшаётган одамларнинг уйкуга кетишини кутишга қарор қилди. Ортга чекинди, панароқ жой излади. Уйнинг орқа томонидаги кичкинагина оғилга кўзи тушди. Ўша ерга яширинишга қарор қилди.

Ичкарига сомон босилганди. Бурчақда бўйнидан боғланган иккита эчки ковуш қайтариб ётарди. Улар одам шарпасидан ҳуркиб типирчилади. Дэвид ўзини сомон устига ташлади. Димоғига ёқимли ис урилди. Рухида ўзгариш ҳосил бўлди. Бир пайтлар отаси ҳам уйда мол боқарди. Дэвид унда ҳали ёш бола эди. Отаси иккиси далага чиқиб пичан йиғиштириб, оғилнинг бурчагига босиб қўйишарди. Дэвид пичанга кўмилиб ётишни хуш кўрарди. Миясида болаликнинг ширин хотиралари уйғонди ва кўзларига ёш қалқиб чиқди.

Эшик ғийқиллаб очилди. Қўлига тошфонар тутган бояги жувон кириб келди. Чироқни устундаги илгакка илди. Бир сиқим сомон олиб эчкиларнинг охурига ташлади. Бу унинг ётиш олдидаги доимий машғулоти эди. Орқага қайтаётганда қаршисида бегона одамнинг пайдо бўлганини кўриб, таёқдай қотиб қолди.

– Кимсан? – сўради у.

Дэвид жилмайди.

– Адашдим, эрталабгача шу ерда қолсам майлими?

Аёл унинг овозидан бегона юрт одами эканлигини сизди.

– Кет!

Чироқнинг шуъласи аёлнинг юмалок, буғдойранг юзини, қора қошлари остидаги шахло кўзларини ёритиб турарди. Хипча бели, дуркун кўкраклари, сарвдек қомати уни янада хушбичим қилиб кўрсатарди.

Жосуснинг танасида хирс кўзғолди. Жувонга яқинлашди.

– Юз доллар бераман! Бир кечага, розимисан?

– Йўқол!

Дэвид еб қўйгудек тикилиб турган жувоннинг биладигдан ушлаб ўзига тортмоқчи бўлди. Жувон ортга тисарилди.

– Бунча ноз қилмасанг, майли, икки юз оласан, фақат тонг ёришгунча...

– Чик! – жувоннинг овозидан қаттиқ нафратланаётганлигини, ҳеч қандай бойлик, хатто зўрлик ҳам ахдидан қайтаролмаслигини билиш мумкин эди.

Дэвид унинг билакларидан ушлади ва секин ўзига тортди. Аёл силтаниб, йигитнинг темирдек қўлларидан чиқиб ортга чекинди. Дэвид эшикни гавдаси билан тўсиб олди. Кейин у томон бостириб кела бошлади.

– Йўқ дема, фақат эрталабгача бирга бўламыз. Сен америкаликларнинг қандай эркак эканлигини билмайсан.

Аёл орқаси билан юриб, елкаси тошли деворга урилди. Дэвид қўйлагининг тугмаларини бўшатди. Аёл абжирлик қилди. Дэвиднинг қўлтиғи остидан ўтиб эшик олдига бориб қолди. Қўлидаги бешликни қайдан олганини Дэвид пайқамай қолди. У аёл томон яқинлашди. Важоҳати ўта қўрқинчли эди. Ҳеч қандай илтижо уни хаёлига келган қабоҳатдан қайтаролмаслигини билдириб турарди.

– Яқинлашма!

Инсон руҳиятини яхши биладиган Дэвид аёлнинг қаҳру ғазаб ва айни чоғда қўрқув акс этиб турган кўзларига боқиб, бу ожизанинг қўлидан одам ўлдириш келмаслигини уқиб олди. Шунинг учун ҳам тап тортмай олға юрди. Дэвид ҳар қандай рақибнинг қўлидаги қуролни абжирлик билан тортиб олишни, ҳамла қилгудек бўлса, чап беришни яхши ўзлаштирганди. Касбининг тақозосига кўра бундай усулларни машқ қилавериш, устаси фаранг бўлиб кетганди. Бироқ жувон

хамла қилмади. Бешликни маҳкам ушлаганча ортга чекинишда давом этди. Дэвиднинг юзида кулги ўйнардиди, ҳарсиллаб нафас олар, ора-сира «Қочма, ҳаммаси яхши бўлади» деган сўзларни айтиб қўярди. Аёл бурчакка қадалиб қолди. Энди ҳеч қаёққа юришнинг иложи қолмаганди. Олдида иккита йўл турарди: Дэвиднинг талабига рози бўлиш ёки...

– Қўлингдагини ташла! – буюрди Дэвид аёлнинг қопқонга тушганини сезиб.

Аёл бир оз шаштидан тушгандек кўринди. «Таслим бўлди» ўйлади Дэвид ва кўйлагини ечиб ташлади. Жувоннинг юзи қисқа фурсат ичида таниб бўлмас даражада ўзгариб кетганди. Катталашган кўзларида нафрат ўти акс этарди. У санчиқнинг сопини ерга, учини эса кўкрагига тираб турарди.

– Яқинлашма!

– Сен қафасдасан, бошқа чоранг йўқ, қушчам!

Дэвид аёл томон қадам ташлади. Уларнинг ораси икки қадамли масофа эди. Жосус қўлини чўзди, шунда аёл гавдасини орқага ташлади ва бор кучи билан кўкрагини паншахага урди. Ўткир санчиқлар жувоннинг этига ботиб, нозик суякларини қирсиллатиб ўпкасини тешиб ўтди. Гийқиллаб очилган эшикнинг товуши оғзидан қон оқаётган аёлнинг қулоғига чалинганда у оёқда қалтираб турарди. Кўкрагига осилиб тушган бошини кўтаришга зўрға куч топди. Елкасига автомат илган йигит остонада турарди. Бу унинг турмуш ўртоғи эди. Уларнинг кўзлари учрашди. Аёл қонли лаблари билан эрига табассум қилди. Бу табассум орқали у ўзининг поклигини изҳор қилганди. Кейин ерга йиқилди. Дэвиднинг қулоғига эса шарақлаган сас чалинди. Бу ниманинг овози эканлигини сезди. Қўрқув ила ортига қайрилди ва автоматнинг учини ўзига тўғрилаб турган одамни кўрди...

ЧЕЧЕНИСТОН

Иккимиз айтган ҳикояларнинг мазмуни орқали бизлар бир-биримизни яқиндан таниб олдик деб ўйлагандим. Кутузов ҳаётимни сақлаб қолиш учун қўлидан келганча маслаҳат берди. Зелимхонга чиқиш йўллари ҳақида бош қотирдик. Ўнлаб вариантлар ишлаб чиқдик. У билан кўришмасдан ортга қайтолмасдим. Акс ҳолда, мени икки томонда ҳам ўлим кутарди. Афғонистонга қайтиб боришга, аммо ўша муртад, каллакесар жаллодларнинг топшириғини бажариб эмас, балки боламни кўриш учун ҳам у юртга қайтишга мажбур эдим. Жигаримнинг бир парчаси ўша ерда қолган-ку. Болам ҳар куни тушларимга киради. Кечалари ўқлар овозидан уйғониб кетганимда «Дада» деган овозини эшитгандек бўламан. Шошиб-пишиб ён-атрофимни пайпаслайман. Бўғзимга аччиқ нарсалар қадалади. Чидамайман. Ўзим сезмаган ҳолда гапириб юбораман: «Қанисан, қайдасан, жигаримнинг бир бўлаги?». Бироқ қучоғим бўм-бўш, уни тополмайман. Болам деб чўзган қўлларим совуқ тошларга тегади. Ичимни тилиб қандайдир аччиқ нарса кўтарилади ва бўғзимда қадалади. Юрагим олов мисоли ёнади. Унинг тафтига бир қумғон сув қўйса қайнайди. Мен уни ўқлар ичида, осмонида қон иси уфуриб турган юртда қолдирганимдан изтироб чекаман. Гўё визиллаб учаётган ўқлардан бири унинг митти юрагига бориб санчиладигандек, жигаргўшам ўт-оташ ичида қоладигандек типирчилайман. «Омон-мисан, жоним болам!?».

Ҳаммасига қўл силтаб, боламнинг олдига кетгим келади. Аммо Зелимхонни кўрмай Афғонистонга қайтиб борсам, толибонлар бошлиғи мени ўша заҳотиёқ оттириб ташлаши, энг даҳшатлиси, фарзандимни қатл этишга фармон бериши муқаррар эди. Ҳаётим ва тақ-

дирим худди ўргимчак тўрига тушиб қолган ҳашарот-никидек хатарда эди. Зелимхон билан учрашиш мени ана шу тўрдан халос этарди.

– Бу ерда сени Мулла Умарнинг одамлари кутмоқда. Уларга эҳтиёт бўл. Сафнинг бошида ҳам, охирида ҳам юрма. Худо омадингни берсин, – деди Қутузов мени кузатиш олдидан. – Биз яна учрашамиз деган умиддаман!

Рус қўлимни қисиб қўйди. Ташқарига чиқдим. Тун чимматини кўтарганди. Кўчалар одамни ютиб юборадигандек совуқ ҳамда қўрқинчли кўринарди кўзга. Мен келган йўлимни аниқлаб, Латифнинг ёнига боришим керак. У билан учрашиш ҳаётимни сақлаб қолиш учун ягона имконият эди. Бироқ йўл кўзимга нотанишдек кўринарди. Бу ердаги кўчалар бир-бирига ўхшаш эди. Муюлишдан ўтган заҳотимоқ олти нафар қуролланган жангариларга ўзимни уриб олаёздим. Уларнинг қиёфалари шу даражада қўрқинчли эди-ки, даб-дурустдан дуч келган одамнинг юраги ўйнаб кетиши ҳеч гап эмасди. Улар Зелимхоннинг одамлари эканлиги афтидан билиниб турарди. Икки нафар қоратанли улардан ажралиб турарди. Қуролли кимсалар ўз тилларида нимадир дейишди менга. Тушунмаганимни имо-ишоралар билан англатдим. Кейин рус тилида гапиришди. Форс тилида жавоб қайтардим. Улар шубҳаланишди ва қуролларини кўкрагимга тўғрилаб, олдиларига солиб номаълум томонга ҳайдаб кетишди. Бир чақиримча масофани босиб ўтганимиздан кейин икки қаватли бино қаршисидан чиқдик. Бу уларнинг қароргоҳи эканлигини билдим. Снаряд темир дарвозанинг бир бўлагини букиб, қийшайтириб ташлаганди. Иккинчи снаряд эса йўлакка ётқизилган цемент коплаларни парчалаб, хандақ ҳосил қилганди. Дарвоза ёнида турган соқчилар шерикларини таниб, эшикни очишди. Ичкарига кирган заҳотим димоғимга наша

ва қон хиди урилди. Ерда ўнлаб ярадорлар инқиллаб, инграб, оғриққа чидамай йиғлаб ётишарди. Улар қонга беланганди. Хеч ким бизга қайрилиб боқмади.

Иккинчи қаватга кўтарилдик. Икки йигит замбилга солинган мурдани кўтариб пастга тушиб келарди. Сўл томонда ярадорлардан бири жон таслим қилолмай, зинапояга бошини қўйганча инграб ётарди. Ўқ қадалган кўкрагидан қон томарди. Тепа қаватдаги деразаларга қора пардалар осилганди. Каттагина зал нимқоронғи эди. Деразадан кирган ўқлар деворда даҳшатли нақшларни ҳосил қилганди. Уларнинг олдида сачраган қонлар ва қонли бармоқ излари муҳрланганди. Дарча олдида қуролланган одамлар полга тўшини босиб, снайпер винтовкаларини ташқарига қаратиб ётишарди.

Биз чап томонга қайрилдик. Энсиз йўлакдан юриб, залнинг охирида тўхтадик. Йигитлардан бири шерикларига нимадир деб, ўзи ичкарига кириб кетди. Кўзим икки қадам нарида ётган ярадорда тўхтади. У ўлим талвасасида алаҳсираб ётарди. Ўқ кўкрагига қадалган бўлса керак, кийимлари кип-қизил қонга бўялганди. Кўп қон йўқотганидан ҳолдан тойганди. Кўзлари хиёл очиқ турарди. У сўниб бораётган нигоҳлари билан шерикларидан ёрдам кутарди. Йигирма ёшлардаги бу йигитнинг ҳаётини сақлаб қолиш фурсати ўтганини унинг эндигина мўйлови сабза ураётган, оқариб, ўлим аломатлари зоҳир бўлган юзидан билиш мумкин эди. Ундан нарироқда яна бир мурда ётарди. Афтидан, у яқиндагина жон таслим қилган бўлса керак, танаси таёқдек қотганди.

Ичкарига кириб кетган йигит қайтиб чикди. Шерикларига нимадир деди ва мени ичкарига бошлади. Остонани босиб ўтишим биланоқ нашанинг қўнгилни айнитадиган иси димоғимни ёриб юбораёзди. Девор ёнида ёши ўтиб қолган, юзларини соқол босган ҳарбий

кийимдаги икки одам ўтирарди. Мен остонада тўхтадим. Улар қизариб кетган кўзларини худди душманларига қарагандек менга қадашди. Иккисининг сержаҳл юзларидан, катта-катта кўзларидан ўтакетган бераҳм, шафқатсиз одамлар эканлигини билиш қийин эмасди. Улар нигоҳларини мендан олишиб, бир-бирларига қарашди. Ўз тилларида ниманидир гаплашишди. Менинг шахсим билан қизиқишаётганини гап оҳангларида сездим.

Афғонистондан ўтганимни форс тилида маълум қилдим. Мулла Умарнинг номини эшитиб юзларида ўзгариш рўй берди. Кўзларидаги қаҳр ва ғазаб учқунлари йўқолди. Ханжарни қўйнимдан олиб, уларга кўрсатдим. Иккиси уни кўздан кечирди. Бири соқчига нимадир деди. У ташқарига чиқиб кетди. Беш дақиқа ўтмай башарасидан афғонларга ўхшаш йигитни бошлаб кирди. Нима мақсадда келганимни унга тушунтирдим. У сўзларимни тингларкан, кўзларимга тез-тез боқиб кўярди. Бу ерда ҳар бир сўзимни ўйлаб, мулоҳаза қилиб гапиришим кераклигини англадим.

– Биз сени кўпдан бери кутмоқдамиз. Тамға қаерда? – сўради патак соқолли кимса. Унинг бўйи паст эди.

– Мен Зелимхон билан учрашишим керак. Бу ҳазратимнинг топшириғи, – унинг саволига шундай жавоб қайтардим.

– У ҳозир мамлакатнинг тақдирини ҳал қилиш билан банд. Тамға қаерда?

Йўлдаги воқеаларни айтиб бердим,

– Ўша ажнабийларнинг башарасини эслаб қолдингми? – сўради пахмоқ соқолнинг ёнидаги кимса.

– Кўрсам танийман.

Тилмоч типирчилаб қолди. Айниқса қурол ва «дори» олиб ўтаётган кимсаларнинг фор ичида портлаб кетганини айтганимда унинг рангида қон қолмаганди.

– Ҳозир бизни Рамазоннинг уйига бошлаб борасан. Кейин ўша ажнабийларнинг изига тушамиз!

– Тамғани ажнабийлар топиб олишган бўлиши мумкин, ахир улар уйни остин-устун қилиб титиб ташлаган, – дедим.

Улар сўзимни тинглашни исташмади. Ўн нафар қуролланган жангарига қўшилиб Рамазон бобонинг уйига жўнадик. Йўлда тилмоч мени гапга тутди. Қурол ва «дори» олиб ўтаётган одамлар фор ичида портлаб кетишганини яна бир бор унга гапириб бердим.

– Тамғани қандай қилиб бўлмасин топиш керак. Акс холда, ҳазратим сени ҳеч қачон кечирмайди.

– Мен уни Зелимхоннинг одами Латифнинг қўлига топширганман. Бироқ у йўлда ўрага тушиб оёғи синиб қолди. Шундан кейин тамғани менга қайтариб берди ва Рамазон исмли чолнинг қўлига топширишимни тайинлади. Мен тамғани олиб келиб, унинг қўлига топширганман.

– Бу билан Мулла Умар жанобларини ишонтиролмайсан.

– Латиф гувоҳ.

– Рамазоннинг қўлидан нотаниш одамлар тамғани тортиб олганига ҳам гувоҳинг борми?

Нима дейишни билмай қолдим.

– Назаримда сен Рамазон бобони ажнабийлар ўлдирган деб нотўғри айтдинг. Ажнабийлар буларнинг энг ишончли ва содиқ одамлари. Уларни ушлаб сўроқ қилишга ҳақлари йўқ. Ажнабийлардан шубҳаланаётганигни айтсанг ёки бирортасини мана шу деб кўрсатгудек бўлсанг, ўша пайтнинг ўзидаёқ улар сени ўлдириб юборишади. Ҳатто Мулла Умар ҳам ҳаётингни сақлаб қололмайди.

Бошим узра ўлим шарпаси кезиб юрганини ҳис этдим.

Уй ичи ағдар-тўнтар қилиб ташланганди. Жангарилар бу ердан нимани ахтаришганини тушуниш қийин эмасди. Улар қидирган буюмларини топишганига ичкаридаги манзарани кўрган одам ишонарди. Даҳлизда Рамазон бобонинг шишиб кетган жасади ётарди. Атрофга ёйилган қонлар қотиб қорайиб қолган, унга пашшалар ўтирганди. Эшиқдан нарироқда, деразага яқин жойда Расул чўзилиб ётарди. У худди онасининг бағрига талпинаётгандек қўлларини олдинга чўзганча қотиб қолганди. Боланинг кўзлари очик, садафдек тишлари юпқа лаблари орасидан чиқиб турарди.

Мурдаларнинг аянчли аҳволи жангариларни заррача бўлсада ташвишлантормади. Қиёфаларидан улар одатий, кўриб юрган манзараларига дуч келганини англаш мумкин эди. Мени сўроқ қилган кимса хонани диққат билан кўздан кечирди. Кейин ортига қараб, «Салмон» деб хитоб қилди. Эшик ортида турган мен тенги йигит «Буюринг, Зобур оға» деб мурожаат қилди. Зобур унга нимадир деди. Йигит ёнидан сопига мрамар тошлар қадалган ханжарини олди-да, хонага зимдан назар ташлади. Кейин ўйнаб турган кўзларини ерга қадади. Мен ханжар билан ниманидир тилиб ташласа керак деб ўйлагандим. У бундай қилмади. Ерга тиз чўкди. Ханжарни бармоқлари ёйилган кафти устига қўйди. Ҳамманинг нигоҳи унга қадалганди. Салмон қўлини қонга бўялган гиламга яқинлаштириб, хонани айланиб чиқди. Ханжар гоҳи-гоҳида қийшайиб қоларди. Салмон эса ўша томонга юрарди. У қўшни хонага ўтди. Зобур унинг ортидан эргашди. Мен эшикка яқин турганим учун Салмоннинг ҳаракатларини бемалол кузатиб турардим. Уйнинг бурчагига бориб тўхтади. Ханжар қўлидан тушиб кетадигандек учи пастга қараб турарди. Салмон гиламнинг учини қайирди. Полос остида даста-даста пуллар тахланиб ётарди. Зобур

уларни олиб, қўйнига тикди. Унинг юзи илк бор табас-сумдан ёришганини кўрдим. Салмон ишини давом эттирарди. Ҳамманинг нигоҳини ўзига жалб қилганди. Худди бомба излаётгандек эҳтиёткорлик билан ҳаракат қиларди. Назаримда ханжарнинг ялтираб турган тиғи сирли ойна каби ер остидаги нарсалардан унга хабар бераётгандек эди.

Салмон қўшни хонага ўтди. Бу Рамазон бобонинг ётоғи эди. Зобурнинг ортидан эргашдим. Салмон хона ўртасида тўхтади. Бошини кўтариб биз томонга қараб сирли жилмайди. Кўзларидан излаётган нарсасини топганлигини билиш қийин эмасди. У ханжарини қинига тикди.

Салмон гиламни кўтарди. Бўёқ суртилган пол кўринди. Тахталар бир бирига шу қадар зич қилиб ёпиштирилган эди-ки, бу жойда ер остига олиб тушадиган йўлак борлиги ҳеч кимнинг хаёлига келмасди. Салмон бир амаллаб қопқоқни кўчирди. Қоронғи йўлак кўзга ташланди. Зобур ёнидан ёритқични олиб, нурларини пастга қаратди. Юзи жиддий қиёфа касб этганди.

Салмон бошлиғининг фонарини олиб пастга тушди. Қулоғимга шиша идишларнинг жаранглагани, қандайдир темир-терсақларнинг тарақлагани эшитилиб турарди. Ўн дақиқалардан кейин Салмон қўлида матога ўралган буюмни кўтариб чиқди. Мен уни танидим. Салмоннинг чўзинчок, ўликнинг ранги урган юзи ёришганди. Зобур ўз тилида нимадир деб унинг қўлидаги нарсани олди. Тилмоч ортимда пайдо бўлган, елкам оша унга қараб турарди. Унинг кўзлари боя мен кўрган кўзларга асло ўхшамасди.

– Бахтинг бор экан, – деди у қулоғим остида шивирлаб. – Энди булар сенга ишонди. Ўлмайсан!

Зобур шерикларини эргаштириб, ташқарига қараб юрди. Эшик олдига борганда уни тўхтатдим. Тилмоч

орқали мурдаларни дафн этиш кераклигини, рози бўлса, бу ишни ўзим бажаришимни айтдим.

– Йўллар эсингда қолдими? – сўради у.

– Ҳаммаси эсимда, – жавоб қилдим.

– Ўзимизникилар тўсишса, менинг номимни айт! Ўрисларнинг қўлига тушиб қолсанг ўлдим деб ҳисоблайвер!

Зобур ёрдамчиларини эргаштириб кетди. Тилмоч эшик олдига борганда менга қараб қўйди. Унинг кўзларидан нимадир демоқчи бўлганини англадим.

Ҳовли этагидан белкурак топдим. Девор олдидан икки кишини бағрига сиғдира оладиган қабр қазिशга киришдим. Ер қаттиқ эмасди, лекин дарахт томирлари кўп бўлганлиги боис анча вақтимни олди. Мен мусулмон одатига кўра жасадларни ювдим. Расулни қабрга кўтариб бораётганимда кўкрагим шишиб кетди. Негадир уни маҳкам бағримга босиб олгандим. У кулиб тургандек, хиёл очиқ қолган кўзларини тикиб, «Қаёққа олиб кетяпсиз мени» деяётгандек эди. Русларга дуч келганимизда «Бу менинг акам, соқов, гапиролмайди» деб айтган сўзлари ҳозир ҳам қулоғим остидан кетмасди. Титраётган лабларимни қанчалик қаттиқ тишламай, ичимдаги ўкирик охири бўғзимни ёриб чиқди. Қабр тепасига келганимда йиғлаб юбордим. Ўғил бола укам бўларди. Икки ёшларда эди. Атак-чечак юра бошлаганди. Қизамиқ илашдими ёки бошқа касалликка чалиндими, иссиғи кўтарилиб бир кечада ўлди. Укамнинг йиллар хотирамдан ўчириб бораётган кулча юзи, қалин қора қошлари, чаросдек порлаб турган ўйноқи кўзлари, эндигина чиқиб келаётган тишлари, юмалок ширмондай ёқимли чехраси кўз ўнгимда намоён бўлди. Мен уни қанчалар суярдим! Кун бўйи елкамдан туширмай кўтариб юрардим. Уни тупроққа қўйиб келганимиздан кейин ҳар кун тушларимга кирарди. Юрагим

эзилиб, хаста бўлиб қолгандим. Онам баттар эзилди. Жудоликка чидамай, жигари шишиб, укамнинг йили келмай вафот эди. Бу йўқотишлар мени телба қилиб қўяёзганди. Кейин Лайлони, арава устида тўлғоқ тутиб, қон йўқотиб фарзандини дунёга келтириб, ўзи дорилбақога рихлат қилган Зебони, олисларда қолиб кетган жигаримнинг бир парчаси – фарзандим Ёдгорни эсладим. Бу хотиралар вайрон қалбимни, ситамларга тўлиб тошган юрагимни баттар мижғилаб ташлаганди. Мен йўқотган одамларнинг барчаси оғир қийинчиликнинг, мухтожликнинг, урушнинг қурбонига айлангандилар. Бунинг учун кимни айблай, замонними, тақдирними, амал-мансаб, ҳокимият учун курашиб, одамларнинг қонини тўкаётган ёвуз кимсаларними? Қурол ишлаб чиқариб, шуҳрат ва обрў топишга уринаётган, дунёнинг устунига айланишни истаётган манманларними? Уруш нималигини билмаган, яхши-ёмонни фарқлай олмайдиган норасида бир гўдакнинг совиб қотиб қолган жасадини қучоқлаб турар эканман, уларнинг бари-барига лаънат ўқидим.

Расулни қабрга қўйгим келмасди. Назаримда у менинг бағримда ухлаб қолган, хали замон кўзини очиб уйғониб, «Бўрон оға, қачон мен онамнинг олдига кетаман» деб қоладигандек эди. Боланинг совуқ танаси бағримда илиб борарди. Кўзларимдан оқиб тушаётган аламли ёшлар тинмасди. Бироқ тақдир ҳукмига итоат этишга мажбур эдим. Лабларимдан кўнглимдан кечган ўйлар учиб чиқарди: «Хайр болажон. Охиратинг обод бўлсин. Илоҳим, сен бу юртдаги урушнинг сўнги қурбони бўлгин. Илоҳим, ер юзидаги жамики инсонлар уруш туфайли йўқотган фарзандлари, яқинлари, дўстлари, жигарлари учун қон қусиб аза тутмасин. Ҳеч бир ота-она фарзанд доғида ер чангаллаб бўзламасин. Алвидо, менинг жажжигина, меҳрибон дўстим!».

Бағримдаги болани минг азоб ва алам билан лаҳадга қўйдим. Йиғлаб-йиғлаб устига тупрок тортдим. Қуръон тиловат қилдим.

Бу пайтда қоронғи тушганди. Ўрнимдан турдим. Эшик олдига борганда ортимга қайрилдим. Тупрок иси анқиб турган қабрга ўз қўлим билан қўйган Расул ва Рамазон бобо билан видолашдим. Улар худди қабр ичидан бошларини чиқариб тургандек кўринди кўзимга.

– Алвидо!

Ташқарига чиқдим. Кутузовнинг олдига кириб ўтишга қарор қилдим. Бундан бу ёғига Зобурнинг ихтиёрида бўлсам, унинг рухсатисиз ҳеч қаёққа кетолмайман.

Руснинг овқати қолмаганидан хабардор эдим. Уй ичидан топган егуликларимни икки шиша винога қўшиб у ётган бинога қараб жўнадим.

Кутузов келишимни кутмаганди.

– Тамғани топиб олиб кетишди, – дедим.

– Топилмаганда Мулла Умарнинг олдига қайтиб боролмасдинг, – деди рус.

– Тилмоч тамға топилмаганда сени ҳам Рамазон бобога қўшиб кўмиб кетардик деб айтди, – дедим ярим ҳазил, ярим чин аралаштириб.

– Ундан эҳтиёт бўл!

– Мулла Умарнинг одамлари тамға Зелимхоннинг одамларининг қўлида эканлигини билишармикин?

– Сен гаплашган тилмоч унинг одами... Бугуноқ бу ҳақда унга маълумот жўнатади.

– Кўнглим сезганди.

Кетиш учун ўрнимдан тураётганимда рус:

– Бўрон, тўхта! – деди менга жиддий назар ташлаб. Унинг овозини эшитиб, қаршимда бегона одам тургандек ҳис қилдим ўзимни. Ой шуъласида ялтираб турган

кўкимтир кўзларидан қандайдир муҳим маълумотни айтишга чоғланаётганини пайқаб қолдим.

Жойимга ўтирдим.

– Маҳмудовдан салом, – деди у кўзларимга боқиб.

– Маҳмудовдан, ким у Маҳмудов? Мен бундай одамни танитайман, – дедим кўзларимни унинг нигоҳларидан узмай.

– Мен Москва билан боғландим. Раҳбариятга сен ҳақингда маълумот жўнатгандим. Тошкентдан эканлигини кўнглим сезганди. Бошлиқларим сенинг идоранг билан боғланиб, биз учун ёрдамнинг зарурлигини айтишиб, уларнинг розилигини олишибди. Энди ҳамкорлик қилишимизга тўғри келади.

Раҳбарларимнинг розилик берганидан эмас, балки улар менинг тириклигимдан, Чеченистонга келиб қолганимдан огоҳ бўлишганидан мамнун бўлдим. Кутузовнинг сўзларида ҳеч қандай муболаға яширинмаганини сездим.

– Тошкент мендан қандай маълумот кутмоқда? – сўрадим Кутузовдан.

– Зелимхон эртага одамлари билан учрашади. Сен Зобурнинг атрофидан жилма. Тамғанинг топилиши сени Зелимхон билан учраштиришга ёрдам беради. Зелимхон қурол ва қорадори олиб ўтиши керак бўлган одамларнинг тақдири ҳақида сўраб-суриштиради. Шунинг учун у сени эҳтиёт қилишга мажбур. Сен уларнинг ёр ичида қолиб кетганини кўрган ягона гувоҳсан. Бу ҳақда фақат сенгина Мулла Умарни ишонтиришинг мумкин. Акс ҳолда, толибонлар етакчиси Зелимхоннинг сўзларига ишонмайди.

– Мулла Умар анойи эмас. Йўқотишларини қандай қилиб бўлмасин Зелимхоннинг гарданига юклашга ва ундан ҳақини ундириб олишга ҳаракат қилади. Қолаверса, қурол ва қорадори олиб ўтаётган одамлар унинг

худудида ўлган. Бунинг учун жавобгарлик Зелимхоннинг зиммасига юкланади.

– Сен Зелимхонни яхши билмайсан. У ҳам Мулла Умардан қолишмайди. Пулни тўлашдан бўйин товлаши мумкин. Жанг энди бошланади.

– Бу уларнинг иши, ўзлари ҳал қилишсин, – дедим баҳсга яқун ясаш мақсадида.

– Мен бу гапларни сен улардан эҳтиёт бўлишинг кераклигини назарда тутиб айтмоқдаман. Зелимхон қандай қилиб бўлмасин, сендан фойдаланиш йўлини топади. Агар Мулла Умарнинг қулоғига қурол ва қорадори олиб ўтаётган одамлари фор ичида қолиб кетганлиги ҳақидаги хабар етиб боргудек бўлса, гувоҳ сифатида сени чақириб олиши мумкин. Ахир қурол билан «дори»нинг пулини назорат қилиш, уни Мулла Умарнинг қўлига етиб боришини тезлаштириш сенинг вазифанг, шундай эмасми?

– Фақат буларни эмас, – дедим Кутузовнинг саволига жавобан, – олиб ўтган тамгадан қанча купюра ясалганини, уларнинг қанчаси одамларга тарқатилганлигининг ҳам ҳисобини олишим керак. Шунга қараб Мулла Умар бўнак олади.

– Сен ўта қалгис ўйинга кириб қолибсан. Эҳтиёткорлик билан ишлашингни маслаҳат бераман. Ножўя бир қадам ташласанг, хатар уммонига шўнғийсан. Сен сирот кўпригидан ўтиб бораётган одамга ўхшайсан. Аслида чекистнинг вазифаси шундай!

– Мен қандай топшириқни бажаришим керак?

– Биринчидан: бизни чет элдан келган жангариларнинг етакчилари, улар амалга оширадиган ишлар кизиқтиради. Иккинчидан: Зелимхоннинг президент билан бўлиб ўтган учрашувдан кейинги мақсади нима? Учунчидан: ҳозир унинг қўлида икки юздан ортиқ рус ҳарбий асирлари сақланмоқда. Улар қаерда? Биздаги

маълумотларга қараганда хорижлик жангарилар рус харбий базаларини йўқ қилиш бўйича махсус режа ишлаб чиқишган. Қандай қилиб бўлмасин, ўша режадан воқиф бўлишимиз керак. Бундан ташқари чеченлар асирга олинган ўз одамларини озод қилиш мақсадида Россиянинг турли шаҳарларида қўпуровчилик ишларини, мактаб, боғча болаларини гаровга олиш режасини ҳам ишлаб чиқишган. Бу қачон ва қаерда, кимлар томонидан амалга оширилади? Биз шуларни аниқлашимиз керак.

– Тушунарли, – дедим. – Бироқ бу ишларни бажариш учун вақт керак.

– Тушунаман. Шошилма. Олдимга ҳар куни келишининг ҳожати йўқ. Мен бу ерда узоқ қололмайман. Оёғим тузалиб қолди. Жойимни ўзгартиришим керак.

– Сени қаердан топаман?

– Келгуси ҳафтанинг охирида шу ерга келасан. Анави туйнук остидаги биринчи қаторнинг олтинчи гиштини кўчирасан. Янги манзилимни ёзиб ўша жойда қолдираман.

Ўрнимдан турдим. Зобурнинг олдига бориш вақти бўлганди... Ташқарига чиққанимда муҳим гап ёдимга тушди. Кутузов орқали бошлиқларимга боламни Афғонистондан она юртимга олиб ўтишларига ёрдам беришларини илтимос қилсам бўларди. «Майли, бу ҳақда келгуси учрашувда айтарман» деб ўйладим ва жангариларнинг қароргоҳи томон йўл олдим...

АФҒОНИСТОН

Петрсон навигатор орқали Дэвиднинг йўналиши аниқланган сўқмоқдан дарё ёқалаб, тоғларга туташиб кетган яйловдан шимол томон кетиб борарди. Бу жойларда одамлар кам яшар, асосан чорвадорлар ис-

тиқомат қилишарди. Олис-яқинлардан тошлардан кўтарилган яккам-дуккам бинолар кўзга ташланиб турарди. Ерлар тошлоқ бўлганлиги боис сув бошқа жойларга нисбатан сероб бўлса-да, деҳқончилик қилишга ўнғайсиз эди. Шунга қарамасдан, одамлар узоқ йиллар давомида ўзлаштириб олган ерларига лалми буғдой сепишарди. Бу мамлакатда энг қиммат икки нарсанинг бири автомат бўлса, иккинчиси дон эди. Бироқ ҳосилни йиғиштириб олишга ҳеч ким кафолат бера олмасди. Еру самодан келадиган табиий офатлардан кўра одамлар томонидан етказиладиган зарарлар даҳшатлироқ эди. Лекин наилож, деҳқонлар таваккал қилишга мажбур бўлишарди. Қишдан тишларининг қавагида асраб чиққан уруғлик донларни сепишарди. Пойтахтда бўлаётган уруш бу жойларга ҳам ўзининг қуюқ соясини ташлаганди. Олислардан отилган снарядлар кўпроқ шу кенгликларга келиб тушар, экинларни ёппасига пайҳон қилар, куйдириб кулга айлантириб ташларди. Яна жизғанаги чиқиб қолган далалар фарзандидан жудо бўлган она мисоли юрак-бағри куйгандек қорайиб қоларди.

Бу йил ҳам деҳқонлар яйловга умид билан уруғ сочишганди. Қишда қалин қор ёғди. Ниш урган экинлар қорнинг оппоқ кўрпаси остида қолди. Баҳор келиб, ер остидаги иссиқ тафт сабаб унган уруғлар кўкка бўй чўзганда кунлар бирдан илиб кетди. Деҳқонлар Худобага илтижо қилишди. Экинлар сарғайиб, қурий бошлаганда кўкдан ёмғир ёғиб берди. Буғдой шу қадар гуркираб ўсдики, тошлар устидаги ям-яшил экинзорни кўрган ҳар қандай одамнинг кўзи қувонарди. Деҳқонлар ўз экинзорларига боқиб ҳосилнинг мўл бўлишини, қаҳатчилик ва очарчиликдан омон-эсон чиқиб олишларини умид қилиб, ич-ичларидан қувонишди. Бахтларига пойтахт ва унинг атрофида бўлаётган урушлар

кун сайин кучайса-да, бу ерларга бирорта бомба ёки снаряд келиб тушмади. «Бу ҳам Худонинг асрагани, бола-чақаларимизга раҳм қилгани» деб қувонишарди деҳқонлар.

Қишлоқ имоми Мурод бобо ҳар кунги беш вақт намозда уруш оловини ёқаётган, бир-бири билан жанжаллашиб, ражишиб, жиққамушт бўлиб қон тўкаётган биродарларига инсоф тилаш билан бирга, уларнинг қуролларидан отиладиган бирорта снаряд мана шу ғаллазорларга келиб тушмаслигини Худодан астойдил сўраб дуода бўларди. Барчанинг назарида оқсоқолнинг дуоסי ижобат бўлаётганди. Буғдойлар гуркираб ўсди, тизза бўйига етганда бош чиқариб сарғая бошлади. Деҳқонлар энди янада хушёр тортиб қолишди. Ўз ерлари атрофига қапа тикиб, худди ердан ёки кўкдан келадиган балою офатдан сақлаб қоладигандек шу ерда тунайдиган бўлишди. Ниҳоят ҳосил ҳам пишди. Олтин рангига кирган буғдойзорни кўриб одамларнинг кўзлари ёшга тўлганди. Улар ўроқларини қайраб, ҳосилни йиғиштиришга тараддуд кўришаётган бир паллада, юракларини таҳликага солиб келган воқеа ниҳоят содир бўлди. Бунини ҳеч ким, ҳеч қачон кутмаганди. Худди атайин қилингандек бўлди-да.

Ўша куни деҳқонлар Мурод бобо бошчилигида дала тепасига чиқишди. Донларини кўтаролмай бошлари эгилган, тоғ томондан келётган эпкиндан чайқалиб турган буғдойзор одамларга қарата «Мана, меҳнатларингга яраша ҳосилни бердим. Болаларинг бўрсилдок нонларни ейишади, очарчилик жафосини унутадилар» деяётгандек шовулларди. Қайралган қиличдек ўткир ўроқларини белларига қистиришиб, дала бошида тизилишиб турган деҳқонлар оқсоқолга юзланишди.

– Дуо қилинг, Кадхудо (оқсоқол). Раҳмдил, меҳрибон Эгам бизларнинг қиши билан қилган илтижолари-

мизни қабул қилди, бола-чақаларимизга, беморларимизга шафқат қилди, муножотларимизни тинглади. Сўраганимиздан ҳам мўл ҳосил берди.

Барча қўлини кўтариб, қувончдан ёшланган кўзларини фалакка тикди.

Оқсоқол чуқур тин олди. У ҳам яқин йиллар ичида ҳозиргидек бахтиёр бўлмаганди. Гурсиллаб ураётган юрагининг товуши қулоқларига чалиниб турарди.

– Ўзингга беҳисоб шукрлар бўлсин, эй ўн саккиз минг оламини яратган Парвардигорим! – кўкка боқиб нидо қилди Мурод бобо. – Бизнинг оҳу зорларимизни инобатга олдинг. Бола-чақаларимизга, қарияларимизга, хастаю беморларимизга раҳм-шафқат айладинг. Уларнинг ризқу насибасини бердинг. Шукрлар бўлсин Сенга! Умид билан тошлар устига сочган уруғимизни еру кўкдан келадиған бало-қазолардан, офатлардан асрадинг. Кутганимиздан ҳам зиёда мўл ҳосил бердинг. Поялар бошоғини кўтаролмай қадини эгиб турибди. Бу мўл ҳосилдан нишона. Бунинг учун Сенга ва фақат Сенга ҳамду саноларимизни изҳор қиламиз, эй инсонларнинг раҳмдил ва меҳрибон Раббиси! Насиб қилса, ҳосилни ўриб-йиғиб, донларни қозноқларимизга олиб кириб олсак, қўй сўйиб сенинг ҳақингга қурбонлик қиламиз. Ўзинг баракасини бергин, Аллоҳим! Омин!

Ўнлаб одамларнинг оғзидан бир пайтнинг ўзида омин деган сўз гуррос янграб чиқди-да, буғдойзор узра худди қанот қоққан қушлардек ёйилиб кетди. Меҳнатдан қадоқ бўлган қўллар қувончдан ёришган, севинчдан чақнаган юз-кўзларни оқин сув каби силаб-сийпаб тушди. Энди улар белларига қистирилган ўткир ўроқларини қўлларига олиб, ўримга тушишлари мумкин эди. Хаяжон ва шодликдан юраклари энтикиб турган атрофдагиларнинг кўзи Мурод бобода тўхтади. Ахир уруғни шу одам сепган, шу одам фотиҳа берди,

ундан олдин экинга ўроқ солишга кимнинг ҳам хадди сиғарди. Ахир бу одобсизлик. Одамлар «Ўримни ўзи бошлаб берсин» деб унга қараб туришарди. Мурод бобонинг кўзлари ҳам жиққа ёшга тўлганди. Уйдаги набиралари, келинлари айнан у олиб борадиган донга кўз тикиб ўтиришибди. Икки кундан бери болаларнинг қорни нонга тўймай қулдирайди. «Бобо, буғдойимизни қачон ўрамиз» деб ҳол-жонига қўймай сўрашгани сўрашган. Мана, ўша кун ҳам етиб келди. Мурод бобо фотиҳа бергандан сўнг айнан унинг хира тортиб, ёшга тўлган кўзларига набиралари кўринди.

«Бобо буғдойимизни қачон ўрамиз», болаларининг овози гўё ёнида тургандек қулоқлари остида такрор ва такрор жаранглади. «Ўримни бошладик, жўжиқларим» пичирлади оқсоқол ич-ичидан отилиб келаётган қувончдан энтикиб.

У ўроғини қўлига олиб, «Бисмилло, ўзинг баракасини бергин, Тангрим!» дея яна бир бор қўкка боқиб Яратгандан куч-қувват тилаб, пайкал томон юрди. Барчанинг кўзи ҳамон оқсоқолда эди. Уларнинг куч-ғайрати шу қадар жўш урган эдики, агар Мурод бобонинг қўлидаги ўроқ пояларга тегса бас, ҳаммалари арконни узган шердай экинзорга ташланишарди.

Мурод бобо бир тутам буғдой поясини бармоқлари билан сиқимлаб, илдизига ўроқ ураман деганда кутилмаган офат содир бўлди. Аллақаердан учиб келган снаряд икки терак бўйи баландликдан, уларнинг шундоқ тепасидан чийиллаб, қулоқларини қоматга келтиргудек учиб ўтди-да, буғдойзорнинг қоқ ўртасига келиб тушди. Шундай даҳшатли гумбурладика, тоғларнинг чўққисидаги тошлар кўчиб, пастга думалаб тушди. Гангиб қолган одамлар ақл-хушларидан бегона бўлиб, хайкалдек донг қотиб қолишди. Снаряд тушган жойдан бир уюм тупроқ отилиб, байрам кунлари фалакка

қарата отилган мушакдек чор томонга сочилиб кетди. Тупроққа қўшилиб тошлар ҳам осмону фалакка учди, кизғимтир шуълалар сочди. Булар чўғлар эди. Улар ўттиз, қирқ кадам нарига тушди ва ўша ердан, ўша пайтнинг ўзидаёқ гуриллаб аланга кўтарилди. У тилини ўзидан узоқларга чўзиб буғдойзорни ямлаб ютар, комига тортарди. Қўлига ўроқ тутган дехқонлар нима қилишни билмай, кўраётганимиз тушми, ўнгми дегандек серрайиб, тошдек қотганча туришарди. Улар ўзларига келганда рўпаларидаги буғдойзор ўрнида қоп-қора кулга бурканган майдон турарди. Донлар қорайиб, иссиқ тафт чиқариб тутарди. Осмонни дон ва снаряднинг хидлари уйғунлашган ис босганди. Бола-чақаларининг ризки нобуд бўлган одамларнинг боши ҳам бўлганди. Уларнинг кўзларидан ёшлар ҳалқаланиб оқиб тушарди. Афсус ва надоматдан кўзларини яширадиган жой топишолмасди. Дехқонлар бирин-кетин ҳушларига келиб, яқин кишиларидан жудо бўлгандек бир-бирларини бағриларига босиб, ўкириб йиғлаб юборишди. Саксон ёшли Мурод бобо эса қўлидаги ўроқни маҳкам чангаллаганча, бели букчайиб, қалтираган оёқларини тик тутолмай дир-дир титраб турган жойида йиғларди. Унинг қўлида бир тутам буғдой пояси осилиб турарди.

Шу пайтда улардан бир неча кадам наридан дехқонларнинг ташвишидан, уларнинг кўнглидан кечаётган ғам-аламларидан беҳабар бўлган узун бўйли, қотмадан келган, қишлоқча кийиниб олган бир одам кетиб борарди. У гоҳ-гоҳ билагадаги соатга ўхшаш компаснинг ликиллаб турган кўрсаткичига боқиб қўярди. Ярми қизил кўрсаткич унинг қаёққа бориши кераклигини кўрсатарди. Бу Петрсон эди. У узоқ ва тинимсиз йўл юрганидан терга ботганди. Унинг қийғирникидек ўткир кўзлари офтоб нурида жимирлаб ёнаётган алангага ва тоғ эпки-

нида бир оз қийшайиб кўкка ўрлаётган тутунга тушди. Шунда буғдойзорга ўт кетганини, боя тепасидан визиллаб учиб ўтган снаряд даланинг қоқ марказига тушганини фаҳмлади. «Буғдойзор ёниб кул бўлибди-да» деб қўйди ичида. Бу унинг учун ҳеч қандай аҳамият касб этмасди. Икки гектардаги ҳосилни қишлоқ одамлари интиқ кутганини, осмондан келган бало уларнинг бошига қай даражада оғир мусибат солганини хаёлига ҳам келтирмасди. Буғдойзорнинг ёниши билан неча пуллик иши бор. Бошлиқлари ундан «Далага снаряд тушдими, йўқми» деб сўрашмайди. Уларнинг ўз дардлари, ўз ташвишлари бор. Сунъий йўлдош орқали аниқланган йўлдан бориб, Дэвидни яширишиб олган жойидан тезроқ чиқариши зарур. Петрсон билан бутун бир идоранинг ходимлари ҳозир алоқа боғлаб, унга йўл кўрсатиб маслаҳат бериб туришибди. «Яна уч юз эллик олти метр юрсангиз объектга етиб борасиз. Ҳар эҳтимолга қарши эҳтиёткорлик чорасини кўринг. Дэвидни толибонларнинг ашаддий каллакесарлари қўлга олган бўлиши мумкин. Улар ходимимизнинг изига тушишган. Бизга оламжаҳон пулга сотишади. Қандай қилиб бўлмасин, уни каллакесарларнинг қўлидан қутқаринг. Оғизларидан чиққан пулни тўлашга ваъда бераверинг. Ҳисоб-китобни кейин қиламиз. Сизнинг меҳнатингизни, Ватанингизга бўлган садоқатингизни, жонингизни хатарга қўйиб, ходимимизни душманлар қўлидан соғ-омон қутқариб чиққанингизни қадрлаб, раҳбарият сизни юксак мукофотга тақдим этади».

Манзилга яқинлашган сайин Петрсоннинг юраги хаяжондан гурсилларди. Дэвидни бу томонларга келиб қолиши разведкачини ажаблантирарди. «Нима мақсадда бу тоғли қишлоққа келган бўлиши мумкин? Машинасининг портлатилиши ва унинг ичида Дэвиднинг эмас, бегона одамнинг мурдасини қолдириб кетилиши

бу ходисанинг унинг мамлакатига қарши навбатдаги теракт эканлигини очиқ-ойдин билдириб турарди. «Бу ишда Мулла Умар одамларининг қўли бўлмасин-да. Бусиз ҳам кейинги пайтда ўртадаги муносабат кескинлашиб бормоқда. Худо кўрсатмасин, агарда ўйлаганимдек бўлиб чиқса, вазият баттар кескинлашади».

Дэвид ҳеч қачон у билан маслаҳатлашмасдан бу ерларга ўзича келмайди. Қолаверса, унинг тоғлар остидаги чакалакзору тошлар босиб ётган мана шу қишлоқда қиладиган иши ҳам йўқ. Уни қўлга туширишган, шубҳа туғдирмаслик мақсадида машинасини портлатиб ташлашган. Кимгадир бу ўйин керак бўлиб қолган. Агар бунга аниқлик киритгудек бўлса, Дэвидни душманлар қўлидан олиб чиқиб кета олса, ваъда қилинаётган мукофот нақд.

Петрсон гуриллаб ёнаётган буғдойзорга бир зум тикилиб қолди. Бу орада олов бутун майдонни эгаллаб олганди. Ёниб бўлган жойлардан қора тутун кўтариларди. Дэвид қўлидаги компасга қараб олди-да, яна борар манзили томон илдамлади. Одамларга кўринмагани, кимлигини ва тошлар тепасига жойлашган гугурт қутисидек бу қишлоқ томон қандай мақсадда кетаётганини билдирмагани маъқулдек туюлди. «Ҳозир уларга яқинлашгудек бўлсам, худди ёввойилардек устимга ташланиб, ғажиб ташлашади» деб ўйлади. У бир пайтлар сув оққан, эндиликда қум аралаш майда шағаллар босиб ётган зов-дара (тоғ оралиғидаги чуқур) га тушиб олди. Бу орада у билан боғланиб турган одамлар Дэвидгача икки юз саксон икки метр қолганлигини маълум қилишди. Қуёш тобора пастлаб, қайноқ тафти сўниб борарди. Петрсон анча ҳолдан тойганди. Оёқлари қақшаб оғрирди. Тош устига ўзини юз тубан ташлади. Ўн беш дақиқа ўтиб Петрсоннинг ёнидаги аппарат тилга кирди.

– Нима гап, Петрсон, нега ҳаракатдан тўхтаб қолдингиз?

– Чарчадим, – шивирлаб деди у.

– Манзилга тезроқ етиб боринг, бошлиқлар сиздан жавоб кутишмоқда. Лаънатилар Дэвидни қийнаб, сирларимизни билиб олишлари мумкин. Улар одамзодни қандай азоблашни билишади. Дэвид бу ваҳший қийноқларга дош беролмаслиги мумкин.

– Тушунарли, мана, ўрнимдан турдим, йўлдаман!

– Етиб борган захотингиз ҳолат бўйича бизга маълум қилинг. Бу иш билан шахсан давлат раҳбарлари кизиқишмоқда.

Петрсон ўрнимдан турди. Қадамни илдамлатди. Тез орада манзилга етиб борди. Аппаратдан узлуксиз эшитилаётган товуш Дэвидни айнан шу ерда эканлигини билдиради. Бироқ тошлоқ ва чақир тиканаклар босган жойда ҳеч ким кўринмасди. Петрсон атрофга аланглади. Икки-уч қадам у ён бу ёнга юрди. Бироқ аппарат унинг турган жойидан силжимасликни буюрарди. У оёқлари остига қаради. Ер кавланган, тошли тупроқ нам эди. Суғирилган ўт-ўланлар сўлиб қолганди. «Дэвид ер остида. Уни ўлдиришган ва кўмишган». Петрсон ҳамкасбининг ўлдирилганлигини исботлаш учун унга ўрнатилган қузатув мосламани ечиб олиши керак эди.

Бу пайтда қуёш оқ қалпоқ кийган чўкқиларни қизил рангга бўйиб бошлаганди. Атрофда одамлар кам кўринарди. Петрсон таваккал қилишга жазм қилди. У учли тош билан ерни қазий бошлади. Ўттиз сантиметрча қазигач Дэвиднинг мурдаси кўринди. У жасадни ташқарига чиқарди. Дэвид ўлмаган, шунчаки ухлаб ётган қиёфада эди. Кўкрагига қадалган ўқлар унинг қўйлакларини қизил рангга бўйиб ташлаганди. Демак, уни азоблашмаган, қийнашмаган, отишган. Отганда ҳам

узоқдан эмас, беш метр чамаси наридан ўқ узишган. Ўқ кўкрагига, юрагидан анча пастга санчилган. Бундай пайтда одам дарров ўлмайди. Дэвиднинг жони лаҳад ичида узилган...

Петрсон тажрибали жосус эди. Гарчи унга мурдалар билан боғлиқ воқеаларни ўргатишмаган бўлишса-да, тажрибасида бундай ҳолатларга кўп бор дуч келганлиги боис, мурданинг танасини ушлаб, теридаги ўзгаришлардан «Дэвид камида бир сутка муқадддам ўлдирилган» деган фикрда тўхтади. У адашмаганди. Нима мақсадда, ким томонидан ўлдирилган деган саволга жавоб топиш ниятида Петрсон атрофни кўздан кечирди. Бироқ яқин теварақда тўкилган қонни топа олмади. Уни бошқа жойда – узоқроқда отишган. Жасадини эса судраб келишган. Петрсон яна нарироққа юрди. Бу ерда ҳам тошлар устига сачраган қон доғлари қотиб қолганди. Уч-тўрт қадам нарида яна шундай доғларга дуч келди.

Петрсоннинг нигоҳи тепаликдаги тошли уйга қадалди. У каттагина яйлов устига қурилган, атрофи тошлар билан қўрғон қилиб ўралганди. «Дэвид мана шу қўрғон ичида ўлдирилган» деган қарорга келди резидент. Унинг бу қарорини қуриб бораётган гиёҳларнинг синиб, мажақланиб қолгани ҳам исботлаб турарди...

У мурданинг оёғидаги темир мосламани ечиб олди. Ҳамкасблари ўша заҳотиёқ у билан боғланишди.

– Петрсон, бизга маълум қилинг, Дэвидга нима бўлган, у тирикми? – сўрашди шериклари.

– Бахтга қарши, у ўлган, – жавоб қайтарди ғамгин оҳангда Петрсон.

– Ўлган?

– Шундай.

– Бизга аниқ айтинг, ўлганми ёки ўлдирилганми?

– Ўлдирилган.

Ҳамкасби жим қолди. Бир оз ўтиб у яна топширик берди:

– Ўлим сабабини ҳамда кимлар томонидан ўлдирилганлигини аниқланг!

– Ўлим сабабини хозироқ маълум қилишим мумкин. Дэвид «Калашников»дан беш қадамча наридан туриб отиб ўлдирилган. Унга ҳеч қандай жисмоний куч ишлатилмаган. Юзида, баданида калтак зарбларидан ҳосил бўлган доғлар, белгилар топилмади.

– Атрофда кимлар яшаши билан қизиқинг. Биз сиз билан яна боғланамиз!

– Дэвиднинг қотили бу ерда эмас, уни пойтахтдан излаш керакка ўхшайди, – деди Петрсон.

Унинг бу сўзларини алоқачи эшитмади. У аппаратни ўчириб қўйганди.

Петрсон ҳамкасбининг жасадини жойига қўйиб, устига тупроқ тортди. Тоғлар томондан эсаётган совуқ эпкини ўзи билан қоронғилик пардасини тўшаб келарди. Уйларда чироқлар ёна бошлади. Петрсон бу уйларнинг бирортасига кира олмасди. У ортга қайтишга қарор қилди.

* * *

Чуқур ўйга чўмган, ғам ва ташвишдан боши эгилган, ҳамон сўпоқ тош устида дўмбайиб ўтирган Мурод бобо қоронғилик чўкканини, осмон ой ва юлдузларга тўлаётганини билмасди. Совуқ эпкини куйган дон хидини атайин унинг димоқларида ўйнаётгандек эди. Чолнинг бутун орзу-умидлари даладаги хозиргина ёниб тугаган сомонга ўхшаб кулга айланганди. У уйига, болаларининг олдига боришни истамасди. Ахир фарзандлари, набиралари «Бобомиз дон олиб келади» деб йўлига кўз тикиб ўтиришибди-да. «Бобо, қани буғдой» деб сўраш-

са қандай жавоб беради уларга. Ахир ҳаммалари оч, бир хафтадан буён қоринлари нонга тўймайди. Эрта-лаб субҳи содиқда ўроқни қўлига олиб далага келаётганида набираларига бугун янги ўрилган буғдойнинг донидан олиб келишни ваъда қилганди. Бачалари унинг изидан қувониб, «Тезроқ қайтиб келинг, бобожон» деб қўча бошигача кузатиб қўйишганди. Шундан бобонинг юраги эзиларди, шундан афсусланиб кўз ёш тўкарди. У шу қадар чуқур ўйга ботган эди-ки, қулоқлари ортидан келаётган одамнинг тошларга урилиб овоз чиқараётган қадам товушларини ҳам илғамади.

– Ассалому алайкум!

Мурод бобо қишлоқ одамларини овозидан танирди. Нотаниш бу товуш чолни сергаклантирди:

– Ва алайкум...

– Бу ерда ёлғиз ўзингиз нима қилиб ўтирибсиз?

– Зироатимдан, ойлаб кўз тикканимдан айрилдим, болам...

– Буғдойзорга ўт кетибди-да, ота? – деди Петрсон ачингандек бош чайқаб.

– Буғдойзорга ҳам, одамларнинг уйига ҳам, умидларига ҳам ўт кетди, болам...

– Уруш-да, ота. Ахир урушда нималар бўлмайди. Вақти келиб тинчлик замонлари ҳам бўлар.

– Ёшим саксондан ўтди. Қирқ йилдан бери бу юртининг боши урушдан, жанжалдан, тўс-тўполондан, қон тўкишдан чиқмайди. Юртда қаҳатчилик, очарчилик.... Қишлоқнинг одамлари ҳар йили шу ерга буғдой сепишади, беш йилдан бери бирор маротаба ҳосилини йиғиштириб ололмаймиз. Бомба тушиб ёниб кетади ёки ичи қоралар ўт қўйиб кетади. Бу йил Худодан астойдил сўрагандик. Қўлимизга ўроқ олганимизда дала ўртасига снаряд тушиб, ҳосил ёниб кетди. Урушнинг оти ҳам

уруш, ўзи ҳам. Ким урушни бошласа, икки хисса азоб чекади. Аллоҳ қачондир уларни ҳам жазолайди...

– Фарзандларингиз бордир, ота?

– Уч ўғлим бор. Уруш уларни ҳам ўз гирдобига тортди. Катта ўғлим Мулла Умарнинг синоларига қўшилиб кетди. Ўртанчаси Дўстумнинг йигитлари сафида, кичигини билмайман – ким томонида туриб, кимга қарши жанг қиляпти. Бу уруш ака-укаларни ҳам бир-бирига фаним қилиб қўйди, болам. Энг ёмони, бир қориндан тушган оға-инилар худди қашқирлардек бир-бирларини ғажишмоқда, бир-бирларига қурол ўқталиб ўқузишмоқда. Ота боланинг, ака уканинг қонини тўкмоқда. Ўғилларимнинг саккиз фарзанди уйимда, менинг бағримда, бир тишлам нон топсам бўлиб бераман. Бари оч...

– Сиз хув анави уйда яшайсизми, ота? – Петрсон қўли билан қоронғилик қаърида чироқ нури кўриниб турган тош устидаги бинога қараб сўради. Бу айнан Дэвид отилган бино эди.

– У ерда катта ўғлим туради, менинг уйим унинг тепасида.

Петрсон чолнинг сўзига аниқлик киритиш ва гумонини тасдиқлатиб олиш мақсадида яна саволга тутди:

– Ўғлингиз толибонлар сафида хизмат қилса, болаларининг ҳолидан хабар олмайдими? Ахир Мулла Умар жаноблари ўз синоларига яхшигина ҳақ тўлайди...

– Ҳақ тўлайди? – деди ўзига ўзи гапиргандек паст овозда Мурод бобо, – ўша пулни қаердан олади Мулла Умар?

Петрсон чолнинг сўзларидан керакли маълумотни олиб бўлганди. Чол билан валақлашиб ўтиришга вақти ҳам, тоқати ҳам йўқ. Тезроқ идорасига бориб Дэвид айнан толибонлар томонидан отиб ўлдирилганлиги ҳақидаги маълумотни раҳбарларига жўнатиши зарур.

Унинг ҳар бир саволи ўзининг фойдасига хизмат қиларди.

– Ўғлингизнинг оти нима, балки мен танирман?

– Самад, – жавоб қилди чол, – сени танитай турибман, овозингдан бу ернинг одамига ўхшамайсан. Кимсан? Исминг нима?

– Худо омадингизни берсин, бобо, мен кетдим, ишим тифизроқ эди...

Петрсон ўрнидан турди ва идораси томон шошилди.

ЧЕЧЕНИСТОН

Кечки пайт мени йўқлаб қолишди. Олдимга кирган тилмоч: «Тезроқ юр, сени Зелимхон чақиряпти» деди. У билан учрашишни кўпдан орзиқиб кутаётгандим. Кийимларимни алмаштириб, тилмочнинг ортидан эргашдим. Йўл-йўлакай у Зелимхон билан хушёр бўлиб гаплашишни уктириб, салгина адашсам ёки жиддий турмасам барча айблар вақти келиб менинг гарданимга тушиши мумкинлигидан огоҳ этди.

– У сендан ғорда қолиб кетган қуроллар ҳақида сўраши мумкин. Унутма, жавобларинг шунчаки сенинг фикринг эмас, балки Мулла Умар ҳазратларининг фикри бўлади. Сен Афғонистон давлати номидан гапирасан. Мулла Умар ҳозир пулга муҳтож. Зелимхон биздан катта миқдорда қарздор. Бу ердаги вазият ҳам яхши эмас, руслар кун сайин унинг одамларини ҳар томондан қисиб келмоқда. Қарзларни тезроқ қайтариб бериш лозимлигини таъкидлайсан. Тамғани қабул қилиб олишганидан бери тинимсиз ишлатишмоқда. Аллақанча купюралар чиқариб ташлашди. Лекин бизга сариқ чақа наф келтирмаяпти. Буни ҳам ёдига солиб қўй. Нима қилиб бўлса ҳам пулни ундир!

Мен тилмочнинг сўзларини бош ирғаб маъқуллаб бордим. Йўлакнинг этагига етиб келганимизда эшик олдида беш-олти нафар қуролли соқчилар турарди. Афтидан, улар ичкарига бегона одамларни киритишмасди. Тилмоч уларнинг тилида нимадир деди. Соқчилар бизни ичкарига қўйишди. Эшикдан киришим билан нигоҳим юқорида ўтирган ориқ, бошга қорақўл терисидан қалпоқ кийган, соқол босган юзлари заъфарон одамда тўхтади. «Бу Яндарбиев» дедим ўзимга ўзим. Бетартиб терилган стулларда ўндан ортиқ ҳарбий кийим кийган одамлар ўтиришарди. Уларнинг сафида ажнабийлар ҳам бор эди Барчасининг важоҳати, афт-ангори қўрқинчли ва ваҳимали эди. Ичкарига кирганимда ҳамма менга қаради. Тилмоч Зелимхонга нимадир деди. У менга қараб рус тилида «ўтир» деди. Таниш бу сўз қулоғимга чалиниши биланок рўпарамдаги курсига ўтиришга чоғландим. Бироқ зудлик билан ўзимни тўхтатиб олишга куч топа олдим. Бу ерда айтилаётган ҳар бир сўзга эътибор беришим, ўзимни қаердан келганлигимни ва кимлигимни худди олаётган нафасимдек унутмаслигим даркор эди. Таржимон унинг сўзини форс тилига ўгиргандан кейингина бўш стулга ўтирдим. Зелимхон рус тилида гапирарди.

– Биз олдимизга қўйган мақсадимизга эришдик. Музокараларда келишувларни имзоладик. Давлат бошлиғига ўз таъсиримизни ўтказдик. Чеченистондаги ҳарбий ҳаракатлар 1 июндан бошлаб тўхтатиладиган бўлди. Шартномалар имзоланди. Руслар ўз қўшинларини босқичма-босқич юртимиздан олиб чиқиб кетадиган бўлишди.

– Сиз уларнинг ваъдаларига ишондингизми? – савол ташлади орқароқда ўтирган юзини қоп-қора соқол босган кимса. Бу аллақачон рус ҳукумати томонидан ўлимга маҳкум этилган Шамил Басаев эди.

– Ельцин ички ишлар ва мудофаа вазирлари Куликов ва Грачевларга бу ҳақда махсус топшириқ берди.

– Мен сиз олиб борган музокаралардан қониқиш ҳосил қилмадим, – деди Басаев. – Биз айтган талабларни унинг олдига қўя олдингиз, аммо ечими ҳал бўлмади. Ельцин сизни ўз таъсири остига олди ва қоғозлар билан алдади..

– Биз бари бир мамлакатда тинчлик ўрнатилиши йўлида бир қадам бўлса ҳам олға босдик. Бу учрашувнинг галабаси эмасми? Ҳозир Грознийда одамлар қони сув бўлиб оқмоқда. Кунига ўнлаб яқинларимизни йўқотмоқдамиз. Уларнинг ичида болалар, кексалар бор. Бизга қон тўкишдан кўра, музокаралар столида аниқ бир қарорга келиш ва мамлакатда тинчлик ўрнатиш афзал!

– Бу шоирона гап! Уруш бўлгандан кейин одамлар ўлади, иморатлар вайрон бўлади, буларнинг ўрнини тўлдириш мумкин, аммо муқаддас галаба-чи? Бутун дунё бизга кўз тикиб турибди. Оғзаки гаплар билан, чиройли столлар атрофида ўтириб, қандайдир қоғозларни тўлдириш билан урушни тўхтатиш, шонли галабага эришиш мумкин эмас. Урушда фақат қурол билан жанг қилиниб, қурбонлар бериб, дарё-дарё қонлар тўкиб галаба қозонилади! Руслар бизни қурол билан, зўравонлик билан тиз чўктиришлари мумкин, аммо енга олмайдилар! – Басаев бу гапларни шу қадар қаҳр билан айтди-ки, қалтираб олдидаги столни бир-икки муштлаб ҳам қўйди.

– Агар менинг ишимдан қониқмаган бўлсангиз, марҳамат, Россия раҳбари яқин кунлар ичида Грознийга ташриф буюради, музокарани сиз давом эттирасиз! – Яндарбиевнинг сўзларидан аччиқлангани сезилиб турарди.

– Ҳали у бу ерга келмоқчими?! – Басаев ўрнидан туриб кетди. – Йўқ, мен бунга йўл қўймайман! Билиб

қўйинг, агар у Грознийга келадиган бўлса, бу юртда абадий қолиб кетади!

Ельцин у билан ҳеч қачон музокара курсисига ўтирмаслигини, Москва уни қонхўр, террорчи ва бандит деб эълон қилганини бу ерда ўтирганларнинг барчаси яхши биларди.

– Биз уни ҳурмат ва эҳтиром билан кутиб олишга, хавфсизлигини таъминлашга маъсулмиз, – жавоб қилди Зелимхон. – Мен барча дала командирларига бу ҳақда махсус топшириқ бераман!

– Менинг мақсадим уни бу юртда абадий олиб қолиш! – Басаев мушти билан яна столни муштлади. – Ўзимнинг юзга яқин мерганларимни аэропортга, йўлларга териб қўяман. Уни гул билан эмас, ўқлар билан кутиб олишади! У ташриф буюрадиган кун мен ёрда сақланаётган икки юздан зиёд рус аскарларини қатл этаман. Уларни менинг одамларим қўриқлашмоқда. Шундай бўлгач, тутқунларнинг тақдири менинг қўлимда.

– Шуни унутмангки, – деди Зелимхон ғазабини ичига ютиб. – Русларнинг қўлида ҳам бизнинг уч юздан ортиқ одамларимиз бор. Улар бизнинг энг яқин сафдошларимиз, яқинларимиз, оға-иниларимиз. Яримдан кўпи командирлар, хорижлик биродарларимиз.

– Зелимхон, руслар мен қўллайдиган жазони қўллай олишмайди. Сиз асирдаги одамларимизнинг ташвишини чекманг. Уларни ўзим қутқариб оламан!

– Қизишманг, Шамил. Ҳар бир ишни ўйлаб, фикр ва мулоҳаза билан адо этишимиз керак. Кичкинагина хато биз имзолайдиган тинчлик шартномасини йўққа чиқариши мумкин. Биз асирларни бошма-бош алмаштираемиз, шунга келишиб олганмиз!

– Юмшоқ курсиларда ўтирганда ваъдалар берилверади, жимжимадор имзолар чекилаверади. Тутқун-

ларнинг тақдирини ҳеч қандай қоғоз ҳал этмайди! Бу шартномаларнинг ортида мен ва менга ўхшаган юрт озодлиги учун жонини тиккан дала командирларининг тақдири турибди. Улар сиздан бизларни тутиб беришни талаб қилишади!

– Сиз жонингиздан қўрқманг, шахсан ўзим сизни ҳимоямга оламан!

– Мени ҳимоянгизга олишдан аввал ўзингизни ўйланг сиз!

Тортишувлар узоқ давом этди. Охир-оқибат аниқ тўхтамага келишолмай тарқаб кетишди.

Зелимхон мени хонасида олиб қолди. Тилмоч йўлда қулоғимга қуйиб қўйган сўзларни айтиш фурсати келганди.

– Тамғани қабул қилдим. Мулла Умар ҳазратлари ўз ваъдаларида турганидан мамнунман. Уларнинг бўнақларини тез орада сенинг қўлингга топшираман. Бироқ ваъда қилинган қуролларни ололмадик.

– Биз келишувга биноан қуролларни ва қорадорини айтилган жойгача келтириб бердик. Одамларимиз сизнинг аскарларингизга ёрдам бериш мақсадида уларни мамлакат ичкарисигача олиб киришга ёрдамлашишди. Бироқ русларнинг вертолётлари юк олиб келаётганлар ёр ичига киришганда унинг икки томонини портлатиб ташлади. Оқибатда менинг юртдошларим ҳам ёр ичида абадий қолиб кетишди. Мулла Умар жаноблари сиздан қарзларингизни тезда қайтаришингизни талаб қилмоқда. У киши ҳозир пулга муҳтожлар!

Гапим Зелимхонга ёқмади. Ранги ўзгариб кетди.

– Қарзларни албатта қайтараман, бироқ ёр ичида қолиб кетган қуролларга ва қорадорига ҳақ тўламайман. Чунки сизлар олиб ўтган қуроллар аскарларимнинг қўлига етиб келмади.

– Сиз Мулла Умар ҳазратлари билан қуролларни чегарага етказиб бериш ҳақида келишиб олгансиз. Биз шартни адо этдик. Ғор сизнинг худудингизда.

– Мен қанча ва қандай қуроллар олиб келинганлигини билмайман, қолаверса, буни тасдиқлайдиган гувоҳ йўқ! – деди Зелिमхон аччиқлангандек.

Мен ёнимдан қуролларнинг номлари ва қиймати ёзилган, уларни етказиб бериш манзили кўрсатилган битим қоғозини олиб унинг олдига қўйдим. Кейин тилмочга кўз қиримни ташладим. У сўзларимдан мамнун бўлганлигини сездим. Зелимхон қоғозга тикилиб турди-да, ранги ўзгариб менга қаради.

– Катта миқдордаги пулларни бир ўзим ҳал қилолмайман. Шерикларим билан маслаҳатлашиб олишимга тўғри келади. Боя кўрдинг, бу ерда ҳозир ҳеч ким бировни тан олгиси келмайди, – деди бояги шаштидан тушиб...

– Мулла Умар жаноблари мenden жавоб кутмоқда!

– Жавобни бир ҳафтадан кейин оласан! – у бу гапи билан суҳбат якунланганига ишора қилиб ўрнидан турди.

* * *

Кутузов билан учрашишим керак эди. Аввал ётган жойига бордим. Айтилган фиштни кўчирдим. Кичкинагина дарча ичидан бир энлик мактубни топдим. У қоғозга ўзининг қаерда бўлишини ёзиб, у ерга борадиган йўлларнинг чизмасини чизиб қолдирганди. Қандай қилиб бўлмасин, уни топиб гаплашишим зарур. Гарчи у яширинган жой мен турган ердан олис бўлмаса-да, кўчада юриш хатарли эди. У томонда жангарилар кўпроқ изғишарди. Таваккал қилишга қарор қилдим. Шом қоронғисида йўлга тушдим. Осмон булутли эди. Кулранг булутлар ерга майда томчиларни ташлаб ғарб томон йўл оларди. Момақалди роқ сал ўтмай ёмғир савалаши-

дан дарак берарди. Бир оз ўтиб шундай ҳам бўлди. Момақалди роқ гумбуради, ранги ўчиб кетган кулранг булутлар карвони кўз ёш тўкди. Ёмғир тобора кучаярди. Кўчада ҳеч ким қолмагани. Бир ўзим гоҳ чопқиллаб, гоҳ туядек лўкиллаб борардим. Ёмғир тобора жадаллашарди, беш-олти қадам нарини кўз илғамасди. Бундай об-ҳаво шароитида ҳеч ким мени таъқиб қилмаслигига ишончим комил эди. Шароит қийин бўлса-да, Кутузовнинг янги маконини топиб бордим. Йўлак мени ер остига олиб тушди. Чекист бу ерда бомба тушиб, вайронага айланган бинони ўзига бошпана қилиб олгани. Ичкари қоронғи эди. Оёқларим кўнглим буурган томонга қараб ҳаракатланарди. Йўк, адашмаган эдим. Олдиндан сезиш ва ҳис этиш қобилиятим панд бермагани. Туйнук олдида Кутузов турарди. Биз бир ҳафтадан кўпроқ вақт мобайнида кўришмаганик. Саломлашдик. У мени ичкарига таклиф қилди. Устимдаги кийимларим жикқа ҳўл бўлгани. Ечиб ташладим.

– Бошлиқларингдан хабар келди, – деди у ичкарига кирганимиздан кейин, – улар ўғлингни юртга қайтариш мақсадида ўз одамларини Афғонистонга ташлашибди. Иккинчи хушхабар – Туркиялик Баққол исмли миллиардер кенгашнинг раиси бўлибди. У сенга қаттиқ қизиқиб қолганмиш.

– Амирий-чи, наҳотки у кенгашни бегона одамнинг қўлига топшириб қўйган бўлса?

– У вафот этибди.

– Баққол исмли одам борлигини шу пайтгача эшитмаган эканман.

– Унинг бу ерда «Кулранг бўрилар» лақабли тўдаси бор экан. Лекин уларнинг қаерда жойлашганини ҳеч ким билмайди. Ҳатто бизнинг одамларимиз ҳам. Шу тўдани топишинг, ичига киришинг, мақсадини, қанча аъзоси борлигини, улар қайси мамлакат фуқароси

эканлигини аниқлашинг керак. Бу ўта жиддий топширик. Бошлиқларинг бу ишни тезроқ аниқлашинг лозимлигини айтишмоқда.

Бу ерга келганимга ўн беш кундан ўтиб қолди. Жангарилар ичида таниш орттирдим. Сухбатларида бўлдим. Аммо уларнинг бирортасидан «Кулранг бўрилар» тўғрисида эшитмагандим. Қандай аниқлаш мумкин? Ким ёрдам беради менга?

– Менда ҳам янгилик бор, – дедим Кутузовга.

У озиб суяклари чиқиб, соқол босган юзини мен томон бурди. Кўзлари қоронғида ялтирарди.

– Эшитаман!

– Асирга олинган рус аскарлари ва ҳарбий бошлиқлар, беш нафар хорижлик мухбирлар сақланаётган жой маълум бўлди.

– Наҳотки? Ахир биз асирлар сақланаётган жойни уч ойдан бери аниқлай олмаётгандик. Ҳатто уч-тўртта ходимимиз ҳаётини ҳам йўқотди.

– Айтганингдек, бу камоқхонанинг қаердалиги қаттиқ сир сақланаётган экан.

– Жойнинг номини айт! – тоқатсизлик билан сўради чекист.

Мен тутқунлар сақланаётган жойнинг манзилини маълум қилдим.

– Қимматбаҳо маълумот! – қувониб кетганидан овозини кўтариб қичқирди Кутузов.

– Яна муҳим маълумот бор.

– Айта қол!

– Зелимхон билан Басаев ўртасида тортишув сал бўлмаса жанжалга айланиб кетаёзди. Яндарбиев президентни яқин кунлар ичида Грознийга таширф буюришини маълум қилди. Басаев эса «Ельцин Чеченистонга келадиган бўлса, унинг жасади абадий шу тупроқда қолиб кетади. Мен юзга яқин мерганларимни аэропортга,

кўчаларга, учрашув бўладиган жойларга ташлайман, асирларни айнан Ельцин ташриф буюрадиган кунда ўлдираман. Бу унга қурбонлик бўлади» деди. Уларни Басаевнинг одамлари қўриқлашаётганмиш.

– Басаев авваллари ҳам президентга суиқасд уюштириш билан жар солиб келган. Ундан бундай ишни кутса бўлади. Бу ўта ташвишли ҳолат, зудлик билан чора кўришимиз керак. Лекин сендан бир илтимос, Басаевнинг одамлари орасидан танишинг борми? Бунинг сенга ҳам, менга ҳам фойдаси тегиши мумкин.

Ўйланиб қолдим. Бу ўлкада орттирган танишларимни эсладим, кўз олдимга келтирдим. Аммо уларнинг қайси бири Басаевнинг одами эканлигини билмасдим.

– Йўқ. – дедим.

– Қандай қилиб бўлмасин, таниш топишинг керак. Басаев одамларининг кўпи ашаддий жиноятчилар, пулга ўч одамлар. Бундай одамларнинг тилини топса бўлади. Улар «Кулранг бўрилар»нинг қаердалигини билишлари мумкин.

– Бу ишга эртагаёқ киришаман!

– Ҳозир бошлиқларингга ҳар икки маълумот ҳақида ахборот бер. Улар Москва билан боғланишади.

Кутузов қўлимга алоқа воситасини тутқазди.

САМАНГАН

Яқин орада Эргашнинг таъби бу қадар тиррик бўлмаганди. Ишончли ва содиқ одамларини йўқотиш, четдан келадиган ёрдамнинг тўхтаб қолиши, Мулла Умар аскарларининг чекиниши, Абдурашид Дўстумнинг Мозори Шарифда ўз ҳукмронлигини мустаҳкамлаши – буларнинг барчаси тўдабошининг орзу қилган келажагига қора парда тортаётганди. У фақат одамларини эмас, балки бойликларини ҳам бой берганди. Бу ердан

кетса қаердан бошпана топади, ким паноҳига олади? Кетиш учун маблағ даркор. Топганлари оёғи ҳам, қўли ҳам етмайдиган давлатларнинг банкида ётибди. У ерга бориб бўлармиди? Қаноти остига тортадиган ҳимоячиси йўқ. Изига тушганлар тутиб олади. Кейин, хемирсиз тошлар орасидан бир қадам ташқарига чиқолмайди. Бу юртда одамнинг ҳаёти, тақдири, келажаги бевосита пул деган савил билан боғлиқ. Ҳозир оз бўлса-да, имконияти мавжуд, пул топиши мумкин. Қўлида одамлари бор.

«Зори бозор» қабристонига яширилган хазина тўдабошининг қоронғи дилини ёритиб юборди. Анчадан бери уни эсламай қўйганди. Сал бўлмаса унутаёзибди. Биргина бу хазина Эргашни ҳалокат ёқасидан қутқариб, орзу қилган фаровон келажагининг эшикларини очиб бериши мумкин. «Неъмат ўлиб кетди. Бўрон қаергадир даф бўлди. Қачон қайтиши ёлғиз Худогагина аён. Қабр устига тош терилган деганди. Шундан хазина кўмилган қабрни топса бўлади. Лекин кимни жўнатиш керак? Ишонадиган одам қолмади-ку».

Эргаш узоқ мулоҳазадан кейин «Зори бозор»га ўзи боришга қарор қилди. Ёнига бирорта ёрдамчи олса бас. Икки кун вақт кетади. Ақллилар керак эмас, итдай ишлайдиган, лақма, гўл ва содда йигитлардан топиш керак. Бундай одамларни бойлик билан иши йўқ, қорни тўйса бас.

Лагерда Ортик исмли йигит бўларди. Икки йил бурун одамлари мардикор бозоридан топиб бу ерга жўнатишган. Милтиқнинг фақат овозидан эмас, ўзидан ҳам қўрқади. Жангарилар мажбуран қўлига қурол ушлатиб қўйишган, аммо шу пайтгача битта ўқ отмаган. Қуролини кўп бор ташлаб юборган. «Менга кетмон беринглар, мана бу тақир ерларни чопай, тошлар устида гулу райҳонлар ундирай, буғдой сепай. Милтиқ ушлаш гуноҳ, ўқи отилиб кетса, одамларга тегса қон тўки-

лади, ўлади. Охиратда мен яратган Эгамнинг юзига қандай қарайман, қандай қилиб унга жавоб бераман» деб йиғлагани-йиғлаган. Жангарилар уни аврашади, кўрқитишади, алдашади: «Душман бостириб келса, сени пақ-пақ қилиб отади, қўлингда милтиқ кўрса тегишмайди, ўзимизники дейишади».

Бечора йигит уларнинг алдовларига лаққа тушиб, автоматни қучоқлаб, кечалари уларнинг ўрнига пойлоқчилик қилиб чиқади. Дунёда бундай содда ва гўл одамлар бунча кўп бўлмаса?

Эргашнинг хаёлига мана шу дали-девона йигит келди. Овқатни кўп ейишини ҳисобга олмаганда қорнидан бошқа ташвиши, ғами йўқ. Уни хонасига чиқиртирди.

– Иккимиз бир жойга бориб келамиз, – деди Эргаш.

Ортиқнинг катта-катта кўзлари ялтиради.

– Юртгами, хўжайин? Тўғриси қишлоғимни жа соғиндим. Узоқдан бўлса ҳам уйимизни бир кўрсам дейман. Хи...хи!! – унинг кулгиси момақалдироқдек гумбурлади.

– Юртга эмас, – унинг сўзини кесди Эргаш, – бошқа жойга.

– Тўғрисини айтаверинг, хўжайин, бугун тушимда уйимизни кўргандим. Хи...хи!!

– Ҳадеб кулаверма, мен жиддий гапиряпман.

– Тушундим, хўжайин. Хи...хи!!

– Ҳозир ҳеч қаёққа кетмагин, шу атрофда айланиб тур, чақирганимда кирасан.

– Милтиғимни ташлаб кетаман, хўжайин. Хи... хи!!

– Белкурак билан ханжарингни ол!

– Ханжарни нима қиламан, хўжайин, белкуракнинг ўзи бўлади менга. Ер чопишга ўнғайроқ. Хи... хи!!

– Билганингни қил!

Ортиқ уруш ҳақида эшитавериб, отишмаларда ўққа учган мурдаларни кўравериб юрак олдириб қўйганди.

– Биз борадиган томонда милтиқли одамлар йўқми, хўжайин? – сўради хавотирланиб.

– Қўрқма, бизга ҳеч ким тегмайди!

– Шундай дейсизу, хўжайин, бари бир милтиқли одамлар қўрқинчли-да. Аччиғи чиқса пақ этиб отади. Мени эса ўлгим келмайди, уйимга қайтгим, зироат билан машғул бўлгим келади. Дон сепсам, экинга сув тарасам, боғлардан олмалар терсам дейман...

Ортиқнинг қўзлари ёшланди. Эргашнинг кўнгли бузилди...

Кечки пайт улар йўлга чиқишди. «Зори бозор»га эртаси куни тушдан кейин етиб келишди. Эргаш Ортиқни хилват жойда қолдириб, ўзи қабристонга ўтди. Бўроннинг сўзларини эслади. Тепасига тошлар қўйилган қабрларни ахтарди. Бундай қабрлар беш-олтита эди. Қайси бири бўлиши мумкин? Эргаш хуноб бўлди. Ярим соатдан кўпроқ айланди. Кейин ўйга толди. Қабрлар тепасидаги тупроқларнинг қачон тортилганининг ҳисобини олди. Ниҳоят иккита қабрга белги қўйди. Қайтиб келганда Ортиқ бошини тошга қўйиб ухлаб ётарди. Эргаш оёғи билан туртиб уйғотди.

– Овқат олиб келдингизми, хўжайин? Қорним жудаям очиб кетди. Хи... хи..

– Секинроқ кул, нафсингга ўт тушгур. Бирортаси эшитиб қолса иккимизни пақиллатиб отиб ташлайди.

Ортиқнинг юрагига ваҳима оралади. Қовоғи осилиб, кайфияти бузилди. Эргаш халтасидан овқат олиб унинг олдига қўйди.

– Манавиларни захрингга ют!

Ортиқ овқатга қайрилиб боқмади. Тиззаларини қучоқлаганча бошини эгиб ўтираверди.

– Нима бало, онаси ўлган одамдек қош-қовоғинг осилиб қолди.

– Мени сўкманг-да, хўжайин... Гапларингиз юрагимни оғритяпти.

Эргаш кулди.

– Сенда ҳам юрак борми, девона! Билмаган эканман.

– Юрак бўлмаганда кишлоғимни соғинармидим, хўжайин. Онам ҳар куни тушларимга қиряпти. Мени қақирадилар. Уларни кўраман, аммо улар мени кўрмайдилар. «Хой онажон, мен бу томондаман» деб бақираман, бироқ товушимни онагинам эшитмайди. Айтинг, қачон юртимизга қайтиб кетамиз?

Ортиқнинг кўзларидан оқиб тушаётган лойқа ёшлар соқол босган ялпоқ юзини ювиб тушарди. Эргаш унинг саволига жавоб беришни истамади. Одамларнинг ухлашини кутиш керак. У Ортиқнинг кўнглини кўтаргиси келди. Шундай қилса яхши ишлайди.

– Ортиқ, – деди Эргаш овозига сирли тус бериб.

– Лаббай, хўжайин...

– Бир гап сўрасам тўғриси айтасанми?

– Уятли гап эмасми? Хи...хи!!

– Бирорта қизни севганмисан?

– Хи...хи!! – Ортиқ бошини чайқади. Унинг дил қулфи очилганди. – Хўжайин...хи...хи!!

– Тўғриси айтавер. Бу ерда иккимиздан бошқа жон йўқ!

– Келинг, хўжайин, одамни хижолат қиладиган саволларни берманг! Хи... хи!!

– Уялма! Мени ҳам шундай сўзларни эшитгим, маза қилгим келади. Айниқса севишганлар ҳақида эшитсам, юрагимда ўлиб бораётган умидлар, орзулар тирилгандек бўлади.

Ортиқ хўжайиннинг оғзидан шу пайтгача бундай сўзларни эшитмаганди. Шу сабабдан унинг саволи ғалати туюлди, қалбида аллақандай илиқлик уйғонди.

Олисда сўфнинг азон чақиргани эшитилди. «Хуфтон бўлибди, яна бир соат кутиш керак ўйлади Эргаш».

– Бу томонларга келишдан олдин Салима деган қизни яхши кўрадим. Қўшнимиз эди. Хи... хи!!

– Чиройлимиди?

– Хи...хи!!

– Севгингни изҳор қилганмисан?

– Битта хат ёзганман..

– Ҳали сен ёзишни ҳам биласанми?

– Ўртоғим Турдиали ёзиб берганди-да. Хи... хи!!

– Нима деб ёзган?

– Сизни севиб қолдим деб. Хи...хи!!

– У жавоб ёзганми?

– Тошингни тер деб ёзган...

– Аввал шеър ёзиш керак эди.

– Хатимда шеър ҳам бор эди.

– Эсингдами?

– Шеър меники эмас, Турдиалиники эди...

– Ҳали ҳам ўша қизни яхши кўрасанми?

– Хи...хи! Яхши кўраман!

– Юртга қайтиб борсак, ўзим Салиманинг уйига совчи бўлиб бораман!

– Ростданми, хўжайин. Хи...хи!!

Улар овқатланишди. Ортиқнинг кайфияти кўтарилиб, иштаҳаси очилганди.

– Энди ишга киришамиз, – деди Эргаш юзига фотиҳа тортиб.

– Ишга? Қоронғида қиладиган нима иш бор, хўжайин?

– Белкурагингни олиб, орқамдан юр.

Эргаш тепага кўтарилди. Изидан Ортиқ эргашди. Тун қоронғи эди. Ой юзини булутлар тўсганди. Қабристоннинг деворидан ошиб ўтишди. Тўдабоши белги қўйган қабр тепасида тўхтади.

– Шу қабрни очасан! – буюрди у.

– Қабрни... нималар деяпсиз, хўжайин...йўқ...
Қабрни очиш гуноҳ. Худонинг қаҳри келади.

– Айтганимни қил!

Ортиқ кўрқиб кетди. Ортга тисарилди.

– Ўл десангиз ўламан, аммо қабрни очмайман!

– Бу қабр ичида майит йўқ. Менинг бойликларим яширилган. Йигитларим кўмиб кетишган!

– Сўзингиз чинми? Ишонсам бўладими, хўжайин?

– Шу пайтгача ёлғон гапирганмидим. Қани, бўл тезроқ!

Ортиқ иккиланиб қўлидаги белкуракни қабрга санчди. Тупроқларни кўчириб четга улоқтира бошлади. Эргаш четда унинг ишини кузатиб турарди. У ҳақиқатан ҳам қаттиқ ишларди. Ҳаш-паш дегунча бир кўтарим тупроқни улоқтириб ташлади.

– Девга ўхшайсан, Ортиқ, – деди Эргаш унинг ғайратига ҳаваси келиб. – Бир ўзинг бешта одамнинг ишини қиласан. Қишлоқда ҳам шунақа ишлармидинг?

– Бир ўзим қирдан олти гектар ерни ўзлаштирганман, хўжайин. Хи...хи! Ўша ерга ўрик, олма кўчатларини ўтказганман. Орасига буғдой сепардим. Уйимизга бир мошин буғдой кирарди. Лекин раис бува бу ерни пахтазор қиламиз деб ерни олиб қўйган!

– Индамай туравердингми?

– Айтдим бу ернинг тупроғида пахта унмайди деб. Баччағар «Гапингдан пахта душманининг ҳиди келяпти, айтиб қаматиб юбораман» деди.

– Сени кўрқитган у аблаҳ.

– Гапингиз ҳақ, хўжайин. Кейин бориб кўрсам пахта экмабди, кўчатларим сувсизликдан куриб қолибди. Бир алам қилди, бир алам қилди. Сизга тўғриси айтсам, эккан дарахтларимнинг ҳар бирини қучоқлаб зор-зор йиғлаганман ўшанда...

Қабрнинг пастки қаватидаги тупроқ ҳам олинди. Гувала билан урилган қабр оғзи кўринди. Эргашнинг юрагига ваҳима тушди. «Хазина кўмилган бўлганда қабр оғзи гувала билан урилмаган бўларди. Бу эмас».

– Тўхта!

Ортиқ тўхтади.

– Бу мен хазина кўмган қабр эмас.

– Нима? Ҳали мен бошқа қабрни кавладимми? Нима ишлар қилиб қўйдим. Эй Худо, тавбамни қабул қил. Ўзинг кечир!

– Ортимдан юр!

Эргаш белги қўйилган иккинчи қабрнинг тепасига борди. Ортиқ белидан пасти лаҳад ичида пишиллаб нафас олганча арвоҳдек қотиб Худога илтижо қиларди.

– Нималар қилиб қўйдим! Энди арвоҳлар мени тинч қўймайди. Охиратим қуйди. Аллоҳнинг қаҳри қўзийди. Ё Парвардигор!!

– Ҳой, жинни, тавбаларингни лагерга қайтгандан кейин қиласан. Тезроқ олдимга кел! – кистади тўдабоши.

– Йўқ, мен энди қабр очмайман, хўжайин, – деди зорланиб. – Аллоҳнинг ғазабига учрадим. Энди аҳволим не кечади? Қиёмат кунигача дўзах оташида ёнадиган бўлдим. Ё Худо, билмай қилган айбим учун ўзингдан кечирим сўрайман!

Ортиқ гапириб йиғларди.

– Ҳой, гапимни эшитяпсанми, хунаса?! Ҳе онангни... – Эргашнинг аламли сўзлари жимжитлик чўккан қабристоннинг ҳамма томонига ёйилиб кетди. Ортиқ жойидан жилмади. Эргашнинг ўзи унинг олдига борди.

– Гапимни эшитдингми, жинни? Юр!

– Мен топширифингизни бажармайман, хўжайин. Керак бўлса ўзингиз очинг!

Тўдабошининг кўзлари қоронғида чўғдек ялтирарди
– Ўлгинг келяптими, девона? – унинг қўлида тўппонча борлигини Ортиқ кейин кўриб қолди.

– Отмоқчимисиз? – сўради Ортиқ паст овозда, – отсангиз отаверинг, мен уйимни ташлаб чиққан кунимок ўлганман. Руҳим Аллоҳнинг хузурида!

– Очмайсанми?

– Аллоҳнинг ғазабидан, мурданинг рухидан кўрқаман!

– Мен улардан кучлироқман. Сенинг ҳаёт-мамотинг менинг қўлимда! Айтганимни бажармасанг, итни отгандай отаман. Шу қабрга ювиқсиз, кафансиз кўмиб кетаман!

Ортиқ йиғлаб юборди.

– Қани, бўла қол, вақт ўтяпти. Хазинани олиб, тезроқ бу ердан жилишимиз керак!

Ортиқ бошини кўтарди ва ёш тўлган кўзларини Эргашга тикди.

– Яхшиси мени отинг, хўжайин, майли кафансиз бўлса ҳам шу қабр ичига кўмиб кета қолинг. Худонинг хузурига гуноҳ билан боргандан кўра, кафансиз кўмилганим афзалроқ.

– Ит эмган, ўлдираман!

Эргаш бу сўзни шу қадар ғазаб ва нафрат билан айтди-ки, беихтиёр қўлидаги тўппончанинг тепкисини босиб юборганини ўзи кеч сизди. Гарчи мўлжал олмаган бўлса-да, ўқ Ортиқнинг томоғини тешиб ўтган, тирқираб қон отиларди. У қалқиб кетди, бироқ йиқилмади. Қўллари билан бўйинини чангаллади. Қон унинг тупроқ ўтирган кийимларини ювиб тушарди. Ортиқ чайқалди, кейин гуп этиб қабр ичига йиқилди...

Бир оз фурсат ўтиб, қўлида чироқ тутиб шу томон келаётган бир тўп одамларнинг сўзлари Эргашнинг қулоғига чалинди.

«Милтиқ қабристоннинг ўртасида отилди».

«Кимлар тунда қабристонга келиб, ўқ отиши мумкин?».

«Ўлганлар ҳам тинч ётмайдиганга ўхшайди».

Ўз хатосини англаб етган Эргаш тўппончасини қўйнига яшириб, девордан сапчиб ўтди-да, қоронғилик қаърида кўздан ғойиб бўлди.

КОБУЛ

Дэвиднинг ўлиmidан хабар топган бошлиқлар қаттиқ ташвишга тушишди. У Башир билан олти ойдан кўпроқ ишлаган бўлса-да, мана шу қисқа фурсатда унинг ишончини тўла қозониб бўлганди. Башир орқали толибонларнинг яқин келажакдаги ишлари, режалари ҳақида жуда кўп маълумотларни жамлаганди. Ва айни дамда ўз идораси Баширнинг қўли билан қилиши мумкин бўлган ишларини ҳам бажартиришга муваффақ бўлганди. Ҳали олдинда қилиниши керак бўлган ишлар қалалишиб ётарди. Энди Баширнинг ишончига қира оладиган ходим топиладими? Мана шу нарса раҳбарларни ташвишга солганди.

Бошлиқлар Петрсонга зудлик билан Кашмирий билан учрашишни ва Дэвиднинг қотилини топиб, улар ўртасида қандай можаро келиб чиққанини аниқлаш вазифасини топширишди. Ахир Дэвиднинг ўлдирилиши қандайдир муҳим воқеалар билан боғлиқ бўлиши мумкин-ку.

Хаёлидан ҳар турли ўйлар кечаётган Петрсон тушдан кейин Кашмирийнинг ҳузурига жўнади.

– Муҳтарам Кашмирий жаноблари, – деди резидент бўш ўриндиққа ўтирар экан. – Сизни ноҳуш воқеадан хабардор қилиб, дилингизни ранжитмоқчи эмасман...

– Менинг дилимни ранжитиш мақсадида айтадиган гапларингизни дўстона қабул қилишга сўз бераман.

Иккиланмай айтаверинг. Хўш, менинг юртимда сизнинг юрагингизга озор етказадиган қандай нохушликлар рўй берди?

Петрсон жилмайди. Табассуми зўраки эканлиги сезилиб турарди.

– Афсуски, мен айтадиган хабар юртимга нисбатан жуда катта нохушлиқдир.

– Очиқроқ айтаверинг, нима демоқчи бўлганингизни тушунмайроқ турибман.

– Ёрдамчимни соқчиларингиздан бири отиб ўлдирибди...

– Менинг одамим ҳеч қачон ўз дўстларига қарата ўқ узмайди. Балки бу шунчаки миш-миш ёки душманларимиз томонидан уюштирилган навбатдаги фитна бўлса керак.

– Қани энди сиз ўйлагандек фитна бўлиб чиқса!

– Далилингиз борми?

– Самад исмли соқчингиз ёрдамчимни ўз қишлоғига олиб кетиб, ўша ерда отиб ўлдирган!

– Бундай совуқ хабарни кимдан эшитдингиз?

– Эшитмадим, балки кўзим билан жасадини кўрдим.

– Кўрдим деган гапингизни қандай маънода тушунмоқ керак?

Петрсон воқеани бир бошдан ҳикоя қилиб берди.

– Ёрдамчимнинг машинаси шаҳардан чиқаверишда портлатилган. Унинг ичида куйиб кетган одамнинг жасади топилди. Мен машинани танидим ва бошлиқларимга ўша пайтнинг ўзидаёқ маълум қилдим. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай марказдан менга Дэвид тоғли қишлоққа кетиб бораётганлигини маълум қилишди.

– Буни бирортаси кўрибдими?

– Унинг оёғидаги темир ҳалқача спутникка уланганди. Ходимларимиз уни қаерда вафот этганини текшириш мақсадида сунъий йўлдош орқали боғланишган.

– Ёрдамчингизнинг қотили Самад эканлигини ҳам сунъий йўлдош орқали аниқладингизми?

– Мен ёрдамчимнинг изидан бордим. Қишлоққа кираверишдаги уйнинг олдида унинг жасадини топдим. Жасад ҳовлининг четига кўмилган. Қон томчилари қотиллик айнан Самаднинг уйида рўй берганини исботлаб турибди.

– Нима учун отганини ҳам аниқлагандирсиз? – Кашмирийнинг саволи Петрсоннинг қулоқларига худди масхаралаётган кишининг қочиримидек эшитилди.

– Буни биргаликда аниқлаймиз. Талабим – Самадни топтириб келсангиз. Раҳбарларим ёрдамчимнинг қандай мақсадда ва кимлар томонидан ўлдирилганини билишни ишташмоқда. Мен буни шахс сифатида эмас, балки ҳукуматим номидан талаб қиламан.

– Сир бўлмаса айтингчи, мухтарам Петрсон, ўша ходимингизнинг исми нима? Мен уни танийманми?

– Танийсиз. У Жон Дэвид эди!

– Жон Дэвид. Бу Башир билан ош-қатиқ бўлиб юрган ходимингизми?

Кашмирий мийиғида кулиб қўйди. Петрсон буни пайқаб қолди ва гаши келди.

– Нега ош-қатиқ сўзига урғу бердингиз? Улар ўртасидаги яқинлик сизга ёқмасмиди?

– Ходимингиз бир ҳафта бурун Башир билан тил бириктириб, гуноҳ иш қилганлигини биласизми?

Петрсоннинг ранги ўчди. У Дэвиднинг ўзбек разведкасига алоқадор деб шубҳаланилган йигит билан шуғулланиб юрганидан хабардор эди.

– Аниқроқ гапиринг!

– Аниқроғи шундан иборатки, айнан Дэвид ўзбек айғоқчисини ва Фафурни турмадан олиб чиқиб, қочириб юборган...

Бу янглик Петрсонга кучли зарбадек таъсир қилди.

– Гапингизга ишонмайман.

– Бугун бу сир ошкор бўлди. Дэвид ушбу ҳолатни сиздан яшириш мақсадида Баширга юз минг долларлик олмосни пора сифатида берган. Башир эса айғоқчиларни қочишида турма нозири билан соқчини айб-лаб, уларни отиб ташлаган. Одамларимиздан бири улар ўртасидаги суҳбатни эшитиб қолган ва Мулла Умар ҳазратларининг қулоғига етказган. Кеча соқчилар Баширни тутиб келиб сўроқ қилишган. Тинтув қилинганда ёнидан олмос топилган. Башир айбига икром бўлиб, ўзини отиб ўлдирган. Дэвиднинг нима мақсадда тоғли қишлоққа борганини ва Самад томонидан отиб ўлдирилганлигини сиз айтмоқчи бўлганингиздек, аниқлашимиз керак. Ҳақиқатан ҳам бу сирли жумбоқ, Петрсон.

Петрсон Кашмирийнинг сўзларини эшитиб тахтадек қотиб қолди. Наҳотки Фафур қочиб кетган бўлса? Бу хабар бошлиқларининг қулоғига етса нима дейишади? Петрсон ҳар иккиси учун боши билан жавоб бериши керак. Резидентнинг қўз ўнгида ҳарбий трибунал гавдаланди.

– Сиз янглишдингиз! – хитоб қилди Петрсон, – Фафур ҳам, Дэвид ҳам бизга хиёнат қилмайди!

– Қани эди сиз айтганингиздек бўлса! Мен ҳам хурсанд бўлардим.

– Дэвиднинг ёнида сиз айтган олмоснинг бўлиши мумкин эмас. Гувоҳ керак!

– Гувоҳ керак дедингизми? Албатта гувоҳ топамиз. Оғзаки гапга ким ҳам ишонарди!? Акс ҳолда, барча айбларни бизнинг гарданимизга ағдаришингиз мумкин.

Бундай қўпол муомала Петрсонни аччиқлантирди. Лекин у қийин вазиятларда ўзини қўлга олишга куч топа оларди. Иродаси темирдай мустаҳкам эди.

– Мени аввал Самад билан учраштирсангиз!

Кашмирий эшик олдида турган соқчига Самадни топиб келишни буюрди. Ўзи эса ёрдамчисининг хонасига чиқиб, икки кун муқаддам пойтахтдан чиқаверишда, дарё бўйида портлаб кетган машина ичидаги одамнинг шахсини аниқлаш вазифасини топширди. Орадан икки соатлар ўтиб ичкарига узун бўйли, қотмадан келган, турқ-тароватидан баджаҳллиги билиниб турган кўкимтир кўзли йигитни бошлаб кирди. Бу Мурод бобонинг ўғли Самад эди.

– Ҳовлинг этагидан бу жанобнинг ёрдамчисини жасади топилганмиш. Уни сен отиб ўлдирганмидинг?

– Шундай, оға.

– Нима учун?

– Уйга қайтганимда оғил ичидан хотинимнинг овозини эшитиб қолдим. Ичкарига кирсам нотаниш кимса аёлимни зўрламоқчи бўлаётганини кўрдим. Эшикни очиб, ўз номусини сақлашга уринган аёлим паншаха учини ўзининг кўкрагига санчиб ерга йиқилганини кўрдим. Мен жаҳл устида ўша кимсани отиб ташладим. Бор гап шу, оға!

Кашмирий «Мана, кўрдингизми» дегандек резидентга қараб қўйди. Петрсон тилини тишлари орасига олди.

– Мен бир нарсага ҳайронман, – деди Петрсон. – Менинг ёрдамчим қандай қилиб сизнинг қишлоғингизга бориб қолган?

– Бу саволингизга жавоб беролмайман, – деди Самад. – Мен билганимни ва кўрганимни айтдим.

Самад Кашмирийнинг ишораси билан хонадан чиқиб кетди.

– Самаднинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шундай йўл тутган бўлардим, мухтарам Петрсон.

– Бу билан бутун айбни ёрдамчимнинг бўйнига юкламоқчимисиз?

– Афсуски, уни оқлолмайман. Бизда бегоналар эри бор аёлларнинг номусига тажовуз қилса ўлимга маҳкумдир. Қонун шунақа!

– Тушунаман, аммо Дэвид нима сабабдан ўттиз чақирим олисдаги қишлоққа бориб қолди деган савол менга тинчлик бермаяпти.

– Бу саволга жавобни ўзингиз топишингиз керак. Бу борада мен сизга ҳеч қандай ёрдам беролмайман, – деди Кашмирий ўртадаги баҳсга яқун яшаш мақсадида.

Шу пайт эшик очилди ва ичкарига Кашмирийнинг ёрдамчиси кириб келди.

– Дарё бўйида портлаган машина ичидаги одамнинг шахси аниқланди, оға.

– Хўш, ким экан у?

– Савдогар Ашрафий. Одамларимиз Дэвидни қурол бозорига кириб, пулт билан бошқариладиган мослама сотиб олганини ҳам аниқлашган.

– Мослама сотган одамнинг шахси аниқми?

– Албатта!

– Бўшсан!

Ёрдамчи чиқиб кетгач, Кашмирий Петрсонга юзланди.

– Менинг назаримда Дэвид Баширнинг қўлга тушганидан хабар топган. Ўзини қандай жазо кутаётганини кўз ўнгига келтирган. Сценарий тузиб, ўзини машина билан портлаб кетгандай кўрсатмоқчи бўлган. Айнан шу мақсадда бозордан мина сотиб олган. Йўлда Ашрафийни машинага олган ва ниманидир баҳона қилиб уни рулга ўтказган.

Кашмирийнинг фикрлари ҳақиқатга яқинлигини ичдан эътироф қилган Петрсон ўйланиб қолди.

– Сиздан бир илтимосим бор, Кашмирий жаноблари, – деди анчадан кейин.

– Бажонидил!

– Бояги гаплар ўртамизда сир сақланиб қолишини истардим.

– Дэвиднинг хоинлигини назарда тутмоқдамисиз?

– Хоинлик деманг, бунинг учун далил ва исбот керак!

– Мен ҳам бу сирни жар солиб ҳаммага ошқор қилмоқчи эмасман. Нима қилганда ҳам, Башир бизнинг содиқ одамларимиздан эди. Унинг гуноҳларидан кўра бизга қилган хизматлари қадрланади...

Петрсон индамади. У ўрnidан турди. Хайрлашиш учун Кашмирийга қўл чўзди. Ташқарига чиққандан кейин қаёққа юришини билмай туриб қолди. Хаёли ўзида эмасди. Кашмирий Дэвиднинг ишларидан тўлиқ хабардор. Фафур билан турмадаги жосусни қочириб юборганини ҳеч кимга айтмайман дегани билан ишонч йўқ. Эрта-индин оғзидан гуллайди. Сир очилса, уни умрбод қамоқ кутмоқда. Нима қилиш керак?... Петрсон миясини бурфилаётган бу саволга жавоб топиши кераклигини тушунарди...

АФФОНИСТОН

Эргаш йўлнинг ярмини лўкиллаб чошиб ўтганди. Ит қувган соқовдек ўпкаси бўғзига тиқилиб хансирарди. Манзилга келган бўлса-да, юрагидаги қўрқув ва ваҳима босилмаганди. Қўлга тушиб қолмаганига, йўлидан қароқчилар чиқиб қолмаганидан мамнун эди. Хазинани тополмади, бироқ бошлаб борган одамани ўз қўли билан отиб ўлдирди. «Бир ҳисобда тўғри иш қилдим, агар у тентак тирик қолганида, бу ерга келиб қабр очганини ҳаммага айтиб мени шарманда қиларди» деб ўйларди.

Эргаш ўзининг тошли кулбасига кириб келганда лагерда жимжитлик эди. Жангарилар ухлашарди. Соқчилар мудраб ўтиришарди. Улар Эргашнинг яқинлаш-

ганини сезмай қолишди. Бошқа пайт бўлганда тўдабоши уларнинг адабини берган бўларди. Ҳозир эса буни истамеди. Ичкарига киришдан аввал соқчилардан бирини ёнига чақирди.

– Маннофни чақир, тезда олдимга кирсин!

Соқчи топшириқни олган заҳотиёқ чодир томон чопди. Зум ўтмай ўзи тенги, бироқ паканароқ йигитни эргаштириб келди. Манноф уйқусираган кўзларини ишқалаб Эргашнинг хонасига кирди.

– Иш чаток, – деди Эргаш унга қарамасдан. – Ошпазнинг айтишича, омборда егулик бир тишлам нон, бир сиқим гуруч қолмабди. Озиқ-овқат топмасак, йигитлар очдан шишиб ўлади.

– Буюринг, хўжайин!

– Ёнингга икки-учта довюрак, тилига маҳкам йигитларни олиб ҳозироқ қишлоққа чиқ. Уйда дон, молқўй, парранда сақлаётган одамларни аниқла!

– Қишлоқдаги одамларнинг аҳволи бизникидан баттар, хўжайин. Икки кун олдин одамларим қишлоқнинг хар бир хонадонини кўздан ўтказиб чиқишди. Икки куннинг бирида чоллар, болалар очликдан шишиб ўлмоқда. Ейдиган ҳеч вақолари қолмаган.

– Мен билмайман, бир иложини топ. Мени маломатдан қутқар. Ака-укачилик шунда керак бўлади. Одамларим калтакка, азобга, қийноқларга чидаши мумкин, лекин очликка чидашмайди. Бир кун овқат емаса, мени ҳам ғажиб ташлашади.

Манноф ўйга чўмди. Миясига келган фикр қоронғи дилини ёритди. Эргашга юзланди.

– Бир йўли бор, хўжайин.

– Хўш, – Эргаш жон киргандек сергак тортди.

– Лекин сизга малол келмасмикин, дилингизга оғир ботса олдиндан кечирим сўрайман, – иккиланиб мақсатини очди Манноф.

- Гапиравер! Ўлимдан бошқасига тайёрман!
- Омборда ортиқча қурол-аслаҳалар, ўқ-дорилар бор...
- Хўш...

Манноф қўрқа-писа кўнглидан ўтган гапни тилига чиқарди:

- Шуларни шаҳарга олиб тушиб пулласак дейман...
- Хатарли, лекин гапингда жон бор.
- Нимаси хатарли, хўжайин, ахир йигитларимизнинг кўпи ҳалок бўлди, қанчаси қочиб кетди. Мулла Умарнинг одамларидан беш юзта йигит бор деб қурол олгансиз. Ҳозир юзтача одамингиз қолди. Сафимизга ҳеч ким қўшилмай қўйди.

– Шундай дейсану, аммо қачондир Мулла Умарнинг одамлари келиб «Қурол-яроғлар қани?» деб сўраб-суриштириб қолишса нима дейман? Уларни катта пулга қакиб, гарданимга илиб қўйишади.

- Бунинг иложини топса бўлади, хўжайин.
- Айт!

– Кейинги пайтларда лагеримиздан беш-олтита йигитлар қочди. Қуроллар учун жавобгар бўлган Фафур ҳам ғойиб бўлди. Сиз қуролларни айнан ўшалар ўғирлаб кетган деб гап тарқатасиз. Биз эса маъқуллаймиз...

– Уларнинг қочганига анча бўлди, нега шу пайтгача бундай фикр хаёлимга келмадийкин-а?

– Ҳали ҳам кеч эмас, хўжайин. Мен қуролларни сотиб келганимдан кейин, сиз омборни тафтиш қилдирасиз. Ҳисоб-китоб қилишганда нималар камлиги ойдин бўлади. Шунда мен омбор атрофида қочоқ йигитларнинг айланиб юришганини кўргандим деб айтаман. «Нега вақтида мени хабардор қилмадинг» деб сўрайсиз. Мен эса «Қўрққандим» дейман. Беш-ўн дарра урдирсангиз ҳам майли, калтак билан ўлиб қолмайман. Шу баҳона йигитларни бир-икки ой боқиб турамиз.

Унгача Худо йўлингизни очиб Мулла Умар ҳазратларининг хузурига бориб пул ундириб келасиз.

– Мулла Умарнинг олдида юзим шувут. Айтган топшириқларининг бирортасини бажармадим. Менга бўлган ишончи кундан-кун сўнмоқда...

– Ваъдани бераверинг, хўжайин. Уни ҳам боғлаб бермаган. Ўқ ичида юрибди. Душманлари бисёр.

Эргаш ўйга толди. Маннофнинг сўзларида жон бордек туюлди. Бу юртда энг қимматбаҳо нарса бу – қурол. Бирорта одам йўқки уйида қурол сақламаган бўлса.

– Ишончли одамларингдан борми? – сўради қурол сотишдан бошқа иложи қолмаганлигини тушунган тўдабоши.

– Топаман, хўжайин!

– Кимлар?

– Дилмурод билан Хайрулло!

– Дилмурод бўлмайти, маҳмадона, оғзидан гуллаб қўйиши мумкин. Бошқасини топ!

– Маъқул, ишга қачон киришамиз?

– Ҳозироқ йўлга чиқасизлар. Тонг ёришгунча қишлоқдан чиқиб кетасизлар. Бизни таниганларнинг кўзи тушса гап болалайти.

– Автоматлардан олайликми?

– Автоматларга тегма. Яхшиси икки яшик граната ол. Бу автоматга қараганда арзонроқ бўлса-да, олиб юришга қулай.

– Пулига гўшт, гуруч, ун олайликми?

– Ҳаммасига эмас, бир қисмига савдо қилинглар, қолганини белингга туғиб олиб кел. Ишлайдиган жойи чиқиб қолади.

Манноф анча зийрак ва ҳар қандай ёмонликнинг олдини олишни ўйлаб иш тутарди.

– Хўжайин, – деди эшик олдида келганда ортига қайрилиб. – Бир гап эсимга тушиб қолди.

– Нима дейсан?

– Мабода толибонларми, Дўстумнинг одамлари тутиб олишса нима қиламиз?

– Мени сотмайсан, васаллом!

– Қамаб қўйишсачи?

– Қамаб қўйишса, ўзим қутқараман!

– Дуо қилинг!

– Тангри ёр бўлсин!

Кўнгли гаш бўлган Манноф чодирга кириб шерикларини уйғотди. Кейин омборхонага ўтиб, гранаталарни қопга жойлади.

Уларни лагердан чиқиб кетаётганини соқчилардан бошқа ҳеч ким кўрмади. Қишлоққа етиб келишганда тонг ёришганди. Одамлар бомдод номозини ўқиб бўлишганди. Қуролфурушлар йўловчи машиналардан бирини ёллаб, Мозори Шарифга жўнашди. Икки соатча йўл юриб шаҳарга етиб келишди. Манноф бу ернинг бозорини, қурол сотиладиган жойни яхши биларди. Милтиқ, автомат, тўшпончалар бозори илгаригидек гавжум эмасди. Бу ердан қуролнинг барча турларини топса бўларди. Кейинги пайтда уларнинг нархи осмон баробар кўтарилганди. Манноф автомат олиб келмаганидан афсусланди. Ўнта бўлганда тўрт баробар фойдасига пулларди. Маълум қисмини уриб қолганда ҳам Эргашнинг овзи қулоғига етарди. Лекин гранаталарга харидор чиқмади. Бир маротаба ишлатилиб йўқ бўлиб кетадиган нарса кимга ҳам керак? Шундан таъби тирриқ бўлди. Нима бўлганда ҳам, олиб келган нарсасини сотиш керак. Қайтариб борса, Эргаш ғазаб отига минади. Ишонмай қўяди.

Маннофнинг боши қотиб турганда харидор келди. У гранаталарни кўтарасига сотиб олмоқчилигини айтди, бироқ тўлайдиган ҳақи Маннофга маъкул келмади.

У бир пайтлар савдо билан шуғулланган, харидорнинг кўнглига йўл топишда унча мунча одам унинг ол-

дига туша олмасди. Харидорнинг қўнглига илондай кириб, гранаталарни мақтаб, уларнинг нақадар кучли эканлигини оғзини қўпиртириб таърифлади. Харидор унинг сўзларига лаққа ишонди.

– Ҳеч бўлмаса донасига юз доллардан беринг. Кам бўлмайсиз, оға. Пулингиз ўзингиз билан кетади. Қандай мақсадда ишлатсангиз ҳам барака топасиз. Бу жуда нодир ва ишончли гранаталар, ҳеч қачон панд бермайди. Яна ўн доллар қўшинг...

Харидор унинг ширин сўзларидан қўнгли ийиб, ўн доллардан қўшганини ўзи пайқамай қолди. Барака қилиб қўл силташди. Манноф ва шерикларининг қоронғи дилига ёруғлик кирди. Лагерга қуруқ қўл билан қайтмасликларидан, тўдабошининг топшириғи бажарилганидан бахтиёр эдилар. Харидор гранаталарни биттамабитта санаб, ўзининг чарм сумкасига жойлади. Кейин киссасидан кармонини чиқариб пул санай бошлади. Манноф ва унинг шериклари яқин орада бу қадар қўп пулларни кўришмаганди. Кўзлари ўйнаб кетди.

Манноф пулларни олишга улгурмади. Қаердандир пайдо бўлган миршаблар бунга халақит беришди. Кийимларидан толибонлар эканлиги билиниб турарди. Улар қуролфурушлардан шубҳаланишди.

– Гранталарни қаердан олгансанлар? – ўдағайлади миршаббоши.

Манноф эсанкираб қолди. У кимлигини ва қуролларни қаердан олганини айтиши мумкин эмасди.

– Мен гранаталарни қаердан олдиларинг деб сўраяпман! – қаттиқроқ овозда ўшқирди миршаббоши. Унинг ялпок, соқол босган, чўтир ва қўрқинчли юзи ғазабланганидан кўкариб кетди. Вужуди титрарди. Ундан ҳар қандай ёмонликни кутиш мумкин эди. Бу ерда миршабларнинг буйруғига итоат этмаган одамлар отиб ташла-

ниши ҳам мумкин эди. Миршаббошининг ёрдамчилари қўлларидаги автоматларни уларга тўғрилашди.

– Биз Эргашбой жанобларининг йигитларимиз, – бу сўз қаттиқ кўрқиб кетган Маннофнинг тилидан ихтиёрсиз ҳолда чиқиб кетди.

– Қайси Эргашбойнинг?

Маннофнинг тили яна курмакланиб қолди. Энди гапиришга мажбурлигини англади.

– Мулла Умар ҳазратларининг паноҳидан жой топган Эргашбойнинг!

Миршаббоши ўйланиб турди-да, юзи ёришиб сўради:

– Самангандан келдиларингми?

– Таксир, – Маннофнинг юзига бир оз қизиллик югурди. Ютинганида кекирдагидаги бедананинг тухумидек нарса тепага-пастга кўтарилиб тушарди. Миршаббошининг тунд юзи лабларига югурган табассумдан ёришди. Сарғайиб кетган тишлари кўринди:

– Шундай демайсизларми? Оббо сизлар-ей!

– Таксир...

– Яхши, яхши... Бугранаталарни негасотяпсизлар? – Билишимча, Эргашбой жаноблари ҳазратимнинг олди-га бориб қурол-аслаҳа сўрагандилар. Ҳазратим бундай қуролларни четдан қиммат нархда сотиб оладилар. Ҳозир ўзларининг синоларига ҳам қурол-яроғ, мана бундай гранаталар ҳаводек зарур бўлиб турибди.

Маннофнинг афти буришиб кетди. Миршаббошининг сўровига қандай жавоб қайтаришни билмай дудқланди. Унинг қалтираб туриши айни чоғда миршаблар бошлиғида шубҳа уйғотди. Яна башараси тундлашди.

– Балки буларни Эргашбой жанобларининг омборидан ўғирлаб келгандирсизлар?

Манноф устидан бир пақир иссиқ сув қуйиб юборилгандек типирчилади.

– Тақсир... Ўғирламадик... ахир биз у кишининг ишонган, содиқ йигитлариданмиз...

– Сўзларингиз негадир қовушмаяпти. Юзларингиз ҳам ичингиздаги қўрқувни сездириб турибди. Ҳозир гранаталарни олиб, Эргашбойнинг ҳузурига борамиз. Агар булар ўғирлик бўлмаса, мен сизларни қўйиб юбораман, дурустми?..

– Тақсир... Биз ўғрига ўхшаймизми? Ўғирлаган бўлсак Худо урсин, қўлимиз кесилсин...

Маннофнинг сўзлари эмас, балки туриши ҳам миршаббошининг шубҳасини баттар кучайтирди.

– Мени алдай олмайсанлар, Эргашбой жаноблари ўлса ўладики, аммо қуролларини бозорга олиб чиқиб соттирмайди.

– Тақсир, одамларимиз оч, егулик қолмаган, шуларни пуллаб, озиқ-овқат олиб кетмоқчи бўлгандик...

– Сезиб турибман, гапларингдан ёлғоннинг ҳиди келмоқда. Ҳазратим Эргашбой жанобларининг йигитларини озиқ-овқат билан таъминлаш мақсадида ойига икки юз эллик минг доллар пул ажратганлар. Мана, сенларнинг кимлигинг энди фош бўлди. Бу гранаталарни Эргашбой жанобларининг қўзини шамғалат қилиб, омбордан ўғирлаб чиқиб сотмоқчи ва пулини белингга тугиб лагердан қочмоқчи бўлгансанлар. Мен ҳозироқ учалангни тўдабошининг ҳузурига олиб бораман. Юзлаштираман. Ҳақиқатан ҳам Эргашбойнинг ўзлари гранаталарни сотишни буюрган бўлсалар, қўйиб юбораман, агар алдаган, ёлғон гапирган бўлсаларинг, ўғирлик қилганликларинг учун шарият қонуни бўйича қўлларингни чопиб ташлайман.

Манноф ва унинг шериклари Худонинг зорини қилишди. Ялиниб-ёлворишди. Миршаббоши айтганидан қайтмади. Учаласини олдига солиб лагерга жўнади.

Эргаш Маннофнинг чўнтаги пулга тўлиб, озиқ-овқат билан қайтишини интиқиб кутарди. Нима қилиб бўлса ҳам йигитларини бир ой ушлаб турса, Мулла Умарнинг олдига ўзи боради. Вазиятни тушунтиради. Кенгашнинг пароканда бўлиб кетганини айтади. «Бу ёруғ оламда сиздан ўзга меҳрибоним қолмади» деб оёғига йиқилади. Илгариги хатолари учун узр сўрайди. Тавба қилади. «Одамларимни ҳозироқ синоларингиз ичига ташлайман. Улар сизнинг муқаддас ғоянгиз йўлида жиҳодга қирадилар» деб айтади. Шундай қилса одамларини боқиш ташвишидан осонгина қутулади.

Қун қиёмга келган бўлса-да, Маннофдан дарак йўқ эди. Эргашнинг юрагига ғулғула тушди. «Гранаталарни сотиб, пулларни белга тугиб қочиб кетмадимикин» деган хавотир тинчлик бермасди. Қулбаси торлик қилиб нафаси қайтди, тепаликка чиқиб сўпоқ тош устига ўтирди кўзларини йўлга тикди. Яқин орада ҳеч кимни бу қадар ориқиб кутмаганди. Унинг олисларга қадалган кўзларига иссиқ ҳовур сочаётган тошлардан ўзга нарса кўринмади. Йўл ғўё сароб каби жимирларди. Анчагина фурсат ўтиб, шу томон келаётган усти очик «Митцубиши» кўринди. У ортидан оппоқ чанг бурқситиб лагер томон келарди. «Ким бўлди?» ўйлади Эргаш. Яқин орада унинг олдига ҳамкорларидан бирортаси келишини айтмаганди. Машина яқинлашди. Шунда Эргаш кийғирнинг кўзларидек нигоҳларини тикиб машина ичида ўтирган одамлардан бири Манноф эканлигини кийимларидан таниб қолди. «Озиқ-овқат ортиб келишаётган» деб қувониб кетди. Аммо машина яқинлашганда умиди саробга айланди. Машинада ўтирганларнинг тўрттаси қуролли одамлар эди. Эргаш соқчиларга буюрди:

– Йигитларга айт, қуроллансинлар!

У пастга тушди. Бу орада машина лагерга кириб келганди. Эргаш одамларининг қўлга тушганини тушуниб етди. Миршаббоши унинг олдига келди. Нотаниш бўлишса-да, эски танишлардек бир-бирларини бағриларига босиб омонлашган бўлишди.

– Биз мана бу одамларни бозорда граната сотаётганда қўлга олдик, – деди миршаббоши ортида турган Маннофга ва унинг шерикларига имо қилиб. – Суриштирсак, «Эргашбойнинг одамларимиз, лагерда егулик қолмаганлиги сабабли бу қуролларни сотиб, пулига озиқ-овқат харид қилмоқчимиз» дейишди. Мен «Эргашбой жаноблари оч қолсалар қоладиларки, қурол-яроғ сотмайдилар, ахир ҳазратим бундай қуролларни четдан катта маблағ эвазига харид қилиб, жанобларига берганлар» деб айтдим. Шунда булар Худони ўртага қўйиб қасам ичишди. Шунини исботлаш учун сизнинг хузурингизга келдим.

Тўдабоши еб қўйгудек йигитларига қаради:

– Ўлимдан хабарим бор, мухтарам миршаббоши, аммо бу баттол, ярамас, эгри қўллар менинг омборимдан граната ўғирлаганидан беҳабарман.

– Хали сиз бу ярамасларга ҳеч қандай топширик бермаганмидингиз?

– Тепамда Худо турибди, мухтарам миршаббоши. Мен ҳазратим томонидан инъом қилинган қуролларни бозорга олиб чиқиб соттиргандан кўра, оч қолиб ўлганим афзал!

– Биламан, Эргашбой жаноблари. Сизнинг ҳазратимга бўлган адоқсиз меҳр-муҳаббатингиз ва садоқатингиз бизларга ибрат бўладиган даражада.

– Камтарона сўзларингиз билан каминани шод этдингиз, мухтарам миршаббоши. Буларни энди менга қўйиб беринг. Учаласини шундай азоблаб додини берайки, дунёга келишганига минг бор пушаймон бўлишсин!

Миршаббоши лаб учида кулди ва қўлларини кўксига қўйиб минатдорчилигини изҳор қилди.

– Камина сиздек ҳурматли жаноб бу ўғриваччаларни азоблаш учун сарф қиладиган кучингизни душманларимизга сарф қилишингизни истардим. Бу итларга «Агар мени алдасаларинг, ўғрилиқ қилганликларинг рост бўлиб чиқса, шариат қонуни бўйича қўлларингни кесаман» деб айтгандим. Ваъда улуг нарса, мухтарам Эргашбой жаноблари. Бу қарзни охиратга ўзим билан олиб кетишни истамайман.

Эргаш нима дейишни билмай ўйланиб қолди. Миршаббоши кетгандан кейин ҳам буларни хиёнат қилгани учун жазолаши тайин эди. Бироқ унинг ўйлаган жазоси миршаббоши томонидан бериладиган жазодан енгилроқ эди. Одамларини унинг ихтиёрига топширгиси келмади.

– Сиздек мўътабар одамни арзимас нарса деб уринтириб қўйиш менга иснод, тақсир!

– Ярамас ўғриваччаларнинг ўғрилиқ қилганини эмас, балки уларга қандай жазо берганимни ҳазратининг қулоқларига етказаман. Шунда улар мендан мамнун бўладилар!

Бу гапларни эшитиб Эргашнинг туклари орасидан совуқ тер чиқиб кетди.

– Тақсир, – деди овозига сирли тус бериб, – ҳазратим бу ҳақда эшитсалар қандоқ бўларкин а? «Эргашбой ўзини ўзи бошқаролмай қолибди, яна йигитлари орасида қочоқлар, ўғрилар пайдо бўлибди» деб ўйламайдилари? Менга ҳам бир оз муносабатлари ўзгариб қолмасмикин...

– Гапингизда жон бор, Эргашбой жаноблари, лекин мен бунинг йўлини топдим. Сиз омборингиздан қурол ўғирланганлиги ҳақида менга айтган бўласиз. Мен эса буларни тутиб, сизнинг олдингизга олиб келган бўла-

ман. Шундай қилсак ҳазратимнинг иккимизга бўлган ишончлари кучайса кучаядики, хафсалалари пир бўлмайди.

Тўдабоши қайсар табиатли бу одамни ўз мақсадидан қайтаролмаслигини ўйлаб, нима дейишни билмасдан тилини тишлаб қолди.

Манноф ва унинг шериклари қўллари кесилишини қўз олдиларига келтириб типирчилаб, ҳушдан кетишаёзди. Манноф чидамади:

– Хўжайин... ахир ўзингиз...

– Юм оғзингни ит, қилғилиқни қилиб мендан муруват кутяпсанми? – қичқирди Эргаш.

– Мана, кўрдингизми, Эргашбой жаноблари, бу ит-ваччалар сиздек улуғ бир зотни айблашга ҳам уринишмоқда! Қўйиб берсангиз, бу ишга сизни ҳам шерик қилдилар! – минғирлади миршаббоши.

– Сокчилар!! – овозининг бориचा қичқирди тўдабоши.

Тўрт нафар қуролланган йигит унинг қаршисида ҳозир бўлишди.

– Буюринг, хўжайин!

– Учаласининг оғзини боғланглар, ошхонадан чопқини олиб чиқиб, миршаббоши жанобларининг қўлига топширинглар!

Эргаш топшириқни бериб, хонасига кириб кетди...

ЧЕГАРАДА

Сабинани кутиб олиш ва уни чегарадан ўтказиб қўйиш вазифаси застава бошлигининг зиммасига юкланганди. Бироқ дарёнинг нариги томонида қизни кутиб оладиган ва унинг хавфсизлигини таъминлайдиган ходим йўқ эди. Сабина чегарани кесиб ўтгандан кейин ўргатилган йўналишлар орқали ҳаракат қилиши ва Саманганга етиб бориб, Валийнинг хонадонини топиши лозим эди.

Ўша куни ҳавонинг туси ўзгариб, осмонни булут қопламаган бўлса-да, қалин туман тушганди. Об-ҳавонинг ноқулай бўлишига қарамай, застава бошлиғи Сабинани қайиққа ўтказиб, чегаранинг нариги томонига жўнатди. Тун ярим бўлганди. Бундай об-ҳаво шароити чегарачиларга ноқулайликлар туғдирарди. Наркобизнес вакиллари, Эргашнинг одамлари айнан мана шундай шароитдан фойдаланиб қолиш пайида бўлишарди. Яқинда икки юз килограмм наркотик моддани олиб ўтишга уринган наркокартел жангарилари чегарачилар томонидан ўққа тутилгани боис ҳудудда бир оз осудалик ҳукм сурарди. Застава бошлиғи шуни ҳисобга олганди. Чегарачилар қайиқда дарёнинг сўл томонига қараб ҳаракатланишди. Сувнинг шовқинини ҳисобга олмаганда бу томонда ҳам жимжитлик эди. Оқим қайиқни бир оз нарига суриб кетганди. Чегарачилар Сабинани соҳилда қолдириб, ўзлари тезда ортга қайтишди. Қиз тиззасидан баланд сувни кечиб, қамишзор оралаб қуруқлик томон юрди. Сув совуқ эди. Туман қалинлиги боис икки қадам нарини кўз илғамасди. Қалин қамишзор қизнинг кўзига ваҳимали ва қўрқинчли кўринарди. Дахшатли қўркув вужудини қамраб олганди. У ярим соатдан мўлроқ қамишлар ичида юрди. Бадани, айниқса оёқлари қарахт бўлиб қолганди. Тўшиғидан пасти балчиққа ботиб кетарди. Ниҳоят у қуруқликка чиқиб олди. Ерга ўзини ташлади. Бир муддат ётгандан кейин ҳолсиз танасига қувват кирган Сабина яна ўрнидан турди. У юриши кераклигини, шундагина томирларидаги муздек қон исиши, вужудини қамраб олган қарахтлик тарқаб кетиши мумкинлигини яхши тушунарди.

Туман ҳали ҳам ёйилмаганди. Қиз қайси томонга юришни билмай ўйланиб қолди. У таваккал қилишдан ўзга илож тополмади. Бораётган йўллари нотекис эди.

Қаршисида паст-баланд тепаликлар ястаниб ётарди. Одам излари кўзга ташланмасди. Шундан адашганини билди. Туман тарқашини кутиб бўлмасди. Имкон қадар чегарадан узоқлашиш лозим эди. Тонг ёришса афғон чегарачилари кўриб қолишлари мумкин. Сабина уч соат йўл босди. Тонг ёришди, аммо туман тарқамади. Шунда қиз тепаликка чиқиб қолганини англаб етди. Пастлик кўринмасди. У яна юрди. Нихоят туман тарқади. Кенгликлар кўзга ташланди. Сабина йўлдан адашганига иқроп бўлди. Бориши лозим бўлган қишлоқни тахмин қилди. Назарида у шимол томонда қолиб кетганди. Бироқ ортга қайтишнинг имкони йўқ эди. Бу пайтда кун аллақачон ёйилиб бўлганди. Қирда ҳамон одам изи кўринмасди. Ёмғир ювиб ташлаган жарликлар, бўри ва тулқилар кавлаб ташлаган уячалар кўзга ташлана бошлади. Узоқлардан бўрининг увиллагани қулоғига чалинди. Сабина пастлик томон тушиб борарди. Бирдан қаршисидан иккита баҳайбат бўри чиқди. Улар қизнинг келишини кутиб тургандек кичкинагина қоя ёнида туришарди. Қиз уларни кўриб тўхтаб қолди. Орадаги масофани тўрт қадам ажратиб турарди. Бу тасодиф эмасди. Бўрилар оч эди, анча олисдан одам исини олишганди. Тумшуклари билан хавони симириб, одамзод қолдирган исни ҳидлаб чопкиллаб келишганди. Улар ўлжага ёниб турган кўзларини тикиб туришарди. Узоқ йўл юришганидан терга ботган туклари хурпайиб кетганди. Бир ҳамла билан қизга ташланиб ғажиб ташлашга тайёр эдилар. Айниқса, паст бўйли, сариқ юнгли, боши гавдасига қараганда анчагина катта бўлган урғочи бўри қиздан кўзини узмасди. Сабинанинг юраги титраб кетди. Тугунда тўппонча бор эди. Бироқ уни қўлига олмаганидан афсусланди. Бўриларга ўлжа бўлганини, ҳеч қандай тасодиф уларнинг оғзидан қутқариб қололмаслигини англаб

етди. Лекин бўрилар негадир қизга ташланишга шоши-
лишмасди. Иккиси ҳам тишларини кўрсатиб ириллаб
туришарди. Урғочи бўри олдинги оёқларини бир оз
букиб, гавдасини хиёл ортга ташлаб қизга ташланишга
шайланди. Оёқлари ердан узилди ва яшин тезлигида
одам баробари кўтарилиб, баҳайбат оғзини очиб ел-
дек учиб қизнинг устига сакради. Сабина кекирдаги-
га унинг ўткир тишлари келиб қадалишини сизди ва
кутилмаганда бошини чангаллаб ерга ўтириб олди.
Бўри унинг устидан қуюндек учиб ўтди. Унинг бир
оз намиққан, сутга тўлган елинидан анқиб турган сут
хиди қизнинг димоқларига урилди. Сабина шу аснода
тугундан тўппончасини олишга улгурганди. Ўлжани
йиқита олмаганидан аччиқланган бўри тишларини фи-
чирлатиб, ириллаб ортига қайрилди. Бу гал гавдасини
чўзиб, бошини елкаси ичига тортиб, ўтириб олган қиз
томон кела бошлади. Яқин келганда кўкрагини куйди-
риб тешиб, ошқозонидан тепароқ жойга қадалган иссиқ
нарсадан мувозанатини йўқотди ва тошлар устига гур-
силлаб йиқилди. Иккинчи бўри эса ҳамон кўзларини
қизга тикиб турарди. Ўқ овозидан қўрқиб кетганди.
Ёниб турган кўзларини қиздан олмай, секин-аста ортга
тисарилди ва бароқ думини чотлари орасига олиб, орқа
оёғининг бирини ерга қўймай лўкиллаб қоянинг нариги
томонига ўтиб кетди. Шунда Сабина унинг чўлоқлиги-
ни кўрди. Қиз умри мана шу кимсасиз адирлар орасида
интиҳо топишидан, жасади қашқирларга ем бўлиб ке-
тишидан ёмон кўрққанди. Яраланган бўри қонга ботиб,
типирчилаб, ғингшиб ўрнидан туришга, қочиб қолиш-
га чоғланарди. Тошлар ва тупроқлар қонга беланган-
ди. Ҳамон совуқ урган одамдек дилдираётган, нафаси
бўғзига тиқилиб ҳансираб ҳолсизланиб қолган Сабина
ўтирган жойида таёқдай қотганди. Бир оз ўтиб кўрқув-
лар, ҳаяжонлар босилди. Бўрининг қизга тикилган

совуқ кўзлари очилганча қотиб қолганди. Қон аралаш сўлак оқиб тушаётган оғзи андак йирилиб, ўткир тишлари пастки лабига ботганча жон таслим қилганди.

Сабина ўрнидан турди. Унинг юраги ҳамон қафасини ёриб чиққудек гурсиллаб тепарди. У йўлда давом этди. Қуёш илиқ тафти ила заминни иситиб, кўкка ҳавола-ниб борарди. Теварак-атрофда одамзод кўринмасди. У тушгача йўл босди. Яқин-йироқдан бирорта кулба кўзга ташланмади. Кўрганлари тошлар, паст-баланд дала-қирлар бўлди. У яна бўриларга дуч келиб қолармикинман деб қўрққанди, бироқ уларга рўпара келмади.

Қиз кечки пайт кичкинагина қишлоқ олдидан чиқди. Панага ўтириб нафас ростлади. Овқатланди. Йўлдан чиқиб кетганига ишонди. Энди у борадиган манзилни топиб олиши лозим эди. Эртаси куни тушдан сўнг Саманганга кириб келди. Саманганнинг барча йўлларини, қишлоқларини харитадан ўрганганди. Шундай бўлса-да, Валий яшайдиган уйни топишга қийналди.

Валий ичкарида, Ёдгорни овқатлантириб ўтирарди. Кириб келган аёлни танимади.

– Мен Кобулдан келдим, – деди Сабина ўзини таништириб.

– Сизга ким керак?

– Мен Бўроннинг синглизиман.

– Синглизиман?

– Шундай.

– Бўрон ота-онаси ҳақида гапирганди, аммо синглиси борлигини айтмаганди.

– Ота-онамиз бомба остида қолиб ўтиб кетишган. Ўша куни мен қўшнилардан бириникига чиқиб кетгандим.

Валийнинг қўнглида ишонч уйғонди шекилли, ўрнидан турди.

– Кечиринг, танимабман, марҳамат, ўтиринг!

Ёдгор қизга кўзларини тикиб турарди.

Сабина болани қўлига олди.

– Бу менинг жиянимми?

– Шундай.

– Акам Зебонинг ўлганлигини, ўғил кўрганини айтганди, исми нима?

– Ёдгор!

Сабина болани қўлига олди. Лабларига ёпишган овқат қолдиқларини артди. Кейин бағрига босди, юзларидан ўпди.

– Худди акамнинг ўзи.

– Бўроннинг кетганига бир ойдан ошиб қолди. Дом-дараксиз. Қаердалигини балки сиз биларсиз?

– Мулла Умар ҳазратлари бирор топшириқ билан бошқа бир давлатга жўнатиб юборган бўлишлари мумкин. Кетаётганда уйимизга кириб, беш-олти ой ичида қайтмасликларини айтгандилар.

– Сиз болани олиб кетиш учун келдингизми?

– Валий қийналиб қолмасин деб тайинлагандилар.

– Жиянимни беролмайсан сизга. У синглимдан қолган ёдгорлик. Олиб кетсангиз мен бу уйда ёлғизланиб қоламан.

– Фақат вақтинча олиб кетаман. Бўрон қайтгандан сўнг у яна шу ерга келади.

– Болани сизга бериб юборолмайман!

– Унинг тарбияси билан шуғулланишимиз керак. Болага парвариш керак. Рангига қаранг, бечора озиб-тўзиб кетибди. Бунақада касал қилиб қўясиз.

– Ўзим яхшилаб қарайман, лекин сизга бермайман!

Сабина жим қолди. Маҳмудов болани олиб ўтиш тўғрисида иккита вариант ишлаб чиққанди. Биринчиси – ўзини боланинг Кобулдаги аммаси эканлигини айтиб, Ёдгорни Валийнинг розилиги билан юртга олиб ўтиш, розилик бермаган тақдирда эса олиб қочиш. Қиз хар икки вариант бўйича ҳаракат қилиши лозим эди.

– Икки-уч кун жиянимнинг олдида туришимга рух-
сат берарсиз...

– Албатта!

САМАНГАН

«Қирқ йил қирғин бўлса ажали етган ўлади» деган нақл ҳаётда ўз исботини кўп бор топган бўлса ажаб эмас. Ўша куни Эргашнинг одамлари ғор оғзида Чўтирни автоматлардан ўққа тутишди. Бироқ изидан қувган ўқларнинг бирортаси нишонга аниқ тегмади. У ўқлар овозини эшитмагандек, теварақдаги тошларнинг парчаланиб, уқаланиб тушаётганига парво қилмасдан қоронғи йўлакдан ичкарилаб кетаверди. Шунча кундан бери ғор ичида яшаб, унинг бу қадар узунлигини билмасди. Илоҳий куч қўлидан етаклаб бораётгандек туюлди. Тошларга қоқилмади, бошини уриб ҳам олмади. Шу кетишда бир соатдан мўлроқ юрди. Ўқ овозлари тинди. Изидан қувлаб келаётганлар ортда қолиб кетди. Чўтир тўсиққа дуч келди. Бу йўл тугаганини билдирарди. У тўхтади, ортига қайрилди. Қоронғиликда кўзига ҳеч нарса кўринмади. Ҳатто қурт-қумурсқаларнинг, илонларнинг ялтираб турган кўзлари ҳам ялт этмади. Чўтир деворни пайпаслади. Шунда мўжиза содир бўлди. Ангишвонанинг оғзидек ёруғликдан ичкарига нур кириб турарди.

«Тўсиқ ортида бўшлиқ бор».

У тошларни кўчиришга киришди. Бу азоб эди. Катта-катта сангларни олишга кучи етмасди. Чўтир жон-жаҳди билан ишлади. Азоб-уқубатла бир амаллаб тошларни жойидан кўчирди, думалатди. Тошлар икки, баъзан уч қават қилиб терилганди. Ҳар бир тош жойидан кўчганда ёруғлик кенгаярди. Ичкарига нур кирарди. Уч соатдан кўпроқ ишлади. Бадани, кийим-

лари жикқа терга ботганди. Охири толиқди. Пўсти арчилган қўллари ачишиб оғрирди. Бу ердан тезроқ чиқиб кетиш истаги уни яна оёққа турғазди. Тошларни қулатди, бироқ уларни четга суришга кучи етмасди. Тепадан тушган тош сал бўлмаса босиб қолаёзди. Ўзини олиб қочишга зўрға улгурди. Кўчган тош ўрнида бош сиғадиган туйнук очилганди. Хансираб, ҳаллослаб нафас олаётган Чўтир тош устига чиқиб, бўйнини чўзиб ташқарига боқди. Адирликлар, кенгликлар, паст-баланд яйловлар кўринди. Ёшли кўзлари илғаган жойлар унга таниш эди. Лагер қайси томондалигини дарров чамалади. Юрагидаги қасос ўти яна аланга олди. Ташқарига чиқиш учун ишни давом эттириши, туйнукни кенгайтириши даркор эди. Яна ишга киришди. Бунинг учун биргина тошни жойидан олиб ташласа бас, боши, елкаси сиғади. Чўтир қўлига кичикроқ тош олиб, иккинчи тошни уриб майдалашга киришди. Бир бўлакни кўчиргунча ўнлаб тошлар уқаланиб кетди. «Эргашдан қасос олишим керак, бунинг учун ташқарига чиқишим керак» дерди жон-жаҳди билан чираниб.

Қоронғи тушди. Қахрамонимиз ҳолдан тойди. Қорни ҳам очганди. Бир зум дам олмоқчи бўлди. Орқасини сўпоқ тошга қўйиб кўзларини юмди. Лекин уйқуси келмади. Кўзига Эргаш кўринаверди. Туйнук ортида тургандек туюлди. Чўтир баттар ғазабланди.

«Сендан қасос олмагунча чарчашга, дам олишга ҳақим йўқ».

Қасоскорнинг вужудида ғайритабиий куч уйғонди. Ўрнидан турди. Туйнукка яқин борди. Осмондаги юлдузлар мана шу кичкинагина туйнукдан кўриниб турарди. Тоғдан пастга чўзилиб кетган қияликни ой нури ёритиб турарди. Ичкарига тунги салқин ҳаво оқиб кирарди. Чўтир қўлига тош олиб яна харсангни майдалашга киришди. Шу қадар қаттиқ ва тинимсиз ишла-

дики, буни фақат танасида кучи тўлиб тошган бақувват одамгина бажариши мумкин эди. Ниҳоят шапалоқдек жой қўчиб тушди. Яна икки қаричча жойни очиш керак. Тепадаги харсанг ниҳоятда йирик бўлиб, тагидаги тошларга жуда маҳкам ёпишиб кетган эди. Агар уни силжитса, бемалол ташқарига чиқиш имкони бўларди. Чўтир мўлжалдаги жойни кўчирганда тонг ёришганди. Ташқари унинг кўзига кенгроқ ва гўзалроқ кўринди. Ичкарига уйғонаётган қуёшнинг заррин нурлари ёпирилиб кирарди. Ҳозиргина ўйилган тешикдан кирган салқин ва ёқимли ҳаво ичкаридаги қўланса ва рутубатли ҳавони ҳайдади. Тошлар остидан турли қурт-қумурсқалар чиқиб тум-тарақай қочди, кулча бўлиб ётган катта илон чўзилди-да, гумдон бўлди.

«Энди ташқарига чиқиш мумкин».

Чўтир бунга ошиқмади. Дам олиши лозим эди. Билаклари, бармоқлари қаттиқ оғрирди. Кафтининг териси арчилиб қизариб кетганди. Очликдан ҳолдан тойганди. У ёнбошлаб кўзларини юмди. Тошлар устида эмас, балки юмшоқ кўрпа устида ётгандек ором олди. Пешинда уйғонди. Тиккага келган офтоб Чўтирнинг қорайган, соқол босган юзига иссиқ нурларини таратарди. Ичкари ёп-ёруғ эди. Зулмат чекинганди. Чўтир ўрnidан турди. Атрофни кузатди. Нигоҳи ерда сочилиб ётган суякларда тўхтади. «Бу одамнинг суяклари-ку» деди ўзига ўзи. Жасаднинг кийимлари чирий бошлаганди. Тугмалар, қайиш ва унга осилган ханжаргина қолганди. Мурда боши томонида турган «Калашников»ни олишга чоғланиб қўлини чўзиб ётгандек эди. Автоматнинг устига чанг ўтирган, дастаси чирий бошлаганди. Чўтир тугмаларни қўлига олди. Тамға жасад Шўро армиясининг аскарларидан бириники эканлигини билдирарди. «Уни бекорга гор ичига қамаб кетишмаган» ўйлади Чўтир. «Бу ерда нимадир бор»...

У атрофни кузатди. Автоматни қўлига олиб, унинг яроқлилигини текширди. Магазин тўла ўқ. У автоматдан ғор ичига қарата ўқ узди.

«Қурол ишлатишга яроқли».

Жасаднинг оёқ томонида ҳарбийларнинг қопчаси ётарди. Чўтир уни қўлга олиши биланоқ титилиб, ичидаги нарсалар ерга сочилди. Булар гўшт консерваси эди. «Овқат», жилмайиб қўйди у. Ханжар ёрдамида улардан бирини очди. Овқат айнамаган, аммо бир оз хидланганди. Уни паққос туширди. Қорни тўйди, энди ташқарига чиқса бўларди. Бироқ уни «Аскар нима сабабдан ғор ичида қолиб кетган» деган савол ўйлантириб қўйди. «Бекорга ғор ичига қамаб кетишмаган» деган фикр такрор унинг хаёлидан ўтди. Чўтир атрофни қўздан кечира бошлади.

Қуёшнинг олтин нурлари ичкарини ёритиб турарди. Тош деворлар шунчаки тикланмаганлигини Чўтир пайқаб қолди. Оёғи билан тепди. Икки-учта тош қулади. Чўтир ўзини орқага олди. Енгил чанг кўтарилди. «Нима учун бу девор ўрнатилган экан?» ўйлади у. Кейин тошларни хатлаб, ичкарига кирди. Қўзи каттагина сандиққа тушди. У михлаб ташланганди. Чўтир қопқокни тош билан уриб бузиб сандиқни очди. Сандиқ ичидан турли туман тилла, кумуш буюмлар чиқди. Уларнинг орасида олтиндан ясалган ҳайкалча ҳам бор эди. Чўтир олтинларни тўкди. Улар ҳар томонга сочилиб кетди. У хазинанинг устига ўтирди. Буни кимлар бу ерга келтирганини, нариги хонадаги аскарни бу ерда қолдириб, йўлакни баҳайбат тошлар билан тўсиб кетишганининг сабабини ўйлади.

Бойликлар Чўтирни қизиқтирмади. Юраги фақат қасос иштиёқида тепарди. Лабларидан биргина сўз тушмасди.

«Энди қўлимда қурол бор».

Окшомда Чўтир ташқарига чиқди. Бу ерлар ҳақиқатан ҳам таниш жойлар эди. Қояга чиқиб лагерни кузатди. Жангарилар илгаригидан анча камайиб қолгандек кўринди кўзига. Эргашнинг кулбаси ҳам кўриниб турарди. Чўтир узоқ тикилди унга. Ичкаридан ҳеч ким чиқмади ҳам, кирмади ҳам. Демак, тўдабоши йўқ.

«Қаёққадир кетган. Қайтишини кутаман».

Чўтир яна ичкарига кириб, ер билан битта бўлиб ётган олтинлар устига чўзилди. «Боя еган овқатим айниб қолган, қорнимни безовта қилади» деб ўйлаганди. Қорни бир оз дам бўлди, аммо ўтиб кетди. Эртаси куни яна қоя устига чиқиб лагерни кузатди. Эргаш кўринмади.

«Зори бозор»дан қуруқ қўл билан қайтган тўдабоши сўнги умиди ҳам пучга чиққанига амин бўлди. Манноф сал бўлмаса уни шарманда қилаёзди. Яхшики миршаббоши унинг сўзларига қулоқ солмади. Учласининг қўлини билагидан кесиб ташлади. Энди Эргашнинг умид қиладиган ҳеч вақоси қолмади. Пулсиз қаёққа ҳам борарди? Тақдир бу ўлкага абадий маҳкум этган экан, Мулла Умарга итоатгўй бўлиб яшашдан ўзга чораси йўқлигини тушунди. Миясида биргина фикр айланарди.

«Қандай қилиб бўлмасин яна унинг ишончига киришим керак».

У хонасига қамалиб, Мулла Умарнинг олдида бориш учун баҳонаю сабаб изларди

Эртаси куни куёшдан аввал уйғонган Чўтир Эргашнинг эшиги олдида беш-олтита одам тўпланиб турганини кўриб, тўдабошининг шу ердалигини англади. «Демак, интиқом онлари келди» деди қўлларини мушт қилиб. У хонасига кириб автоматни яхшилаб кўздан кечирди, ҳар эҳтимолга қарши аскарнинг ханжарини белига тақиб олди. Кеч бўлишини интиқлик ила кутди.

Қош қорайди. Чўтир пастга тушди. Лагерга яқин борди. Тошлар орасидан Эргашнинг кулбасини кузатди. Ярим соатлар ўтиб у елкасига чакмон ташлаб ичкаридан чиқиб келди. Букри одамдек эгилиб атрофга қаради. Соқчилар атрофини ўраб олишди. Кейин хожатхонага ўтди. Чўтир ўрнидан туриб кетаёзди. Хозирок бориб хожатхона ичида отиб ташлагиси келди. Бироқ соқчилар кўриб қолишидан ҳайиқди. У қасос олмасдан ўлиб кетишни истамасди. Ўша кун қасос олишнинг иложини тополмади. Тонгга яқин инига қайтди. Кейин аниқ қарорга келди:

«Ёмғир ёғишини ёки шамол туришини кутаман».

Бу тухфа узоқ куттирмади. Икки кун ўтиб, кечки пайт хавонинг туси бирдан ўзгарди. Тоғлардан ёпирилиб тушган булутлар лагер тепасида туриб қолди. Бу кучли жала ёғишидан дарак берарди. Чўтир автоматни кўлига олиб, ёрдан чиққанда ёмғир ёға бошлаганди. Гоҳида чақин чақиб, момақалдироқ гумбурларди. Жангариларнинг барчаси ўз чодирларига кириб кетишган, тўдабошининг эшиги олдида киприк қоқмай ўтирадиган соқчилар ҳам ўзларини панага тортишганди. Бундай имконият ҳамиша ҳам бўлавермайди. Чўтир тошлар орасидан юриб, қоя ва тепаликлардан ошиб пастга тушди. Лагерга яқинлашган сайин юрагини қасос алангаси билан бирга ҳаяжон ўртай бошлади. «Ишқилиб бирортаси кўриб қолмасин, мақсадимни амалга оширгунча қўлга тушиб қолмай, ётоғига кириб ўзимни танитай, афт-ангоримни кўрсин. Шунча азоб-уқубатларни елкамда кўтариб юрганимни, қасос олишни кутиб шу кунга қадар қоронғи ёр ичида ажалга бўйин эгмай яшаганимни билиб қўйсин, шунда хуморим босилади, шунда юрагимни ёндираётган оташга сув сепилади, шунда мен баридан рози бўлиб, автоматдаги жамики ўқни қоқ пешонасига жойлайман» деб пичир-

лаб борарди. Дилидан ўтаётган бундай фикрлар унинг хаста юрагига қувват, мадор бўларди. Эргашнинг кулбаси кўринганда тўсиққа дуч келгандай бўлди. Багтар хаяжон босди. Юрагининг гурсиллаб тепиши қулоқларига бемалол эшитилиб турарди.

«Ишқилиб бирортасининг кўзи тушиб қолмасин-да».

У қаддини тик тутиб юролмасди. Кўкрагини ерга бериб, секин-асталик билан товуш чиқармай, худди эчки-эмардек эмаклаб борарди. Ёмғир тобора забтига олар, кетма-кет момақалдироқ гумбурларларди. Чодирлардан ахён-ахёнда банги соқчиларнинг йўталгани эшитилиб турарди.

Судралиб бораётган Чўтирнинг хаёлидан минг турли ўйлар ўтарди. «Қандай ўлдиришим керак? Кирибоқ отиб ташласам битта ўқ билан тинчийди. Лекин у қанчадан-қанча одамларни қийнаб, азоблаб, тириклай терисини шилдириб ўлдирди-ку. Кўзининг гавҳарини нур билан куйдирди-ку. Нега мен уни битта ўқ билан тинчителишим керак экан? Йўқ, уни отиб ўлдирмайман, аввал азоблайман, қийнайман, терисини шиламан, кўзларини ўяман, кейин юрагини суғуриб оламан. Шунда мен ўнлаб шерикларимнинг ўчини олган бўламан».

Ёмғир дақиқа сайин тезлашарди. Гўё биров осмондан челақлаб сув тўкаётгандек эди. Кўкда қоп-қора булутлар қуюни айланарди. Ерда ёйилиб лойқа сув оқарди. Момақалдироқ гумбурлаб, чақин чақнарди. Атроф ёришиб кетарди. Қаршисидаги ивиб қолган чодирлар ярқ этиб кўзга ташланарди. Чўтир чақин чаққанда биринчи чодирдан чиқиб, иккинчисига ўтиб кетаётган одамни кўриб қолди. Шу захотиёқ ерга ёпишди. Ёмғир суви оғзига кириб кетди. У мисоли ариқ ичида сузиб бораётган одамни эслатарди. Борлиққа яна зулмат чўкди. Чўтир тўдабошининг кулбасига яқин келиб қолганди. Соқчилар ўтирадиган жой бўм-бўш. «Улар ўз хо-

наларига кириб кетишган бўлса керак» ўйлади Чўтир. Аммо улар чодирнинг нариги томонида, тепасига клён-ка тортилган жойда ўтиришганини кейин сезиб қолди.

Чўтир эшикка яқинлашди. Ичкарига кириш учун уйчанинг эшигини овоз чиқармасдан очиш лозим. Эргаш ўта зийрак ва эҳтиёткор одам. Тиқ этган товушдан сергак тортади. Қуролини ҳамиша ёстиғи остига қўйиб ётади. Чўтир автоматнинг учини эшикка тиради. Айни чоғда кимнингдир хириллаган овозини эшитиб қолди. «Мени кўриб қолишди» деган хаёлдан сал бўлмаса тепкини босиб юбораёзди.

Юзлари лой бўлиб кетган Чўтир орқасига қаради. Ҳеч ким кўринмади. Товуш ёнбош томондан келганди. Соқчилардан бирини йўтал тутганди. Чўтир уларни тинчитмасдан туриб Эргашнинг олдига киролмаслигини англади. Секин ўрнидан турди. Иккинчи қўлига ханжарни олди.

Ёмғир жадаллашди. Шу қадар шиддат билан ёғардики, бир қадам нарини кўз илғамасди. Қасоскор оёқ учида юриб, соқчилар ўтирган жойга яқинлашди. Уларнинг иккиси ҳам бошларини елкалари орасига қисиб, дилдираб ўтиришарди. Биринчи соқчи юрагига ханжар санчилганда ихраб асфаласофилинга кетди. Мудраб ўтирган шериги эса чўчиб уйғонди. Кўзларини очиб, қаршисида пичоқ ушлаган кимсани кўрди. Қўрқувдан талвасага тушиб бақирмоқчи бўлиб оғзини очди-ю, аммо улгурмади. Чўтир кафти билан унинг оғзини ёпди ва нафаси ичига тушиб бўрилгунча кафтини босиб турди.

Чўтирнинг шошилмоғи даркор эди. У автоматни қўлига олди ва яна Эргашнинг кулбаси олдида пайдо бўлди. Эшик очишга узатилган қўллари айни дамда момақалдиरोқнинг гумбурлашига тўғри келди. Ичкари коронғи эди. Эргаш тахта ётоқда хуррак отиб ухларди.

Чўтир гор ичида узоқ муддат яшаб, кўзлари қоронғиликка ўрганиб қолганди. Тўдабошининг тепасига борди. Автоматнинг учини унинг пешонасига тиради. Манглайига совуқ ва оғир нарса ботганини сезган Эргаш чўчиб уйғонди. Тепасида турган одамни кўрди-ю, кўрқиб кетди. Кўнглидан шундай ўй ўтди:

«Одамми бу ёки арвоҳми?»

– Кимсан? – ниҳоят унинг тилидаги кишан ечилди, – берухсат нега кирдинг?!

Чўтир «Сендан ўч олгани келдим» деган маънода гудранди. Шундагина тўдабоши уни таниди.

– Бу сенмисан? – деди овози титраб. – Нега автомат кўтариб турибсан, ол пешонамдан! Сени ўз укамдек кўраман. Лекин ўзинг кетиб қолдинг...

У атайин баланд овозда гапирди. «Тансоқчилар қарда қолди? Наҳс босиб ухлаб қолишдими? Овозимни эшитмаяптими» хаёлидан ўтказди у. Тўдабошининг титроқ қўллари ёстиқ томон силжирди. Чўтир чўғдек ёниб турган кўзларини тўдабошидан олмай, тинимсиз гудранарди. Нафрат ва ғазабини босолмасди. Ўзи сезмаган ҳолда овози биландлаб борарди. Эргаш тўппончасини яширган жойидан тезроқ олишга уринар, бироқ қалтис ҳаракат қилишдан кўрқарди. Кўрқув акс этган кўзларини тепасида турган қасоскорга тиккан Эргашнинг тилидан меҳрли сўзлар учиб чиқарди.

– Биламан, сен менга кўп яхшиликлар қилдинг, мен эса инсофсизлик қилдим. Кел, гина-кудуратни унутайлик, яна ака-укадек бирга яшайлик. Яхши кунлар келса, ўзим даволатаман...

Чўтир ҳамон гудранарди. Кўзларидан дув-дув ёш тўкиларди. Момақалдиروقнинг уни ўчди, ёмғир шаштидан тушди. Фақат яшин чақнади, унинг ўткир нурлари туйнукдан кириб, ичкарини, тўдабошининг кўрқувдан дилдираб турган вужудини ва айни чоғда

ёстик остидаги тўшпонча томон силжиётган қўлини бир зумгина ёритди. Чўтирнинг кўзлари буни илғаб, автоматнинг тепкисини босиб юборганини сезмай қолди. Бир нечта ўқ Эргашнинг миясини тарвуздек ёриб ташлади. Шу тариқа ўз киндик қони томган муқаддас ва азиз юртнинг тинчини бузган, қанчадан-қанча одамларнинг ёстигини қуритган, кўплаб ёшларни йўлдан оздириб, уларни ўз она Ватанларига қарши қўйган қонхўр бу кимсанинг қисмати яқун топди...

ДУБАЙ

Кашмирийдан муҳим топшириқни олган Зоир Эрон орқали Дубайга жўнади. У ўзбекистонлик савдогарлар жойлашган меҳмонхонани топиши ва бу ердаги ўзбеклар билан алоқа ўрнатиши, улар орасидан ишончли ёшлардан камида иккитаси билан «ишлаши» лозим эди. Бир-икки ҳафта савдогар йигитларнинг изидан кузатиб юрди. Уларнинг қаерга боришлари, қайси бозорларда савдо қилишлари, ким билан учрашишлари, муҳими қандай буюмларга қизиқишларини ўрганди. Улар орасидан ибодатни қанда қилмайдиган намозхонлардан иккитасини мўлжалга олди. Айғоқчи йигитларнинг йўлига қармоқ ташлади. Ишдан кейин хуфтон намозини бирга ўқийдиган, ошхонада биргаликда тамадди қиладиган бўлди. Ўзини покистонлик савдогар сифатида таништирди. Кечки пайтлар йигитларни хонасига таклиф қилди. Юртидан олиб ўтган матоларни уларга арзон нархда насияга берди. Йигитлар буюмларни минг хижолат билан олишди...

Ўша куни уларнинг бозори чопди. Матоларни кўтарасига пуллашди. Зоир ўйлаб юрган режасини амалга оширадиган фурсат келганини сизди. Чўнтаккесарлардан иккитасини ёллади. Улар оломон гавжум жойда

савдогарларнинг чўнтагини тозалашди. Йигитлар меҳмонхонага киришганда таги кесилган чўнтаклариди ҳеч вақо йўқлигини пайқашди.

– Улуғбек, пулларим йўқ, – деди буғдой юзли йигит шеригига юзланиб. Унинг ранги оқариб кетганди.

Улуғбек шошиб ҳамёнига қўл солди. Чўнтаги тиф билан кесилганини кўриб, эси оғиб қолаёзди.

– Менинг пулларимни ҳам шилиб кетишибди!

– Қаерда олдирган бўлишимиз мумкин? Чўнтагимда салкам юз минг дирхам бор эди.

– Меники ҳам сеникидан кам эмасди.

– Эртага Зоир амакига пулни қайтаришимиз керак.

Энди нима қиламиз?

– Полицияга арз қиламиз!

– Гумондор одам йўқ-ку? Шубҳанг кимдан деса, кимни кўрсатамиз?

Эшик тақиллади. Йигитлар бир-бирларига қарашди. Уларнинг чакнаб турган кўзларида «Кимдир пулимизни топиб олган, олиб келгандир» деган маъно бор эди. Улуғбек эшикни очди. Остонада Зоир турарди.

– Ассалому алайкум, йигитлар! – Зоир таъзим билан ичкарига кирди.

– Ва алайкум ассалом, Зоир амаки!

Йигитларнинг тушкун ҳолатини кўриб сўради:

– Нима гап, хомуш кўринасизлар?

Йигитлар пулларини олдириб қўйишганини яширишмади.

– Ҳай-ҳай, чакки бўлибди, – бошини чайқади Зоир.

– Биз сиздан олган буюмларни сотиб бўлгандик.

– Боя хўжайиним «Пулларни олиб кел» деб буюрганди.

– Қарзимизни бир ой ичида қайтаролмаймиз, Зоир амаки!

– Хўжайинимга нима дейман, ахир у ҳақ талаб қилмоқда.

– Ёрдам бермасангиз бўлмайди.

– Мени хижолатга қўйдиларинг-ку, пулни олиб бормасам бошлигим ишдан ҳайдаб юборади. Бола-чақали одамман, ишсиз қоламан! Менга ҳам раҳм қилинглар!

– Бизга бир ой муддат беринг, илтимос!

– Бу узоқ муддат, хўжайиним рози бўлмайди.

– Унда йигирма кунга рухсат беринг...

Зоир амаки ўйланиб турди-да:

– Йигирма кун ичида пул топишга қўзларинг етади-ми? – деб сўради йигитларга раҳми келгандек.

Шунда йигитларнинг қоронғи юраги ёришди.

– Худонинг ўзи меҳрибон, бир йўлга солар.

– Йигирма кун аслида узоқ муддат эмас, бироқ бошлигимга нима дейман?

– Биз сизнинг очиқ қўнгилли инсон эканлигингизни биламиз, амаки, бошлигингизга бор ҳақиқатни айтинг, сабр қилишини тушунтиринг, инсофга келар.

Зоир чўзинчоқ иягини бармоқлари билан мижғилади.

– Тагин қочиб кетади деган хаёлга борманг, – қўшимча қилди Жавлон.

– Астаффируллоҳ, бундай фикрни фақат елкасига шайтон минган одамгина хаёлига келтириши мумкин. Сизларга ишонмаганимда катта миқдордаги молни насияга берармидим!? Мен бошқа нарса ҳақида ўйламоқдаман! – деди Зоир амаки.

– Хаёлингизга бирор жўяли фикр келган бўлса, айтинг, йўлингизга юрамиз! Фақат ҳалол юмуш бўлса бас!

– Ҳай-ҳай, Жавлонбек, дилимга тиф санчманг. Му-сулмон одам ёмон ўйни қўнгилига келтирса, шайтоннинг измига бўйсунган бўлади, қалбидан имон қўтарилади.

– Минг бор узр, амаки...

– Менинг калламга бир фикр келди, дўстларим, – Зоир амаки икки ёнида турган йигитларга қаради ва уларнинг елкасига қўл ташлади.

– Айтинг! – Йигитларнинг кўзлари ялтиради.

– Биласизлар, мен покистонликман, бу ерга тижорат мақсадида келганман. Бизда ишлаб чиқарилаётган матоларга бу юртда эҳтиёж баланд. Агар таклифимни қабул қилиб, мен билан Покистонга борсаларинг, у ердан катта миқдорда «мол суриб келамиз. Ўйлайманки, қарзларингни йигирма кунга қолмасдан узасизлар. Ўзларинг ҳам анчагина пул ишлаб олишларинг мумкин..

– Яхши бўларди, биз тайёرمىз, – деди шошқалоқлик билан Жавлон.

– Аммо чўнтагимизда пулимиз йўқ, қолаверса, чега-радан бизни ўтказишмайди, – шеригининг сўзини бўлди Улуғбек.

– Бу ёғини менга қўйиб беринглар, ўзим уддалайман.

– Биз эрталабгача ўйлаб кўришимиз керак.

– Бу сизларнинг ишларинг, мен раҳмим келганидан, қарзларинг анчагина эканлигини, бунча пулни топиш осон эмаслигини ўйлаб айтаяпман!

– Қачон йўлга чиқамиз? – сўради ноилож қолган Улуғбек.

– Истасаларинг, эртага.

– Биз розимиз!

Шундай қилиб улар эртаси куни Покистонга учиб кетишди. Меҳмонхонага тушишди. Бу ерда бир кун дам олишди. Кечки пайт Зоир йигитларнинг хонасига кирди.

– Вазиристонга жўнаймиз, – деди у, – биз излаган мато айнан у ерда ишлаб чиқарилади. Арзонроқ оламиз!

Учовлари Вазиристонга йўл олишди. Йигитлар Покистонни яхши билишмасди. Биринчи бор келишлари эди. Кўзлари қуролли одамларга, уруш қолдирган даҳшатли изларга тушганда юраклари орқага тортиб, келганларига пушаймон бўла бошлашди..

– Негадир кўнглим ғаш, – деди Улуғбек шеригига, – назаримда биз тузоққа тушганга ўхшаймиз.

– Хавотир олма, Зоир амаки яхши инсон экан, – деди Жавлон. – Уч кундан бери биз билан юрибди, ни-яти бузук бўлганда бу ергача бошлаб келмасди.

Улар тоғли қишлоқда тўхташди. Қоронғи тушиб колганди. Одамлар оз эди. Ҳар эллик қадамда бит-та пахсали уй қад кўтариб турарди. Ялт этган чирок кўринмасди. Онда-сонда итлар ҳурарди. Улар ташландиқ уйга жойлашишди. Йўл босиб чарчашганди. Тезде ухлаб қолишди. Тонг ёришар палласида беш-олти на-фар нотаниш одам хонага кириб келишди. Қўлларида қурол. Юзлари соқол босганидан кўринмас, фақат кўз-лари ва тишларигина ялтираб турарди. Йигитлар уйғо-ниб кетишди. Зоир амаки кўринмасди.

– Тезде кийининглар! – буюрди қуролли одамлар-дан бири. – Бу ердан кетамиз!

– Қаёққа? – кўзларини зўрға очиб сўради Жавлон.

– Дўстларимизнинг ҳузурига! – иршайди нотаниш кимсалардан бири.

– Биз ҳеч қаёққа бормаймиз, – деди Улуғбек. – Уйи-мизга қайтиб кетамиз!

– Биздан қанча қарзларинг борлигини унутманглар. Пулни ким тўлайди? – қурол ушлаган яна бир одам гапга суқилди.

– Мардикорчилик қилиб бўлса ҳам ҳақингизни қай-тарамиз! Бизларни келган жойимизга элтиб қўйинглар!

– Буни аввалроқ ўйлаш керак эди. Сизларни бу ерга олиб келгунча анча маблағ сарфладим. Буларни ким тўлайди?

– Ўлмасак қайтарамиз!

– Гапни калта қил! – буюрди учинчи бири Улуғбекка яқин келиб.

– Сиз бизнинг ўртамиздаги суҳбатга аралашманг, – Улуғбекнинг жаҳли чиққанди.

– Сен ҳали бизнинг кимлигимизни билмайсан шекилли!

Қуролли одам автоматнинг қўндоғи билан Жавлоннинг елкасига урди. Йигит инграб, қўли билан қўндоқ тушган жойни чангаллаб ерга ўтириб қолди.

Қуролли одамлар йигитларнинг кўзларини боғлашди. Ташқарига олиб чиқиб машинага ўтқазилди. «Тойота» номаълум томонга жўнади. Тонг ёришганди. Машина икки соатча юриб тўхтади. Чор атрофдан одамларнинг овози келди. Тутқунларни машинадан тушириб ичкарига олиб киришди. Кейин кўзларидаги боғични ечишди. Тасбеҳ ўгириб ўтирган олтмиш беш ёшлардаги одам савдогарларга узоқ тикилиб туриб:

– Мусулмонмисанлар? – деб сўради.

Йигитлар бош ирғашди.

– Мусулмон одам ҳамиша бир-бирига ёрдам бериши керак, – деди у. – Бугундан бошлаб сенлар мусулмон биродарларингга ёрдам берасанлар. Улар билан бир сафда туриб даҳрийларга, динсизларга қарши жиҳод қиласанлар! – У ёнидаги тугунни олиб йигитларнинг олдига ташлади. – Кийиниб олларинг!

– Таксир, – деди Жавлон. Қўндоқ тушган елкаси ҳамон ачишиб оғирди, – бизлар бозиргончилармиз, бу ерга ўз ихтиёримиз билан келганимиз йўқ. Покистонлик бир биродаримиз «Ҳамкорлик қиламиз» деб бошлаб келганди. Одамларингиз ётган жойимиздан кўзимизни боғлаб ўғирлаб келишди. Қўйиб юборинг, юртимизга қайтамиз!

– Қайсарлик қилма! Бугундан эътиборан шу ер сенларнинг юртинг. Ўзларингни Мулла Умар ҳазратларининг йигитиман деб ҳисобланглар! Унинг синолари сафида туриб, динсизу даҳрийларга қарши жанг қиласизлар!

– Тақсир, биз, алҳамдуллоҳ, мусулмонмиз. Исломда бир мусулмон бошқа мусулмонга қарши қурол кўтармайди, мусулмон мусулмоннинг умрини хазон қилмайди деб айтилган.

– Беш вақт намозимизни қанда қилмаймиз, – Жавлон қарияни инсофга чақириш мақсадида шеригининг гапини қувватлади. – Аллоҳнинг буюрган фарзларини адо этамиз. Қалбимиз Аллоҳ талога ҳамда унинг бандаларига бўлган меҳр-муҳаббат билан лиммо-лим. Қўлимизга қурол олиб, Эгамнинг суюкли бандаларига қарши курашсак, уларга қарата ўқ узсак, қонини тўксак охиратимиз куйиб кетмайдими? Бизни бундай йўлга бошламанг. Рухсат беринг, юртимизга қайтайлик.

– Сенларни миянг заҳарланган. Қаерда ва кимнинг олдида турганларингни унутганга ўхшайсанлар! Библия қўйинглар, агар Мулла Умар ҳазратларининг синопари таркибига кирмас экансизлар, бу ердан омон чиқиб кетолмайсизлар!

Унинг сўзларига жавобан Улуғбек шундай жавоб қайтарди:

– Мусулмон мусулмонни ўлдирса, қиёматгача жаннат эшиклари очилмайди, тақсир... Ислом дини инсонийлик динидир. Ҳазрати Одам Атомиздан то Ҳазрати Пайғамбаримизга қадар ўтган барча пайғамбарларнинг мужодала ва ҳаракатлари ҳам шу хусусда эди.

– Биз жиҳод жангига кирганмиз! Бу урушда ҳалок бўлган ҳар бир одам шаҳид кетади.

– Қуръони карим таълимотига кўра, мусулмон одам Ватанига душман бостириб келса унинг ҳимояси йўлида жиҳод қилади. Бир миллатнинг, бир юртнинг, бир диннинг одамлари ўзаро урушиб қон тўкишса, бу жиҳод дейилмайди. Бундай урушнинг олдини олган, уни тўхтатган, одамларни, элатларни, қа-

билаларни яраштириб қўйган инсонгагина жаннатнинг эшиклари очилади.

– Бас!! – қичкириб юборди қария. – Сен тирранчалар менга ақл ўргатма! Жиход нималигини сенлардан яхшироқ биламан!

Қария эшик олдида турган соқчиларга қараб амр қилди.

– Буларни кийинтириб, қўлларига қурол тутқазиб, синопларнинг ичига ташла. Ўшаларнинг орасида юрсин!

Соқчи йигитларни олдига солиб ташқарига ҳайдади.

Қария кўрпача остидан қўл телефони олиб рақамларни терди.

– Ассалому алайкум, Кашмирий жаноблари.

Гўшакдан мулойим овоз келди:

– Ва алайкум, мухтарам Бурхониддин ҳазратлари! Овозингизни эшитганимдан бахтиёрман...

– Дубайдан олиб келинган йигитлар қўлимда. Улар билан гаплашдим. Сўзларидан, юзларидан биз кутган одамларга ўхшамайди. Назаримда уларни бу ерда сақлашнинг фойдаси йўқ.

– Биз ўзимиз уларни тарбиялаймиз. Синопларингизга тайинланг, уларни қочириб юборишмасин. Бу ердаги шароитга кўниккунларигача кўз-қулоқ бўлиб туришсин! Милтиқ отмаса отмас, аммо қўлига қурол тутқазиб қўйишсин! Вақти келиб улар душманларимизни шарманда қилишда бизга қўл келади!

– Мақсадингизни илғадим, узоқни кўзлаб иш тута-сиз-да, Кашмирий жаноблари!..

– Буларнинг барчаси сизнинг доно маслаҳатларингизнинг маҳсулидир!

– Ўгитларимни унутмаганингиз учун бир умр сиздан миннатдорман, Кашмирий жаноблари!

Бурхониддин сирли жилмайиб, телефони ўчирди.

Бурхониддиннинг хонасидан чиққан соқчи Улуғбек билан Жавлонни ташқарига олиб чиқди-да, уларни эшик ёнида турган қуролли одамнинг қўлига тошпирди.

– Буларни кийинтир!

У йигитларга ўзбек тилини бузиб «Юр» деб амр қилди ва ҳовлининг нариги томонидаги уйга бошлади. Олдиларига бояги тугунни ташлади:

– Тезда кийимларингни ечиб, мана буларни кийиб олинглар!

– Кийимларимизни бурга босмаган, бунга хожат йўқ, – эътироз билдирди Улуғбек.

– Айтганимни бажар! Бу кийимларинг билан йигитларимиз орасида яшай олмайсан. Улар сенларни хорижлик эканликларингизни билишса, масхаралашади.

Йигитлар тугунни ечиб, кийимларини алмаштиришди. Пахмоқ соқол иккита автоматни келтириб йигитларнинг олдига ташлади.

– Буларни елкаларингга илиб олинглар!

Йигитлар қуролларга қарашмади.

– Бизга қурол керак эмас!

Пахмоқ соқол жилмайиб қўйди.

– Қурол ушламасаларинг, ҳазратим эллик дарра уришни буюрганлар. Тезда буларни олиб, елкаларингга илиб олинглар!

Жавлон шеригига қаради. Улуғбек пинагини бузмади.

– Урса урар, эллик даррадан қўрқиб, қўлимга қурол оладиган бўлсам, калтак еб ўлиб кетганим афзал, – деди у автоматларни оёқлари билан суриб ўзидан узоқлаштираркан.

Шу пайт ичкаридан Бурхониддин чиқди. У йигитларнинг олдида тўхтади.

– Нега қуроллар ерда ётибди? – сўради пахмоқ соқолдан.

– Булар «Бизга қурол керак эмас» дейишяпти, ҳазратим.

Бурхониддиннинг юзи қизариб, қошлари хурпайди.

– Керак бўлмасаям елкаларингга илиб олларинг!

Йигитлар бир-бирларига қарашди.

– Биз бозиргончилармиз, тақсир, жангчи эмасмиз!

– Шу пайтгача менинг гапимни биров икки қилмаган. Сен тирранчалар нега отанг тенги одамга гап қайтарасанлар?

– Биз адолатли фикр айтаяпмиз, тақсир. Сиз ҳақнинг ҳимоячисиз!

– Ҳозироқ қуролларни қўлларингга олмасаларинг жазолайман!

– Калтаклаш билан қўрқитманг, бари бир қўлимизга қурол ушламаймиз! Биз тинчликсевар, адолатли юртда туғилиб ўсганмиз! Бизга одамларни қийнаш, отиш, ўлдиришни эмас, балки инсонларга меҳр-муҳаббат, раҳм-шафқат билан қарашни ўргатишган.

– Сенлар чиндан ҳам талтайиб кетибсанлар. Ўзларингни қаерда ва кимнинг рўпарасида турганларингни унутган кўринасанлар! Бу ерни Афғонистон дейдилар!

– Биз қаерда бўлмайлик озод ва мустақил, эрк ва ҳақиқат, озодлик ва тинчлик сиёсатини олға сураётган юртнинг фарзандлари эканлигимизни ҳис этиб яшаймиз ва бундан ғурурланамиз!

– Шаккоқлар!!

Ҳазрат нафрат билан тишларини ғичирлатиб бақирди.

– Даррабозга айт, ҳар иккисини элик даррадан саваласин!

– Бош устига, ҳазратим.

Бурхониддин ичкарига кириб кетди. Пахмоқ соқол йигитларнинг олдига қайтди.

– Назаримда сенлар ҳали дарранинг захрини татиб кўрмаганга ўхшайсанлар. Ҳозироқ тавба қилиб, ҳазратининг оёғига бош уринглар. Акс ҳолда, баданларинг калтақдан моматалоқ бўлиб шилиниб кетади. Бир йилгача азоби эсларингдан чиқмайди!

– Қийноқдан қутилишнинг йўли тавба қилишми ёки ҳазратнинг оёғига йиқилишми?

– Қуролни олсаларинг бас. Мен ҳазратининг олдига кириб, «Йигитлар инсофга келишди, қуролларни олишди» деб айтаман. Шунда у киши бояги аҳдларидан қайтадилар. Қани, бўла қолларинг, айтганимни бажаринглар!

– Бизнинг қурол ушлашимиз нима учун сизларга керак бўлиб қолди? Аввал бизга шуни тушунтириб беринглар.

– Хорижлик меҳмонлар келишади. Улар сизлар билан суҳбатлашишади. «Биз толибонларга ёрдам бергани ўз хоҳишимиз билан келдик, улар билан биргалишиб жиҳодда қатнашамиз» деб айтсаларинг кифоя. Улар сизлар билан икки оғизгина гаплашиб қайтиб кетишади, вассалом! Шундан кейин ҳазратим сизларни уйлариингга кетишларинг учун ижозат берадилар.

– Мақсадларингни энди тушундим, – деди Улуғбек гижиниб.

– Баракалла, – пахмоқ соқол яна автоматларга ишора қилди, – Қани, олинглар!

– Бориб ҳазратингга айт, йигитлар лафзидан қайтмас экан де!

Пахмоқ соқолнинг туси ўзгарди:

– Унда ўзларингдан кўрларинг! – деди афтини буриштириб.

У гавжум бўлиб турган одамларнинг олдига борди. Уларга нимадир деди, ҳаммалари йигитларга қараб қаҳ-қаҳ отиб кулишди. Хиёл ўтмай, қўлида дарра уш-

лаган, узун бўйли, кенг гавдали, юзида қонхўрлиги акс этган кимса келди. У қон хиди анқиб турган қўйлагининг енгини билагигача шимариб олганди. Силовсиннинг кўзларидек қўрқинчли кўзларини ўқрайтириб йигитларга қаради. Бироқ уларнинг кўзларида қўркувни сезмади. Даррабознинг афт-ангори шу қадар қўрқинчли ва ваҳимали эдики, бу одамдан ҳамма нарсани кутса бўларди.

У йигитларни олдига солиб, ҳовлининг ўртасига бошлаб борди. Бу ерда одамнинг тиззаси баробар, ялпоқ ва силлиқ қоп-қора кунда турарди. Унинг силлиқ юзасида қорайиб қотиб қолган қон доғлари кўзга ташланарди. Даррабознинг ўзи Жавлоннинг устидаги кийимларни ечиб ташлади.

– Ёт! – амр қилди даррабоз форс тилида.

Ҳовлидаги одамларнинг кўзи унда эди. Икки қўлига биттадан автомат ушлаб олган пахмоқ соқол эса беш-олти қадам нарида худди парвозга шайланиб турган қарчиғайдай типирчилаб турарди. Жавлоннинг қарашини, «Автоматларни олиб келинг» дейишини илҳақлик ила кутарди. Бироқ на Жавлон, на Улуғбек унга қайрилиб боқмади.

Жавлон тиззалаб ўтирди, белидан юқори қисмини кунда устига қўйди. Унинг оппоқ баданига қиёмга келган қуёшнинг иссиқ нурлари тушиб турарди. Атрофдагиларнинг кўзи даррабозда эди. У белига қистирилган етмиш сантиметрлар чамасидаги теридан тайёрланган камчи – даррани қўлига олди. Худди шу пайт пахмоқ соқол Жавлоннинг олдига яқинлашди. Мехрибонлик ила қулоғига шивирлади:

– Қуролни ол, тавба қил... Азобдан қутулсан! Қани, бўла қол, ёлғондан бўлса-да тавба қилдим де. Анави одамлар гапингни эшитсин. Мен физиллаб боғриб Бурҳониддин ҳазратларининг олдига кириб, «Йи-

гитлар қуролни қўлларига олишди» деб айтаман! Нега анграйиб турибсан? Бўла қол! Бир оғиз сўзни тилингга олсанг бас...

– Ўлгин келса олиб кел! Биринчи бўлиб сени отаман! – деди Жавлон.

Пахмоқ соқол қўрқиб кетди ва орқасига чекинди. Агар даррабоз йигитларни саваласа, кейин уларни ҳеч қачон, ҳеч қандай зуғумлар билан қўрқита олишмаслигини ҳазрат яхши биларди. Унга айнан шундай топшириқ берган: «Алда, авра, қуролни олишга мажбур қил». Олмадими, демак, ўзидан қўрсин. Пахмоқ соқол даррабозга маъноли ишора қилиб қўйди.

У қўлидаги даррани шошмасдан, бир маромда Жавлоннинг икки кураги ўртасини мўлжаллаб урарди. Дарра тушган жой ўша пайтнинг ўзидаёқ қавариб чиқарди. Ёрилган жойлардан қизил қон сизиб оқар, терисидан сирпаниб, кунда устига томарди. Жавлон оғриққа чидамади. Инграб юборди. Бешинчи зарбадан кейин бошини кўтариб орқасига қаради. Ёшланган кўзлари Улуғбекда тўхтади. У ҳам дўстига қараб турарди. Уларнинг нигоҳлари учрашди. Жавлоннинг қарашларида «Нима қилай, талабларига рози бўлаверайми?» деган савол йўқ эмасди. Улуғбек буни сергаклик билан илғаб олди ва бошини чайқаб қўйди. Жавлон тушунди, бошини кундадан осилтириб, кўзларини юмганча тишини тишига босиб калтаклар зарбига чидашга қарор қилди. Элигинчи дарра урилганда у хушини йўқотганди. Бадани қонга бўялганди. Териси тиф билан тилингандек ёрилганди. Кунда устида қон қотиб қолганди. Даррабоз бир қўли билан йигитнинг сочидан чангаллаб, иккинчиси билан шимининг тасмасидан тутиб, мурдалардек кўтариб четроққа ташлади. Кундага ётиш навбати Улуғбекники эди. У ўзи ечинди. Кунда устига ётди.

– Хўш, сен ҳам аҳдингдан қайтмадингми? – сўради пахмоқ соқол.

– Отаман десанг ҳам аҳдимдан қайтаролмайсан! – жавоб қилди Улуғбек.

...Икки ўртоқ узоқ вақт беҳуш ётишди. Улар кўзларини очиб ўзларини қоронғи хонада кўришди. Оғриқдан баданлари зирқирарди. Ёрилган жойлардан қон оқарди. Қимирлашнинг иложи йўқ. Салгина ҳаракатланишса, ёрилган баданлари туз сепгандек ачишарди.

– Бундан кўра ўлдириб қўя қолишгани афзал эди, – деди Жавлон, – яна нималарни ўйлаб топишаркин! Қўлимизга қурол олганимиз билан улар нимага эришади? Балки айтганларини бажарармиз?

– Уларнинг мақсади бошқа, – деди Улуғбек, – қўлимизга қурол тутқазиб, хорижлик мухбирларга «Мана, бизларнинг сафимизда Ўзбекистондан келган кўнгилли жангчилари ҳам бор» деб мақтанишади. Бу билан улар мамлакатимизни обрўсизлантиришади. Уларнинг мақсади – юртимизга тош отиш!

– Энди қўйиб юборишармикин?

– Булардан бундай илтифотни кутиб бўлмайди. Фақат ўлиб қутилиш мумкин.

– Қочиш керак!

– Қаёққа, кўрмадингми атрофни жангарилар ўраб олишган. Биз нотаниш одамлармиз. Ҳар қандай жангари биздан шубҳаланади. Бу ерда бизга ким ҳам ёрдам беради.

– Азоб-уқубат чекиб ётаверамизми?

– Худонинг ўзи бир йўлга солар.

АФФОНИСТОН

Чўтир Эргашнинг миясига бир нечта ўкни жойлаб, унинг ўлганига ишонч ҳосил қилгач, совуқ ва айни дамда кўрқинчли тусга кирган мурдага қараб: «Сен ҳокимиятни эгаллаш мақсадида қўлингга қурол олгандинг ва ўзингга ўхшаганларнинг қўлига ҳам қурол тутқазгандинг. Ўзинг шу қуролнинг қурбонига айландинг» деб қўлидаги автоматни унинг устига ташлади. Кейин оғир азоблардан қутулган, елкасини босиб турган вазмин юк қулаб тушган, шу пайтгача қийналиб келаётган виждон азобидан фориф бўлган холда ташқарига чиқди. Ёмғир тинган, булутлар чокидан сўкилган, кўкда балқиб турган оппоқ ой ғуборлардан ҳоли бўлган замин узра ёддуларини сочиб турарди. Ҳавони ёмғир хиди тутганди. Ўқ овозини эшитган жангарилар аллақачон қўлларига қуролларини олиб, ярим яланғоч, айримлари яланг оёқда чодирларидан ташқарига чиқишганди. Улар тўдабошининг хонасидан чиқиб келаётган Чўтирни кўришди ва уни танишди-ю тўхташди. «Ё Алҳазар» дея ёқа ушлашди. «Бу Чўтирку! Наҳотки шу пайтгача ўлмаган бўлса» деб ажабланишди. Уни тўдабошининг хонасига нима мақсадда кирганини ва нима сабабдан бошини мағрур кўтариб, на кўрқувни, на ўлимни хаёлига келтирмай чиқиб келаётганини кўриб, ичкарида қандай воқеа рўй берганини тушуниб етишганди. Эргашнинг яқинларидан бир нечтаси чопқиллаб ичкарига кириб кетишди. Бир оз ўтмай ковоқ-тумшуклари осилиб қайтиб чиқишди-да, Чўтирга ташланишди. Уни ур-калтак қилишди. Лойга белаб дўппослашди. Чўтир гинг демади. Қаршилиқ кўрсатмади ҳам. Охир беҳуш бўлиб, жони узилгандек лойда чўзилиб ётиб қолди. Тепадан ёмғирдан ҳосил бўлган лойқа сувлар унинг устига тушарди.

Эргашнинг ўлимини эшитган Кашмирий ташвишнинг тиконли кўрпасига ўралди. Шошилич равишда машинасига ўтириб, Мирзаахмаднинг хузурига жўнади.

– Эргашни отиб ташлашибди, – деди лашкарбошини кўриши биланок.

– Бу хабарни кўпдан бери кутаётгандим, – Мирзаахмад елкасини босиб турган юкдан халос бўлган одамдек енгил хўрсинди, – Эргашнинг ўлими хақидаги хабарни эшитмай ўлиб кетармикинман деб кўрқардим. Аллоҳга минг бор шукрлар бўлсинки, муродим ҳосил бўлди.

– Бу қадар хурсанд бўлишингиз маънисини тушунтириб беролмайсизми? – Кашмирийнинг овозидан аччиқлангани билинди.

– Сабаби кўп, тақсир...

– Огоҳ этинг!

– Бир ой мукқадам у баттол учта каллакесарини бошимни узиш учун олдимга жўнатган экан. Худога ёмонлигим йўқ экан, Ўзи асради. Одамларининг мақсадини йигитларим пайқаб қолишган экан, келиб айтишди. Мана шу хонада уларни ўзим кутиб олдим. Менга нимани раво кўрмоқчи бўлишган бўлса, мен ҳам уларга шу нарсани қайтардим.

– Эргаш кейинги пайтларда ҳаддидан ошиб кетганди. Бизнинг ҳам измимизга юрмай қўйганди. Усама жаноблари томонидан лагердагиларнинг таъминоти учун бериладиган уч миллион долларни яширинча Швейцария банкига жойлаб қўйган экан.

– Ундан ҳамма нарсани кутса бўлади. У ҳеч қачон сизга ҳам, Бин Ладен жанобларига ҳам дўст бўлмайди. У қўйнимизга кириб олган илон эди.. Хўш, энди лагердагилар нима қилади? Ўрнига кимнидир қўймоқчи бўлсангиз керак?

– Лагердагилар аллақачон қочиб кетмадимикин деган ташвишдаман...

– Буни кутса бўлади.

– Сиз ҳозироқ лагерга жўнашингиз керак. У ердаги тартиб-интизомни қўлга олмасангиз одамлардан айри-либ қоламиз. Шунча қилган ҳаракатларимиз саробга айланади. Одамларнинг тарқаб кетиши обрўйимизни ер билан тенг қилади.

– Мендан бошқа номзод йўқми, тақсир? – иккилан-ди Мирзааҳмад.

– Бор, лекин улар бизнинг ишончимизни оқлай олишмайди. Сиз бизнинг ишончли одамимизсиз. Эргаш уддалай олмаган ишларни фақат сиз уддалашингизга кўзимиз етиб турибди...

Мирзааҳмаднинг кўз ўнгидан патак ўғрилар, фирибгарлар, товламачилар, қотиллар ўтди. Уларни қонли қамчиси билан савалаган. Айримлари Эргашга эргашиб бу ерга ўтишган. Эргаш ўлгани билан улар шу ерда. Мирзааҳмадни унутишмаган. Кўрганда танишади, қийноқлар ёдларига тушади. Пайт пойлаб қасос олишади. Шундан чўчиди.

– Жоним билан бораман, аммо...

Кашмирий лашкарбошининг мақсадини тушунди.

– Сизнинг хавфсизлигингиз учун мен жавобгарман. У ердагиларнинг тизгинини қўлингизга тутқазиб қўяман.

– Бунга шубҳа қилмайман, аммо улар мени қабул қилмайди.

– Хавотирингиз ўринсиз. Одамларим эрталаб лагерга етиб боришган. Улар сизнинг номингиздан ҳаммага кийим-кечак, озиқ-овқат ва минг доллардан маблағ инъом қилишди. Бундан кейин улар очарчилик ҳамда қийинчиликни кўришмайди, – деди Кашмирий гўё лашкарбошининг кўнглидан кечаётган гапларни кўзидан уқиб олгандай. – Бўйни йўғонларнинг кўпи ўлиб кетди. Кўпчилиги ёшлар. Ўйлайманки, уларни ўзингизга ўргатиб, йўлингизга солиб оласиз.

Кашмирийнинг сўзлари Мирзааҳмаднинг кўнглидаги хавотирни юмшатди.

– Хавфизлигимни таъминлайсиз деган умиддаман.

– Ишончли одамларим атрофингизда бўлишади. Гапингизга кирмайдиганларнинг қулоғини тортиб қўйишади.

Мирзааҳмад таклифни инкор этишга асос тополмади.

– Мен йўлга тайёрман! – деди ниҳоят.

– Сизни ташқарида машина кутиб турибди. Мухим бир гапни эслатиб қўяй, лагерга борган захотингизок барчанинг кўз ўнгида Эргашбойнинг қотилидан қасос олишингизга тўғри келади.

– Нега айнан мен?

– Чунки одамлар сизнинг Эргашга ҳеч қандай адоватингиз йўқлигига ишонишлари керак.

– Бу ишни йигитларимдан бирига топшираман...

– Асло бундай қила кўрманг, – Кашмирий лашкарбошининг сўзни кесди. – Қотилнинг шахсан сиз томонингиздан жазоланиши уларни ҳамиша кўрқувда ушлаб туришга хизмат қилади!

– Қотил қочиб кетмаганми?

– Менга хабар беришларича, унинг ўзи қочишга уринмаган. Ҳозир зиндонда.

– Дуруст, мен ҳамманинг кўз ўнгида унинг пешонасига ўқ қадайман!

– Асло бундай қила кўрманг, бир ўқ билан одамни ўлдириб ҳеч нарсага эришолмаймиз. Қаҳрингиз каттиқлигини одамлар сиз томонингиздан бериладиган фаройиб усулдаги жазодан билишсин. Аввал бўйинини узиб ташланг, терисини шилдириг, кейин эса терисига сомон тикиб, лагернинг ўртасига осиб қўйинг. Одамларни қўлга олишнинг бундан маъқул усули йўқ! – кулди Кашмирий.

– Хаёлингизга бундай гўзал фикрлар қаёқдан келади, мухтарам Кашмирий жаноблари!

– Касбимиз шунақа!

Улар ташқарига чиқишди.

– Бу машина бугундан бошлаб сизнинг измингизда. Ҳозироқ йигитларингиз билан сизни Саманганга элтиб қўяди, – деди Кашмирий Шўро аскарларидан қолиб кетган юк машинасини кўрсатиб.

Улар хайрлашишди.

Лашкарбоши ёрдамчиларига барча йигитларни тўп-лашни буюрди. Ярим соат ичида улар жамланди. Кийим-кечакларини йиғиштириб машинага ўтиришди.

Мирзааҳмад юрагини чангаллаб лагерга кириб келди. Узоқдан у ердаги сокинликни кўриб юраги андак таскин топди. Кашмирийнинг одамлари лагерга етиб келишган экан. Анчадан бери тўнтариб қўйилган қозонларда билқиллаб шўрвалар қайнарди. Жангариларнинг устида янги кийимлар. Шамол ўтиб қолган чўнтакларига минг доллар тушганидан барчанинг кайфияти кўтарилганди. Улар Мирзааҳмадни кўриб бақириб, қичқириб, автоматлардан ўқлар узиб кутиб олишди. Бу унга бўлган норозилик эмас, балки кийноқ ва азоблардан қутқарган халоскорга бўлган эҳтиром эди. Лашкарбоши ўзига қадалган нигоҳларда қаҳр-ғазаб учқунларини кўрмади. Шундан кейин хавотирни унутди. Минатдорчилигини қўлини кўксига қўйиб, бир оз қаддини букиб изҳор қилди. Оёғи ерга текканда Кашмирийнинг насихатини эслади. Қаршида турган жангариларга кўзини ўқдек қадаб:

– Дўстим Эргашбойнинг қотили қаерда? – сўради.

– Шу ерда, мухтарам лашкарбоши! – жавоб қилишди улар.

– Тезда олдимга келтиринглар!

– Ҳозир етказиб келамиз!

Уч-тўртта жангари чодир ортидаги зиндонга чопишди. Бир оз фурсат ўтиб қўллари орқасига қайрилган, кийимлари, юзлари лойга беланган, башарасини одам таниб бўлмайдиган тутқунни олдиларига солиб келишди. Мирзааҳмад унинг афт-ангорини кўргандаёқ юраги титраб кетди. Қулоғи кесиб ташлаган, чўяндек қорайиб кетган юзи суяқдан иборат бўлган бу кимсага ачингандек ҳам бўлди. «Ифлослар, сени итдан баттар қийнашибди-ку» деган фикр хаёлидан ўтди. Жангарилардан бири Мирзааҳмаднинг қулоғига шипшиди:

– Қулоғини Дўстумнинг одамлари кесиб ташлашган. Тилини эса ўзи тишлаб ғажиб ташлаган, гапиролмайди, соқов...

Барчанинг кўзи лашкарбошида эди. Қандай ҳукм ўқишини кутишарди. Атрофдаги бирорга одам унинг жазога тортилишини истамасди. Кўпчилик ачинарди.

– Ханжар!

Кимдир лашкарбошининг қўлига ханжар тутқазди.

Мирзааҳмад кичрайиб ичига ботиб, худди маймуннинг кўзларидек кичкинагина кўзларидан ёш сизиб чиқаётган Чўтирга яқинлашди. «Сени аллақачон ўлдиришган экан-ку» деди паст овозда. «Кўлимни қон қилишни истамайман, аммо атрофдаги мана бу махлуқларга ўзимнинг кимлигимни, нималарга қодирлигимни кўрсатиб қўйишим керак. Мени кўришганда оёқ-қўллари дилдираб туришсин».

Чўтир лашкарбошининг қўлидаги ханжарни кўрган, ўзини қандай жазо қутаётганини билса-да, кимир этмасди. Унинг кўзларига тикилиб тураверди. Атрофни ўраб олган ўттизга яқин одам нафасларини ичларига ютишганди. Эргашнинг қотилининг қисмати қандай яқун топишини ҳеч ким билмасди. Мирзааҳмад Чўтирнинг боқишларига чидамади. Нигоҳини олиб қочди.

– Аслида сени тақдирлашим керак эди, аммо жонингни олишга мажбурман, кечир... – лашкарбоши бу сўзларни яна ҳам паст овозда шивирлаб айтди. Чўтир унинг гапларини эшитди, аммо қилт этмади. Кўзларини олиб қочмади, юммади ҳам. Мирзааҳмад қўлини кўтарди. Ханжар офтоб тифида ярақлади. Чўтир жилмайди. Калласини бир оз кўтарди. Бўйнида ҳосил бўлган оғриқдан инграмади. Узилган томиридан вишил-лаб қон отилаётганда ҳам кўзларини қотилдан узмади. Аввалгидек тикилиб тураверди. Лашкарбошининг бардоши чидамади. Қаршисида арвоҳ тургандек ортга тисарилди. Чўтирнинг кўз олди бирдан қоронғилашди. Оёқларидан мадор кетиб ерга йиқилди...

Мирзааҳмад ўзи учун ажратилган чодирга жойлашди. Кашмирийнинг соқчилари унинг кулбасини тезда ўраб олишди. Шунда бўлса-да, Мирзааҳмаднинг юрагини кўрқув тарк этмасди. Кечалари «Соқчилар ухлаб қолмадимикин» деб хавотирланиб, бир-икки ташқарига чиқарди. Боши ёстиққа текканда хаёлида кимдир ичкарига кириб устига ташланадигандек, худди Эргашнинг куни бошига тушадигандек туюларди.

Келган куниёқ бу ердаги одамларни ўрганди. Ким қандай гуноҳ қилган, нима сабабдан бу томонга қочиб ўтган, Эргаш билан муносабати қандай эди – буларни таҳлил қилди. Жангарилар орасида муқаддам унинг қоронғи ертўласида оёғидан осилган, дарра билан саваланганлар топилмади. Шундан кейин юраги жойига тушди. Хотиржам тортди. Атрофига садоқатли одамларни жамлади. Қўрғонини мустаҳкамлади. Бир пайтлар пойтахтдан немис овчаркасини харид қилиб олганди. Шу унинг овунчоғи, юпанчига айланди. Ҳамиша уни ёнида олиб юрар, ўзи овқатлантирар, кечалари ҳам ёнида ётарди. Ит хўжайинига ўрганиб қолганди. Орти-

дан қолмасди. Ташқарига чиқиб кетганда ҳам исидан топиб борарди.

Лашкарбоши бу ерда ҳаётига таҳдид соладиган одам йўқлигига ишонч ҳосил қилиб, безовта юраги таскин топиб соқчилар сонини қисқартирди. Лекин лагернинг шундоқ биқинидаги оғзи тор, тошлардан қурилган уйчада бир жуфт кўз кечаю кундуз уни таъқиб қилаётганини лашкарбоши хаёлига келтирмасди...

Саккизинчи китоб тугади.

МУНДАРИЖА

Дубай.....	3
Чеченистон	10
Афғонистон.....	23
Афғонистон.....	37
Истанбул	52
Кобул.....	60
Москва	84
Тошкент	92
Кобул.....	101
Истанбул	108
Чеченистон	116
Афғонистон	120
Чеченистон	127
Афғонистон.....	139
Чеченистон	152
Саманган	160
Кобул.....	169
Афғонистон.....	175
Чегарада.....	186
Саманган	192
Дубай	201
Афғонистон	215

Адабий бадиий нашр

ИСОҚЖОН НИШОНОВ

**АФҒОН ШАМОЛИ
КУЛРАНГ БЎРИЛАР**

*Роман
Саккизинчи китоб*

Тўлдирилган қайта нашри

Мухаррир
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Мусаххих
Мадина МАҲМУДОВА

Бадиий мухаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Саҳифаловчи
Суннат МУСАМЕДОВ

Техник мухаррир
Умидбек ЯХШИМОВ

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган.

Босишга 2016 йил 29.08да рухсат этилди.

Бичими 84x108^{1/32}.

Босма табағи 7,0. Шартли босма табағи 11,76.

Гарнитура «Peterburg». Офсет қоғоз.

Адади 5000 нусха. Буюртма № 176.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 147-00-14; 129-09-72;
Маркетинг бўлими – 128-78-43; 397-10-87;
факс – 273-00-14;
e-mail: yangiasravlodi@mail.ru